

В.С. КУРИЛО, С.В. САВЧЕНКО

ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО- ПЕДАГОГІЧНОГО СПРОТИВУ ЗОВНІШНІЙ ІНФОРМАЦІЙНІЙ АГРЕСІЇ

МОНОГРАФІЯ

Старобільськ — 2021

**Міністерство освіти і науки України
Державний заклад
«Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»**

**Віталій Курило
Сергій Савченко**

**ОРГАНІЗАЦІЯ
СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО
СПРОТИВУ
ЗОВНІШНІЙ ІНФОРМАЦІЙНІЙ
АГРЕСІЇ**

МОНОГРАФІЯ

УДК

37.013.42:[070+316.776.33]

К93

Рекомендовано Вченою радою ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (протокол № 8 від 30 квітня 2021 р.)

Рецензенти:

І. Ф. Прокопенко, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член Національної академії педагогічних наук України

Г. В. Терешук, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України

К93

Курило В. С., Савченко С. В. Організація соціально-педагогічного спротиву зовнішній інформаційній агресії. Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Старобільськ: ТОВ «Талком», 2021. 220 с.

У монографії розкривається сутність спротиву інформаційному впливу як нового напрямку соціально-педагогічної науки, умови забезпечення успішної соціалізації та інформаційної безпеки особистості, передусім молодой людини, та суспільства в цілому соціально-педагогічними засобами (освіта, виховання, соціально-психолого-педагогічна підтримка особистості тощо).

Для науковців, спеціалістів з національної безпеки, викладачів, студентів, широкого загалу.

УДК

37.013.42:[070+316.776.33]

ISBN 978-617-8016-04-3

© Курило В. С., 2021

© Савченко С. В., 2021

© ТОВ «Талком», 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ I. Інформаційна війна Росії проти України	12
1.1. Інформаційні війни у сучасну епоху: сутність, зміст, форми.....	12
1.2. Інформація як засіб політичної боротьби.....	32
1.3. Інформаційне протиборство у умовах глобалізації: специфіка, суб'єкти, технології.....	39
1.4. Особливості інформаційного протиборства Росії та України: компаративний аналіз комунікативно-пропагандистських можливостей.....	56
РОЗДІЛ II. Організація соціально-педагогічного спротиву інформаційному впливу Росії на Україну	85
2.1. Проблеми соціалізації молоді у сучасному інформаційному суспільстві в умовах інформаційних впливів.....	85
2.2. Медіаосвіта як соціально-педагогічний чинник забезпечення інформаційної безпеки особистості і суспільства.....	104
2.3. Роль бібліотечних закладів та університетських бібліотек в інформаційному протиборстві.....	148
2.4. Патріотичне виховання молоді в умовах інформаційної війни.....	173
Післямова	188
Список літератури	194

ВСТУП

У новітній історії незалежної України 27 лютого 2014 року є найтрагічнішою датою, адже саме з цього дня розпочалась повзуча анексія та окупація Російською Федерацією території Автономної Республіки Крим та окремих районів Донецької та Луганської областей нашої держави. В ніч на 27 лютого 2014 року російські спецпризначенці без розпізнавальних знаків, які у подальшому отримали прізвисько «зелені чоловічки», захопили будівлі Верховної Ради та Уряду АР Крим та оголосили про проведення незаконного референдуму щодо незалежності півострову та його приєднання до РФ.

Треба зауважити, що підготовка до військової агресії РФ проти України розпочалась задовго до лютого 2014 року – практично з перших днів проголошення незалежності України. Достатньо пригадати спроби Росії від'єднати Крим від України на початку 90-х років минулого століття. Тоді молодій українській владі вдалося стабілізувати ситуацію в регіоні, але ціною політичної поступки – надання автономії Криму та визнання особливого статусу міста Севастополь. Цей «політичний компроміс» відгукнувся нашої країні у 2014 році у вигляді анексії півострову.

Ще однією політичною поразкою України у

відносинах з Російською Федерацією стало підписання наприкінці 90-х років договору про розташування Чорноморського флоту РФ у Севастополі протягом наступних 25 років. По-перше, цей договір заблокував можливість вступу України до НАТО. По-друге, саме військові ЧФ РФ забезпечили військове прикриття операції з анексії Криму у 2014 році.

Червоною лінією через усю історію незалежності України проходять так звані «газові війни» РФ проти України. Знаменита фраза колишнього президента РФ Бориса Єльцина «А ми їм краник перекриємо» стала пророчою у 2009 році вже за президентства Володимира Путіна, коли Росія припинила постачання блакитного палива не лише для України, а й для країн Європи. Криза завершилася підписанням кабальної для України газової угоди на умовах Росії та початком будівництва південних та північних газових потоків в обхід нашої країни, завдяки яким Україна практично втратила статус транзитної держави.

Не можна не пригадати й конфлікт України та Росії навколо острова Тузла у кінці 2003 року, коли Росія самовільно розпочала активну фазу будівництва дамби у напрямку українського острова. Країни були на межі військового конфлікту. Лише у липні 2005 року в результаті чергових консультацій України та Російської Федерації

прес-служба МЗС України оголосила, що Росія визнала приналежність Україні острова Тузла і вод навколо нього, проте у Департаменті інформації і друку МЗС РФ у відповідь на таку інформацію зазначили, що правовий статус острова Тузла залишається невизначеним.

Ще одним прикладом політичного тиску Росії на Україну є постійне загострення питання щодо статусу російської мови в нашій країні. На жаль, у 1996 році під політичним тиском РФ про-російськи налаштовані депутати Верховної Ради України, визначивши українську мову єдиною державною мовою в країні, все ж таки закріпили особливий статус російської мови в Україні: «В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України» (частина третя статті 10 Конституції України). Така неоднозначність у вирішенні мовного питання в Україні дозволила лідеру РФ Володимиру Путіну стверджувати, що Росія закінчується там, де закінчується російська мова. Отже, керівництво РФ вважає можливим «захищати» російськомовне населення у будь-яких інших незалежних державах, у тому числі із застосуванням збройних сил.

Зрозуміло, що заподіяння політичного та соціально-економічного тиску з боку Російської Федерації на Україну було б неможливе без вчинен-

ня постійного інформаційного впливу. Треба зауважити, що до недавнього часу український політикум не здійснював жодного спротиву інформаційній війні РФ проти нашої держави. Достатньо пригадати, що майже усі загальнонаціональні кабельні телевізійні мережі України транслювали основні російські федеральні телеканали аж до початку відкритої військової агресії РФ на території нашої країни навесні 2014 року.

У 2003-2004 роках на телеканалі ICTV щотижня виходив зі своєю «аналітичною» програмою Дмитро Кисельов – головний пропагандист «російського світу» у телефері Росії.

Українців також роками активно заохочували до використання російських соціальних мереж «ВКонтакте» та «Однокласники», російськомовних пошукових систем «Яндекс» та «Супутник».

Заборона у 2014 році трансляцій російських телеканалів та безперешкодного використання російських соціальних мереж не вирішила проблеми інформаційного впливу РФ на Україну. По-перше, російські телеграм-канали та фабрика тролів Пригожина безперешкодно перекочували в інформаційний простір України. По-друге, на зміну російським радіотелевізійним та печатним ЗМІ прийшли українські, які хоч і використовують державну мову у своїй діяльності, але відкрито пропагують проросійський дискурс.

Головними жертвами інформаційного впливу РФ на Україну стають люди малоосвічені й недосвідчені, у першу чергу, молодь. Отже, перед навчальними закладами України різних рівнів постає завдання з організації соціально-педагогічного спротиву інформаційному впливу РФ на нашу країну, з розробки цілеспрямованого, комплексного освітнього процесу, який має на меті формування у молоді почуття любові до України, її історії, культури, рідної мови, традицій, обрядів і звичаїв, формування патріотичних переконань та поведінки щодо морально-психологічної готовності розбудовувати й захищати Батьківщину, своїми діями сприяти її зміцненню й процвітанню, зростанню її авторитету на міжнародній арені.

Не менш важливим завданням освіти у сьогоденнішніх умовах інформаційної війни РФ проти української молоді є створення простору для розвитку інформаційної культури особистості, яка сприяє формуванню самостійного мислення, відчуттю нового, умінню відслідковувати зміни та реагувати на них, умінню приймати рішення в складних нестандартних ситуаціях, що можливо лише за умов повного інформування людини. При такому підході у молоді повинна складатися свідомо мотивація на постійне розширення професійного та загальнокультурного кругозору, а також уявлення про відкритість системи знань,

які набуваються у закладах освіти, переконання у тому, що основу міцності та надійності знань дає лише безперервний процес пошуку та споживання інформації, її критична обробка протягом всього життя.

РОЗДІЛ І. ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

1.1. Інформаційні війни у сучасну епоху: сутність, зміст, форми

Війна як соціально-політичний феномен зберігає свою актуальність протягом усієї людської історії. Частота, з якою сьогодні застосовується військове насильство, варіативність його форм вказують на те, що воно, як і раніше, є однією з найгостріших загальносвітових проблем.

Війні історично була властива низка стійких ознак: наявність суб'єкта (держава або коаліція держав) і об'єкта (територія, ресурси); стратегічні цілі (перемога над супротивником і поствоєнне обладнання, вигідне переможцю); системність і цілеспрямованість дій наступального й оборонного характеру; специфічні засоби (армія, озброєння); обмеженість просторово-тимчасових характеристик (театр воєнних дій; воєнний час).

Традиційно держави як основні актори політичного процесу відстоювали свої інтереси за допомогою двох форм боротьби: мирної (політичної) і воєнної. Підкреслюючи їх органічний зв'язок, теоретик класичної війни К. фон Клаузевиц стверджував, що «війна є не що інше, як продовження державної політики іншими засобами»

[Клаузевиц, 2002, с. 11], маючи на увазі під ними організоване збройне насильство, здійснюване державою відносно політичного супротивника. Ціль війни – нав'язати супротивнику свою волю за допомогою обеззброювання й позбавлення його можливості опиратися.

Проте в давній давнині, коли війна тільки знаходила свою класичну форму, древньокитайський мислитель Сунь-Цзи зауважив: «Сто разів поборотися й сто разів перемогти не краще із кращого; краще із кращого це перемогти чужу армію не борючись» [Сунь-цзы, 2006, с. 82]. Ціль війни він бачив у тому, щоб здобути перемогу над супротивником, звівши до мінімуму власні втрати [Сунь-цзи, 2015, с. 45].

Прозріння Сунь-Цзи підтвердилося в ХХ ст., коли розвиток військового потенціалу національних держав призвів до створення ядерної зброї й поступового витиснення воєнних методів вирішення міждержавних проблем методами політичними, дипломатичними, тиском на економіку, а також впливом на суспільну свідомість потенційного супротивника. Перший приклад зсуву засобів і методів впливу від військово-силових на політичні продемонструвала холодна війна, у якій значну роль зіграв інформаційний фактор.

У цей час значення й роль інформації як засобу політичної боротьби визнаються всіма, оскільки

на рубежі ХХ – ХХІ ст. відбулося становлення інформаційного суспільства – специфічної форми соціальної організації, у якій «нові технології генерування, обробки й передачі інформації стали фундаментальним джерелом продуктивності й влади» [Кастельс, 2017, с. 29]. Фактично виникла нова реальність, у якій політичний, економічний, військовий, духовний аспекти життя суспільства пов'язані з інформаційною сферою й залежать від неї. У подібній ситуації відбувається подальше ослаблення класичного військово-силового впливу й посилення впливу інформаційного. У зв'язку із цим соціальна й наукова значущість дослідження полягає в тому, що воно дає можливість глибше зрозуміти сутність сучасного інформаційного протиборства й визначити його основні напрямки й технології.

У рамках дослідження важливим є вибір адекватного теоретико-методологічного інструментарію, що дозволяє комплексно розглянути специфіку інформаційної війни в контексті її еволюції й сучасних можливостей у глобальному інформаційному просторі.

Поняття «інформаційна війна» в 1976 р. увів у науковий обіг американський воєнний фахівець Т. Рона [Rona, 1976]. У підготовленому ним для компанії «Боїнг» документі «Системи зброї й інформаційна війна» інформаційна інфраструкту-

ра позиціонувалася як ключовий компонент американської економіки, уразлива ціль як у мирний, так і у воєнний час. Т. Рона вказав на ефективність інформаційного впливу і його здатність бути руйнівним для об'єкта.

З 1992 р. поняття «інформаційна війна» (information warfare) стало офіційно використовуватися Міністерством оборони США для позначення радіоелектронної боротьби, а починаючи з 1996 р. отримало розширювальне трактування (strategic information warfare), яке додало даному виду боротьби воєнно-стратегічний, а згодом і політичний зміст [Denning, 1999].

Поняття інформаційної війни використовується й у документах воєнного відомства Російської Федерації, де вона визначається як протиборство між двома або більше державами в інформаційному просторі з метою завдання збитків інформаційним системам, процесам і ресурсам, критично важливим і іншим структурам, підриву політичної, економічної й соціальної систем, масованої психологічної обробки населення для дестабілізації суспільства й держави, а також примусу держави до прийняття рішень в інтересах протиборчої сторони [Концептуальные..., 2011].

Міністерство оборони Росії трактує інформаційну війну як відкрите й гостре зіткнення між державами, у якому опір супротивника приг-

нічується застосуванням засобів небезпечного впливу на його інформаційну сферу, руйнуванням або порушенням нормального функціонування інформаційних і телекомунікаційних систем, схоронності інформаційних ресурсів, отриманням несанкціонованого доступу до них, а також масованим інформаційно-психологічним впливом на особовий склад збройних сил і населення супротивника з метою дестабілізації суспільства й держави. Росія виходить із того, що в якості цілі, ресурсу й засобу в такій війні виступає інформація. Для її ведення створюється спеціальна інформаційна зброя (засоби радіоелектронної боротьби, програмно-електронного впливу на техніку й інформаційно-психологічного впливу на людину). Об'єктами впливу в інформаційній війні є системи управління й прийняття рішень, цивільна й військова інформаційна інфраструктура, системи озброєнь, суспільна свідомість. Доктрина інформаційної безпеки РФ комплексну протидію загрозам інформаційної війни відносить до першочергових заходів щодо реалізації державної політики забезпечення своєї інформаційної безпеки [Доктрина ..., 2016].

Концептуальною основою теорії інформаційної війни є теорія «м'якої сили» С. Мана [Mann, 1997]. Термін «м'яка сила» (soft power) широко ввійшов у лексикон політиків і вчених. Слід

доповнити, що концепція зовнішньої політики Російської Федерації від 12 лютого 2013 р. також ґрунтується на ідеї, що «невід'ємною складовою сучасної міжнародної політики стає «м'яка сила» [Концепція ..., 2013]. У цьому випадку, «м'яка сила» стає комплексним інструментарієм для досягнення політичних цілей, яку можна використовувати перманентно як в умовах відкритого збройного конфлікту, так і в мирні періоди співробітництва. «М'яка сила» включає насамперед ті технології, які є найменш затратними, мають слабку розпізнаваність і високу ефективність в трансформації поведінки політичного супротивника несиловими методами.

Але, разом з тим, необхідно відзначити, що в умовах посилення глобальної конкуренції, використання «м'якої сили» з метою надання політичного тиску на суверенні держави набуває деструктивного і протиправного характеру. Подібну політику з використанням інформаційних технологій як методу «м'якої сили» можна інтерпретувати як протиправне втручання у внутрішні справи інших держав, наслідком чого є дестабілізація внутрішньополітичної обстановки, маніпулювання суспільною думкою й свідомістю.

«М'яка сила» розглядається як здатність впливати на інші держави з метою реалізації власних цілей через співробітництво в певних сферах,

спрямоване на переконання й формування позитивного сприйняття [Март, 1997]. Таким чином, інформаційні війни з їхніми можливостями маніпулювання суспільною свідомістю, політичною обстановкою й емоційним кліматом в інших державах дають можливості для руйнування політичних і соціальних цінностей без застосування фізичного насильства.

Необхідно виокремити три основні групи для визначення поняття «інформаційної війни», представлені сучасними дослідниками.

Автори першої групи [Arquilla & Borer, 2007; Bhan, 2011; Denning, 1999; Gomez, 2003] пов'язують «інформаційну війну» з окремими інформаційними операціями. Необхідно відзначити, що вчені визначають інформаційну війну не тільки як політичне протистояння з використання інформаційно-комунікативних методів, але і як сукупність заходів щодо захисту інформаційного простору власної країни [Пирумов, Родионов, 1997]. Таким чином, інформаційна війна стає новим видом боротьби, у якому не менш важливим стає захист свого інформаційного ресурсу. Важливо також підкреслити, що в цьому випадку інформаційний захист на відміну від технологій інформаційної агресії мають більш високу значущість, тому що не залежно від бажання політичного суб'єкта інформаційний вплив може бути здійснений навіть

у періоди благополучної й перспективної міжнародної політики. На відміну від традиційної війни, інформаційна війна завжди залишається неоголошеною й носить непередбачений характер. Важливо звернути увагу на той факт, що періоди міжнародного співробітництва потенційно можуть бути більш небезпечними ніж явні конфлікти, тому що інформаційне втручання у «відкриту» для міжнародного контакту систему є більш здійсненним у порівнянні з періодом гострих протиріч, коли держави максимально активізують усі захисні механізми фізичних і інформаційних ресурсів. Виходячи з того, що інформаційна війна носить перманентний характер, проблема інформаційної безпеки стає ключовою. Так, В. Цимбал додає, що інформаційна війна виявляє собою новий спосіб політичного протистояння [Цимбал, 1995]. Отже, із цього погляду інформаційна війна стає інструментом політичної боротьби у всіх її формах.

Авторів другої групи представляють фахівці з інформаційних технологій воєнних відомств [Forno, Baklarz, 1999; Molander et al, 1996; Rona, 1976; Smith, 2002].

Згідно з думкою представників воєнної науки, інформаційна війна є процесом, який супроводжує збройне протистояння й не проводиться в мирні періоди. Інформаційні операції є додатковим засобом боротьби при активному застосу-

ванні військової зброї, яка дозволяє в короткий термін деморалізувати супротивника. Під час бойових дій важливим є отримання інформаційної переваги над супротивником, яка досягається своєчасним прийняттям інформаційних контрзаходів, виробленням технологій інформаційної підтримки й захисту. С. Комов, досліджуючи роль інформаційних операцій у ході бойових дій, звертає увагу на те, що вони підвищують ефективність військових дій, а процес досягнення політичних цілей стає більш прискореним [Комов, 1996].

Автори третьої групи [Stein, 1996; Steinhoff, 2007; Taddeo, 2011] визначень «інформаційної війни» вважають її явищем мирного періоду, метою якої є розв'язок політичних завдань несилowymi методами і попередження можливого політичного конфлікту [Крынина, 2009]. Таким чином, думки про поняття «інформаційної війни» розділилися за принципом: чи є це явище самостійним процесом або складовою частиною більш широкого поняття. Узагальнюючи вищевикладені погляди, потрібно відзначити, що інформаційна війна одночасно може супроводжувати воєнні дії й здійснюватися, замінюючи їх. На нашу думку, інформаційна війна є самостійним поняттям. Незважаючи на те, що вона є одним з можливих шляхів ураження супротивника, і із цього погляду є засобом, вона має свої механізми впливу, прийоми, засоби

й техніки й, більше того, її можливості виходять далеко за межі протистояння у політичних конфліктах.

Отже, на сьогоднішній день термін «інформаційна війна» трактується по-різному. Насамперед це пов'язане з варіаціями перекладу словосполучення «information warfare». Його перекладають і як «інформаційна війна», і як «інформаційне протиборство», і як «інформаційно-психологічна війна».

Існує ціла низка прийомів і методів визначення терміна «інформаційна війна». Наприклад, Г. Вірен вважає, що «інформаційна війна – це комплекс заходів щодо інформаційного впливу на масову свідомість для зміни поведінки людей і нав'язування їм цілей, які не входять до числа їх інтересів, а також захист від подібних впливів» [Вирен, 2013].

У своїй роботі М. Уокерс [Vockers, 1996] визначає поняття «інформаційна війна» як свого роду конфлікт репутацій між різними коаліціями. У рамках інформаційної війни неявна агресія виявляється більш істотною, ніж фізична агресія, хоча в моменти відкритих збройних зіткнень обидва види агресії взаємно доповнюють один одного. Неявна агресія, за визначенням, реалізується через інформаційні канали ЗМІ.

Інформація як втілення загрози й маніпуляції з

з метою досягнення конкурентної переваги над опонентом є фундаментальною зброєю й мішенню інформаційної війни. Визнається необхідність дослідження оборонних взаємин між військовим керівництвом і цивільним населенням у процесі підготовки інформаційної війни [Forno, Baklarz, 1999]. Позначені взаємини, у свою чергу, націлені на оптимальну комбінацію захисту демократичних цінностей (свободи вираження думки, недоторканність особистого життя) і заходів, необхідних для захисту проти зовнішньої інформаційної загрози. Зазначена проблема гостро стоїть перед різними державами, оскільки інформаційні технології продовжують поширюватися у світі, що стрімко глобалізується.

Традиційними засобами розгортання інформаційної війни є дані, інформація й знання, які, у свою чергу, можуть бути визначені у лінійній послідовності. Дані описують характеристики об'єктів реальної дійсності, інформація являє собою зібрані дані, які представлені у певному контексті, знання – це інформація, яка інтерпретується у світлі певного життєвого досвіду. З урахуванням комунікативної сфери інформаційної війни зазначені феномени дефінуються більш визначеним чином.

Наприклад, у рамках моделі, запропонованої М.Х. Боїсотом, дані асоціюються із самим об'єк-

том, що проявляє ті або інші свої характеристики. Події й об'єкти мають свої специфічні характеристики. Опис цих характеристик і є даними. Знання, навпаки, характеризують суб'єкта (індивіда або групу індивідів). Вони являють собою набір взаємодіючих способів думки, мислень відносно даних, активованих конкретною подією. Інформація – як сукупність даних, «відфільтрованих» суб'єктом у межах наявних в нього знань – визначає зв'язок між суб'єктом і наявними в нього даними. У певній ситуації знання використовуються з опорою на деякий контекст [Voisot, 1998].

У контексті інформаційної війни кожний із представлених вище елементів може зазнавати інтегровані й динамічні атаки з боку протиборчої сторони (тобто впливу може піддаватися один або відразу всі елементи). Зокрема, якщо мішенню є дані, то атакуючий вплив може набувати наступні форми:

- відмова в отриманні даних: атаки на системи, що містять дані, стирання даних;
- фізичне знищення накопичувачів даних;
- крадіжка даних з наступним їхнім маніпулюванням для реалізації переслідуваних цілей.

Інформаційна війна інтерпретується як феномен, синонімічний революції в інформаційних технологіях з її потенціалом реалізовувати стрімкі трансформації воєнних стратегій. Процвітання

держави – якщо не сам факт її виживання – залежить від її здатності ефективно розбудовувати й застосовувати інформаційні технології. Без надійного захисту життєво важливої інформації, інформаційних процесів і систем дана загальнодержавна стратегія приречена на провал.

«Поле бою» інформаційної війни постійно розширюється, виходить за рамки традиційних ситуацій збройного конфлікту [Кудинова, 2013]. У цьому контексті вона асоціюється з екстенсивним використанням інформаційних технологій з метою досягнення їх ефективності, рентабельності й оперативності. Подібна ситуація, у свою чергу, призводить до того, що семантика поняття «інформаційна війна» постійно розширюється й породжує більшою мірою плутанину, ніж чітку дефініцію. Із цієї причини у відповідних дослідженнях задіюється також термін «інформаційні стратегії», що позначає використання інформації й інформаційних технологій як інструмента національної міці, який може бути незалежним або реалізовуватися додатково до збройних операцій.

В окремих випадках поняття про інформаційну війну набуває в працях дослідників езотеричного характеру. Так, інформаційна атака, реалізуючись в універсумі матерії й енергії, представляється як сфера виняткового використання комп'ютерів і комунікації. Атаки неявної інформаційної війни

впливають, насамперед, на рівень спостережень акціонального циклу «спостереження – орієнтація у навколишній дійсності – ухвалення рішення». Явна інформаційна війна руйнує рівень орієнтації в дійсності зазначеного циклу з метою надання впливу на аналіз дійсності, який, у свою чергу, результується в актах прийняття рішень і реалізації конкретних дій [Stein, 1996].

На сьогоднішній день «інформаційна війна» являє собою зонтичний концепт, який, за визначенням, охоплює розрізнені положення з багатьох сфер знання й формує з них більш складне утворення, що має діючу пояснювальну силу. Серед найбільш частотних термінів, які використовуються для позначення різноманітних практик в аспекті інформаційної війни, можна відзначити наступні: безпека інформаційних систем, інформаційна перевага, інформаційне домінування, захист критичної інфраструктури, операційна безпека й багато ін.

Інформаційні війни стають усе більш витонченими й діючими внаслідок інтенсивного розвитку сектору інформаційних технологій. Їхній негативний вплив на найрізноманітніші цінності – як і самосвідомість – сторони, що зазнає вплив, може не відчуватися протягом тривалого періоду, а іноді так і залишається непоміченим. Сторона, що вдалася до інформаційної війни, здатна вия-

вити для своїх дій відповідний канал внаслідок взаємозв'язку й взаємозалежності багатьох інфраструктур у сучасному світі.

Таким чином, якщо феномен класичної війни має тривалу історію осмислення у науковому дискурсі, а тому має понятійну стійкість, то її сучасна форма – інформаційна війна – потребує конкретизації. Різноманіття наукових підходів свідчить про відсутність єдиної точки зору щодо сутності інформаційної війни, її цілей і завдань, суб'єктів і об'єктів, методів і засобів ведення і т.д. Сьогодні у науковому дискурсі прийнято виділяти наступні підходи: геополітичний, психологічний і його різновид – соціально-комунікативний, конфліктологічний.

Згідно з геополітичним підходом, інформаційна війна являє собою міждержавне протиборство [Слипченко, 2002]. Завдання зовнішньої політики вирішуються державами за допомогою сучасних інформаційних технологій і спрямовані на досягнення не військового, а гуманітарного поневолення супротивника. За допомогою інформаційного впливу на інформаційну сферу інших держав вони прагнуть досягти переваги в системотворчих сферах (політична, економічна, воєнна).

Прихильники психологічного підходу вважають, що сутність інформаційної війни полягає в можливості інформації впливати на різні рівні

свідомості (масову, групову, індивідуальну). Маніпулювання свідомістю здійснюється з метою схованого управління інтелектуально-психологічними й соціокультурними процесами, не усвідомлюваними об'єктами інформаційного впливу [Лисичкин, Шелепин, 2000]. Інформаційно-психологічні акції здійснюються в будь-який час (як у мирний, так і у воєнний), у різних сферах (як в інформаційній, так і в духовній) і серед різних груп (як військових, так і цивільних).

У рамках психологічного підходу прийнято виділяти соціально-комунікативний напрямок. Інформаційна війна інтерпретується як комунікативна технологія, за допомогою якої здійснюються розвідувальні й політико-психологічні дії відносно супротивника. Оскільки інформація здатна формувати в об'єкта інформаційного впливу вигідні суб'єкту війни когнітивні орієнтації, метою інформаційної війни є досягнення інформаційної переваги й захист власного інформаційного капіталу [Швец, 2003].

Синтезом психологічного підходу й комунікативного напрямку є концепція Г. Почепцова. Він визначає інформаційну війну як «комунікативну технологію з впливу на масову свідомість із короткочасними й довгочасними цілями» [Почепцов, 2000, с. 20], бачачи в ній несанкціоновану роботу в чужому інформаційному просторі.

Суб'єктом інформаційної війни виступають як держава, так і спільноти людей різного масштабу (від колективів до націй).

Конфліктологічний підхід дозволяє розглядати інформаційну війну через призму як військового, так і політичного протистояння, у тому числі й усередині держави (між державою й соціальними групами). Інформаційна війна інтерпретується переважно як політичне протиборство, здійснюване за допомогою воєнних дій із застосуванням інформаційної зброї: інформаційно-технічної [Der Degian, 2000] і інформаційно-психологічної [Манойло, 2017]. Суб'єктами й об'єктами інформаційної війни можуть виступати як держава, так і різні соціальні групи [Балуев, 2004], у тому числі масовий соціальний суб'єкт – населення регіону [Королев, 2009]. Методи ведення інформаційної війни є надзвичайно варіативними й можуть включати військові операції, пропагандистські кампанії, дипломатію. Основним каналом впливу виступає інформаційна система супротивника, включаючи ЗМІ. Ціль інформаційної війни полягає в руйнуванні інформаційної системи супротивника. Неможливість отримувати, обробляти й використовувати необхідні відомості й, як наслідок, ухвалювати адекватні ситуації політичні рішення в остаточному підсумку ведуть до знищення політичного опонента.

Інтегративної відносно вищезгаданих підходів є точка зору В. Прокоф'єва: «Інформаційна війна – це широкомасштабна інформаційна боротьба із застосуванням способів і засобів інформаційного впливу на психіку людей, у першу чергу на їхню індивідуальну й суспільну свідомість, а також на функціонування технічних засобів в інтересах досягнення цілей сторони, що впливає» [Прокоф'єв, 2003].

У низці джерел, крім поняття «інформаційна війна», використовується поняття «інформаційне протиборство» («інформаційна боротьба»). Інтерес представляють ті дослідження, у яких дані поняття диференційовані.

В. Сліпченко вважає суттю інформаційної війни, в основному, інформаційні засоби, які будуть застосовуватися в інформаційному просторі планети. До моменту виникнення війн, у яких інформаційне протиборство стане системотворчим фактором, збережеться інформаційне протиборство як форма політичної боротьби [Сліпченко, 2002].

С. Бухарин, А. Глушков, І. Єрмолаєв також диференціюють

дані поняття. На їхню думку, «інформаційна війна – це специфічна форма ведення бойових дій, що характеризується застосуванням засобів інформаційного впливу для дезорганізації систем

управління, впливу на елементи озброєння, включаючи інформаційні технології й інформаційні ресурси ворожих держав, і захисту від аналогічних впливів відповідних елементів інформаційної структури» [Бухарин, Глушков, Ермолаєв, 2004, с. 471]. Інформаційне протиборство розвертається як у мирний, так і у воєнний час, як усередині держави, так і між державами; представляє собою сукупність взаємозалежних заходів технічного й інформаційно-психологічного характеру, об'єктом якого є державні й громадські організації, військові структури, системи управління зв'язком й комунікації, а також суспільна свідомість. Деструктивний інформаційний вплив здійснюється за допомогою дезінформації супротивника, що призводить до порушення нормального функціонування інформаційних процесів [Andress, Winterfeld, 2011].

Поняття «інформаційне протиборство» використовується не тільки в науковій літературі. Воно знайшло відбиття у звітах американської корпорації «Рэнд» MR-661-OSD і MR-964-OSD. У першому документі вперше використаний термін «стратегічне інформаційне протиборство», у другому – уведено його розподіл за критерієм завдань і виділено два покоління інформаційного протиборства.

Перше покоління інформаційного протибор-

ства передбачає наявність не тільки інформаційних, але й інших засобів боротьби, здійснює дезорганізацію функціонування систем управління супротивника, виконує конкретні завдання на державному й військовому рівнях, а його результати можуть бути використані надалі. Стратегічне інформаційне протиборство другого покоління відрізняється від першого іншим за якістю комплексом заходів впливу на об'єкт. Дані заходи сприяють розширенню сфер протиборства, включаючи поряд з інформаційним простором таку системотворчу галузь, як економіка. До особливостей інформаційного протиборства другого покоління належить зміна тимчасового характеру з погляду її тривалості. Стратегічне інформаційне протиборство другого покоління може зробити непотрібним застосування військової сили [Гриняев, 2001, с. 11].

Аналіз публікацій, присвячених проблемам інформаційної війни й інформаційного протиборства (інформаційної боротьби), свідчить про те, що питання про сутність явищ, їх цілей і завдань, суб'єктів і об'єктів, методів і засобів впливу залишається відкритим і вимагає подальшого осмислення й конкретизації.

Низка питань носить принциповий характер: чи є інформаційна війна війною, чи тотожні поняття «інформаційна війна» і «інформаційне

протиборство» («інформаційна боротьба»), кого можна віднести до акторів інформаційної війни й інформаційного протиборства, тотожні чи ні цілі інформаційної війни й інформаційного протиборства й інші. Відповісти на ці питання неможливо без розуміння сутності інформації, її місця й ролі в житті людського співтовариства, особливо в контексті розвитку інформаційних технологій, характерних для сучасного етапу суспільного розвитку.

1.2. Інформація як засіб політичної боротьби

Сьогодні інформаційна сфера являє собою сукупність інформації, інформаційної інфраструктури, включає в себе суб'єктів інформаційних правовідносин і систему регулювання виникаючих при цьому суспільних відносин.

Що стосується інформації, то в найбільш загальному розумінні це розрізнені або систематизовані відомості, представлені в різних формах і їх комбінаціях: словесній, образній, символійній тощо. Інформація має стійкі (системотворчі) характеристики якості (достовірна – недостовірна), кількості (достатня – недостатня), актуальності (сучасна – застаріла). Інформація може мати ціннісний зміст (універсальний – локальний), емоційне забарвлення (нейтральна – мобілізуюча),

різні варіанти презентації (коректна – тенденційна). Передача інформації здійснюється різними комунікативними способами: безпосередніми й опосередкованими (у тому числі за допомогою технічних засобів) і в різних масштабах (міжособистісний – глобальний).

Роль інформації в житті людського співтовариства завжди була визначальною, оскільки вона акумулювала в собі значущі для людей результати освоєння дійсності. Уже в найдавніший період людської історії інформація стала інструментом впливу на свідомість, засобом спочатку духовного, а потім і політичного впливу [Шевченко, Штофер, 2017]. З появою держави інформація стала використовуватися в якості елемента політичної боротьби.

У мирний час інформаційна боротьба могла бути спрямована проти політичних опонентів (як усередині країни, так і за її межами), а під час ведення воєнних дій її об'єктом ставала ворожа держава в особі армії супротивника і його цивільного населення. Історично інформаційна боротьба у воєнний час була, як правило, формою, інтегрованою у збройне насильство. Вона служила для посилення його дієвості, оскільки велася проти супротивника (суверенної держави) з метою його деморалізації й/або дезінформації, а також протидії інформаційній боротьбі, що ведеться су-

противником.

Таким чином, інформаційна боротьба мала два вектори: насамперед наступальний (коли об'єктом є інша держава, його населення й збройні сили, а також політичні супротивники усередині країни) і меншою мірою оборонний (коли інформаційна боротьба спрямована на захист власної безпеки). Однак у кожному випадку інформаційна боротьба була формою інформаційно-психологічного впливу, вигідного суб'єкту боротьби (найчастіше державі).

Починаючи з певного етапу історичного розвитку політичні й військові конфлікти виявилися пов'язані із засобами інформації, насамперед масовою періодичною пресою, яка підсилювала резонанс від подій, що відбуваються, і формувала суспільну думку.

У першій половині ХХ ст. масовий інформаційний вплив як у передвоєнний, так і воєнний період використовували фашистська Німеччина й сталінський Радянський Союз. Поряд із друкованими виданнями застосовувалися нові технічні засоби: радіо й кінематограф. Для інформаційного впливу на супротивника широко використовувалися листівки пропагандистського змісту.

Підтвердженням значимості інформаційно-психологічного впливу стали підсумки післявоєнного протистояння наддержав – США й СРСР. Не

досягнувши паритету зі США у військовій сфері (ярким прикладом чого став провал кампанії в Афганістані), СРСР зазнав поразки й в інформаційній. По-перше, недолуга інформаційна політика СРСР, яка була побудована на суцільній брехні, сприяла початку деструктивних для держави внутрішньополітичних процесів, а можливо, і викликала їх, привівши до розпаду СРСР. По-друге, не був забезпечений своєчасний розвиток ефективних технологій ведення інформаційного протиборства, що стало основною причиною підриву інформаційної безпеки країни.

У другій половині ХХ ст. відбулися революційні за своїми наслідками зміни у техніко-технологічній сфері, пов'язані з розвитком інформаційних технологій. Вони дозволили створити глобальні телекомунікаційні й комп'ютерні мережі, які формують масову свідомість і, в остаточному підсумку, конструюють нову реальність. У цей час інформаційний ресурс представлений засобами масової інформації (ЗМІ) і Інтернетом.

Загальноприйняте, що ЗМІ у демократичних політичних системах є повністю вільними, вони не залежать від держави і являють собою «четверту владу», що діє в інтересах суспільства, і тільки в тоталітарних політичних системах ЗМІ вбудовані в державну структуру і є рупором певної ідеології.

Факти свідчать, що всі держави, незалежно від політичної моделі, використовують можливості медіа, проводячи певну інформаційну політику. Її мета зводиться до формування в багатомільйонної аудиторії як усередині країни, так і за її межами певного відношення до тих або інших подій, ідей, персоналій і ін.: «ЗМІ можуть загострювати міжнародну обстановку, викидаючи відібрану, дозовану інформацію в певний час... з метою формування іміджу своєї країни й досягнення нею стратегічно важливих інтересів» [Волкова, Мишина, 2014].

Державні стратегії, здійснювані за допомогою ЗМІ, представлено двома основними формами: експансивною (націлена на використання зовнішніх ресурсів для вирішення власних завдань) і герметичною (заснована на ідеї самоізоляції від інформаційного впливу ззовні) [Богатуров, 2011].

Герметична інформаційна політика в сучасному світі зустрічається вкрай рідко (класичним прикладом є Північна Корея), експансивна, навпаки, широко поширена. Можливості її ефективного проведення мають країни, що володіють глобальними телекомунікаційними мережами, насамперед Росія, США, Китай тощо. Підтвердженням цього стала масштабна інформаційна підтримка військових кампаній, здійснюваних або безпосередньо Російською Федерацією, або під її па-

тронатом, у яких РФ позиціонувалися як держава-визволитель і носій гуманістичних цінностей [Горшков, 2013].

Впливаючи на свідомість і поведінку людей, інформаційні кампанії переслідують політичні цілі, свідченням чого стало висвітлення російськими ЗМІ подій, що розвертаються на пострадянському просторі. До найбільш яскравих прикладів належать російсько-грузинська війна 2008 року (у визначеннях російських ЗМІ – грузино-осетинський конфлікт) і російсько-українська війна, розпочата РФ у 2014 році (за темниками російських ЗМІ – громадянський конфлікт в Україні). Відповідальність за те, що відбувалось й відбувається у цих війнах російські ЗМІ покладають на Захід. При цьому ігнорується, по-перше, що Росія після розпаду СРСР почала створювати політичні, економічні, гуманітарні проблеми для всіх колишніх республік, що входили до складу супердержави; по-друге, що незалежні країни Балтії, Україна, Грузія вже давно обрали шлях свого розвитку без Росії, а отже країни Заходу для них є друзями та партнерами, а ніяк не агресорами.

Не можна не помітити, що інформаційний вплив глобальної комп'ютерної мережі Інтернет уже сьогодні перевершує можливості глобальних засобів масової інформації, оскільки чисельність користувачів стрімко збільшується, а комп'ютер-

ні технології дають можливість отримувати актуальну інформацію в режимі реального часу незалежно від місцезнаходження користувача. У зв'язку із цим інтернет-ресурси стають майданчиком для здійснення інформаційного впливу. Так, згідно з неофіційною інформацією, російські власники скуповують великі інтернет-портали в українських містах та в інших суверенних державах, внаслідок чого розширюється аудиторія російських сайтів, чисельність якої вже перевищує аудиторію російських федеральних каналів.

Дана обставина свідчить, що у відношенні тієї або іншої країни (у нашому випадку – Україна) проводиться експансивна інформаційна політика з боку РФ, оскільки «обсяг інформації, цілеспрямовано переданої від однієї країни до іншої, є заходом інформаційної агресивності. При цьому неважливо, який характер має передана інформація» [Юсупов, Шишкін, 2013]. Останнє є надзвичайно значущим, оскільки передана інформація рідко буває нейтральною з погляду ціннісного змісту. Основний обсяг розповсюджуваної інформації є не тільки подійно фактологічним, але й містить її інтерпретацію з певних ціннісно-світоглядних позицій, які об'єктивно не є універсальними, але позиціонуються такими.

У рамках інформаційного впливу використовуються класичні пропагандистські прийоми й

методи, що полегшують сприйняття й інтерпретацію інформації цільовою аудиторією: дихотомічна поляризація дійсності за принципом лінійного протиставлення гарного й поганого, друга й ворога [Шевченко, Штофер, 2015]; дискредитація опонента в діапазоні від наклепу до осміяння; маніпулювання цінностями, прийнятими в об'єкта інформаційного впливу (цільової аудиторії) заради досягнення власних цілей; позиціонування власних поглядів як консолідованої думки всіх «прогресивно мислячих» людей; наполегливе повторення однієї події в різних варіаціях і комбінаціях.

Вищесказане свідчить: інформаційний вплив, здійснюваний Росією за допомогою сучасних інформаційних технологій, – явище не унікальне. Воно вбирає в себе засоби й методи попередніх етапів розвитку, пов'язані з появою й поширенням нових, усе більш досконалих і масових носіїв і засобів доставки інформації (вербальної, паперової, технічної тощо).

1.3. Інформаційне протиборство у умовах глобалізації: специфіка, суб'єкти, технології

Як ми вже зазначали, сучасний інформаційний вплив здійснюється у глобальному інформаційному просторі. Незважаючи на те, що варіативність

діючих у ньому суб'єктів постійно збільшується, найбільші можливості впливати на свідомість як і раніше має держава. Сам діапазон інформаційного впливу є досить широким: від консолідуючого до роз'єднувального. Консолідуючий інформаційний вплив спрямований на свідомість власного населення. Його ціль – забезпечення підтримки курсу держави, пов'язаного з політичною ситуацією. Роз'єднувальний інформаційний вплив спрямований на свідомість різних соціальних груп (насамперед цивільного населення) потенційного супротивника. Оскільки дана форма інформаційного впливу носить деструктивний характер, вона може класифікуватися як інформаційна боротьба, що переслідує віддалені політичні цілі.

Наявність декількох суб'єктів інформаційної боротьби, що перебувають у стані політичної конфронтації, трансформує інформаційну боротьбу в інформаційне протиборство, просторово-часові характеристики якого практично не обмежені, а політичні цілі – радикальні. Це спонукає багатьох авторів ототожнювати інформаційне протиборство з інформаційною війною.

У низці досліджень, присвячених інформаційній війні, правомірно вказується, що за спрямованістю впливу інформаційна війна підрозділяється на інформаційно-психологічну й

інформаційно-технологічну. До об'єктів інформаційно-психологічного впливу відносяться свідомість особового складу збройних сил і населення супротивника, а також формування суспільної думки. Об'єктом інформаційно-технологічного впливу виступають інформаційно-технічні системи зв'язку, радіоелектронні засоби, комп'ютерні мережі тощо [Andress, Winterfeld, 2011].

Дана обставина не дозволяє ототожнювати інформаційну війну й інформаційну боротьбу з погляду об'єкта впливу, оскільки інформаційна боротьба обмежена інформаційно-психологічною сферою. Спорідненим поняттю «інформаційна війна» скоріше є поняття «протиборство в інформаційному просторі», оскільки воно включає інформаційно-психологічний і інформаційно-технологічний фактори. Однак протиборство в інформаційному просторі відрізняється від інформаційної війни більш широким діапазоном суб'єктів і цілей [Schmitt, 2003].

Сьогодні протиборство в інформаційному просторі часто здійснюють недержавні актори. Терористичні угруповання використовують Інтернет-ресурси насамперед для інформаційно-психологічного впливу на глобальну аудиторію з метою її лякання. Користувачі Інтернету, які впливають на інформаційно-технологічну сферу, здійснюючи Ddos-атаки на офіційні сай-

ти державних структур, як правило, виражають ситуативний цивільний протест проти дій уряду власних країн [Mann,1997].

Загальновідомо, що для багатьох Інтернет уже давно став єдиним способом одержання й поширення інформації, у зв'язку із цим організатори будь-якої інформаційної війни обов'язково використовують такий потужний інструмент, як Інтернет для досягнення своїх цілей. Інтернет дає деякі унікальні спроможності для організаторів інформаційної боротьби. Наприклад:

- анонімність. Завдяки Інтернету можна придумати вигадані персонажі, наділяючи їх необхідним характером і історією. Тим часом аудиторія таких псевдоперсонажів буде сприймати цілком за реальних. Творець такого героя може викликати величезну довіру у оточуючих до свого персонажа;

- багатовекторний вплив. Одну думку, ідею можна відразу транслювати на кілька майданчиків. Люди одночасно на різних сайтах бачать ту саму інформацію, отже, більше починають їй довіряти. Вважається, що більш ефективною вважається та пропаганда, яка транслюється відразу в усіх напрямках;

відсутність верифікації. У зв'язку з бурхливим розвитком соціальних мереж виникає велика кількість псевдоінформації. На основі цієї інфор-

мації аудиторія робить помилкові висновки. Ось думка відомого німецького медіаексперта Норберта Больца: «Саме в Інтернеті виникла у всій своїй гостроті проблема довіри до знання. У результаті наша культура вже давно відмовилася від істини... Той, хто сьогодні входить у Мережу, віддається на волю інформаційної анархії, у якій відсутня можливість контролю, – корисне знання й параноя йдуть тут поруч, мирно співіснуючи» [Больц, 2011];

- пріоритет живого спілкування. Обмін думками в коментарях до блогів і сайтів відіграє дуже важливу роль при формуванні новинних стрічок на сайтах;

- мультимедійність. Інтернет відкриває великі спроможності для інтерактивності інформації. Для цього використовують усе частіше відеоряди.

Виходячи з вищесказаного, слід зазначити, що наслідки інформаційних війн є настільки ж глобальними й довгочасними, як й результати збройних конфліктів.

Завдяки Інтернету й сучасним методам політтехнологій за співвідношенням ціна-ефективність на кілька порядків переверщує всі інші. Насамперед це обумовлене тим, що із усіх існуючих засобів масової комунікації Інтернет надає широкі можливості для ведення інформаційних війн [Ма-

карова, 2014].

В ідеологічному протиборстві велике місце займають технології інформаційно-психологічного впливу (маніпулювання) у масових інформаційних процесах, які найчастіше виступають у якості опонента при формуванні антитерористичних цінностей. Технологія в сучасній комунікативній науці – це сукупність прийомів, методів і засобів, використовуваних для досягнення конкретних цілей, зокрема, для здійснення діяльності на основі раціонального її «розчленування» на процедури й операції з їхньою наступною координацією, синхронізацією й вибором оптимальних засобів і методів їх виконання.

Технології інформаційно-психологічного впливу в масових інформаційних процесах базуються на використанні можливостей на масову й індивідуальну свідомість аудиторії й молоді зокрема.

Екстремістські й терористичні сайти найчастіше використовують у своєму арсеналі дуже різні засоби, сприятливі процесу формування терористичних позицій, що викликає реакції страху, непевності, психологічній напруженості. Ці технології застосовуються як засіб руйнування політичної стабільності в суспільстві, а також формування терористичної ідеології. Основні технології впливу на суспільну свідомість через Інтернет-контенти є наступними:

- маніпулювання з дійсною інформацією;
- тенденційний добір тем і матеріалів;
- емоційне коментування, подання подій, що відбуваються;
  - технологія впливу на деформацію архетипічних образів (незалежних від зовнішнього сприйняття), впровадження у суспільну свідомість елементів нестабільності, дезорганізованості, хаосу, непевності й страху;
  - використання контентів як каналу доведення до населення, керівництва країни націленої дезінформації;
  - технології маніпуляції з опитуваннями суспільної думки;
  - ефект «Russia Today» (тенденційне подання інформації);
  - експлуатація всіляких чуток, які можуть цілеспрямовано впливати на інформаційно-психологічний клімат у суспільстві;
  - використання контентів як інструмента безпосереднього доведення до суспільства й окремих особистостей погроз, ультиматумів, «імпульсів» диктату й залякування.

«Маніпулювання з дійсною інформацією» є однією з найбільш широко розповсюджених технологій інформаційно-психологічного впливу на суспільну свідомість. Так, організоване блокування частини інформації або заборона на вираження

точки зору протилежної сторони при акцентуванні політично вигідних тем може викликати в користувачів реакцію, яка буде неадекватної подіям, що відбуваються в дійсності.

Технологія маніпуляції опитуваннями суспільної думки входить до складу технологій для впливу на суспільну свідомість. Заснована на демонстрації в інформаційному потоці некоректних результатів опитувань, що може деформувати не тільки думку особистості, але й суспільну думку. Опитування, будучи по суті засобом зондування стану суспільства, у принципі дозволяють маніпулювати суспільною думкою.

Технологія впливу контентів на деформацію архетипічних образів – одна з технологій для впливу на суспільну свідомість, за допомогою якої здійснюється впровадження на суспільну свідомість елементів нестабільності, дезорганізованості, хаосу, непевності й страху. Ця технологія полягає у впливі на стереотипи, установки, що склалися у населення конкретної країни, у витисненні із суспільної свідомості домінуючої національної ідеї.

Ефект «Russia Today» – одна з технологій для впливу на суспільну свідомість через ЗМІ, полягає в демонстрації приголомшуючих психіку аудиторії актуальних подій у реальному масштабі часу. Завдяки ефекту «присутності» користувача в гушавині подій (наприклад, при бомбардуваннях

міст) досягається емоційне посилення психологічного впливу на аудиторію, який закріплюється націленим коментарем.

У політичних процесах активно використовуються маніпулятивні технології. Усі політичні технології маніпулювання поведінкою людини діють в обмеженому тимчасовому й функціональному діапазоні. Ступінь їх ефективності визначається інтелектуальною та духовною зрілістю людей, їх готовністю обманюватися. Глибинною основою політичних маніпулятивних технологій є конструювання міфів, звертань не до розуму людини, а до глибин підсвідомості. Люди дозволяють собою маніпулювати, скидаючи відповідальність за свої вчинки на так званих маніпуляторів.

Метод політичних міфів спрямований на зміну основи орієнтації людини, у якості якої служить складена в мозку певна картина світу, з якої порівнюються явища, спостережувані в навколишньому середовищі. Зміна картини світу може відбуватися впровадженням у свідомість політичних міфів, що дозволяють змінити об'єктивну картину світу, призводячи до неадекватного перекрученого розуміння реальності.

Протидіяти маніпуляції можливо за допомогою технологій переконуючого впливу. Щоб перевести переконуючу інформацію в особистісно значущу й для молоді людини, останній необ-

хідно показати, що засновані на цій інформації дії й учинки не тільки не будуть суперечити її ціннісним орієнтаціям, але й будуть сприяти задоволенню її певних потреб і відповідати її ціннісним очікуванням.

Прикладами технологій впливу, які можуть впливати на ціннісні установки користувачів Інтернету є такі:

Анонімний авторитет – улюблений прийом введення в оману, активно використовуваний у різних Інтернет-контентах. Він відноситься до так званої «сірої» пропаганди.

«Буденне оповідання» – «буденний» або «повсякденний» виклад інформації використовується, наприклад, для адаптації людини до інформації явно негативного змісту, що викликає заперечення. Передбачається, що користувач, багаторазово зустрічаючись із інформацією такого роду, перестає реагувати на самі дивовижні злочини й масові вбивства, що відбуваються в суспільстві. Наступає психологічний ефект звикання.

«Забовтування» – метод використовується, коли необхідно знизити актуальність або викликати реакцію до якого-небудь явища. Метод «забовтування» нерідко застосовується для створення «інформаційного штурму», коли потрібно сховати якусь важливу подію або головну проблему, в його основі лежить ефект розмиття уваги, за рахунок ве-

ликого обсягу тексту з малим інформаційним завантаженням.

Емоційний резонанс – дану техніку визначають як спосіб створення в користувачів певного настрою з одночасною передачею пропагандистської інформації. Емоційний резонанс дозволяє зняти психологічний захист, який на розумовому рівні вибудовує людина, свідомо намагаючись відгородитися від пропагандистського або рекламного «промивання мізків».

Ефект бумеранга – організація тотального цькування свого опонента, призводить до того, що в підсумку він починає викликати жалість і симпатію у широкої аудиторії.

Ефект ореолу – базується на підступній психологічній властивості, людської схильності мислити «помилковими аналогіями» і складається із двох розповсюджених стереотипів-оман:

1) «Поруч – означає разом». Внаслідок цього феномена знаходження поруч зі знаменитою або високопоставленою людиною трохи підвищує статус в очах оточуючих.

2) Другий стереотип – людину, що досягла вагомих успіхів у якійсь конкретній галузі, оточуючі вважають здатною на більше й в інших справах.

Ефект первинності – у сучасній пропаганді існує принцип: людина, що сказала світу перше

слово, завжди права. Тут спрацьовує один з ефектів сприйняття: ми схильні віддавати перевагу тієї інформації, що надійшла першою. Змінити думку, що вже сформувалася, є дуже важкою справою.

Інформаційна блокада – замовчування або свідомо перекручений опис того, що відбувається. Інформаційна блокада завжди тісно пов'язана з інформаційним домінуванням. Це дві сторони однієї медалі. До них вдаються як у випадку воєнних дій, так і в мирний час.

Ці методи в Інтернет прийшли, насамперед, із засобів масової інформації. У зв'язку із цим актуальним стає питання, що первинно в появі й поширенні інформації – ЗМІ або Інтернет, і що на що більшою мірою впливає сьогодні.

Беззаперечним залишається лише той факт, що ЗМІ та Інтернет відіграють найважливішу роль у стратегічній інформаційній війні, до базових характеристик якою можна віднести наступні:

- відносно низькі витрати: у порівнянні з технологіями традиційного озброєння, розвиток інформаційних технологій вимагає відповідних джерел фінансування з боку держави;
- розмиті традиційні межі: традиційні розмежування – суспільні інтереси vs приватні інтереси, войовничий vs злочинний, як і історично визначені кордони між державами – виявляються несуттєвими в силу зростаючої взаємодії на рівні

інформаційних інфраструктур;

- роль, що посилюється, управління актами сприйняття: нові інформаційні технології здатні помітно збільшити міць стратегій обману, маніпулювання образами, у такий спосіб «знешкодити» спроби держави, проти якої спрямована інформаційна війна, заручитися внутрішньою й зовнішньою підтримкою з метою реалізації ініціатив, пов'язаних із власною інформаційною безпекою;

- першочерговий виклик розвідувальним службам: недостатнє усвідомлення стратегічної важливості інформаційної війни, потенційної можливості уразливості й стати мішенню в цій війні знижує ефективність діяльності розвідувальних служб, застосовуваних ними методів збору й аналізу даних; актуалізується гостра необхідність розвитку передових способів аналізу емпіричних матеріалів, сфокусованого на поточних потребах стратегічної інформаційної війни;

- проблеми, пов'язані з оцінкою потенційних інформаційних атак з боку ворога: у цей час відсутня будь-яка система тактичного попередження, яка б могла ефективно розмежовувати атаки, пов'язані зі стратегічною інформаційною війною, і інші види діяльності в кіберпросторі;

- труднощі, пов'язані з формуванням і підтримкою коаліцій: учасники коаліційних співтова-

риств піддають себе зовнішнім інформаційним атакам, виявляються потенційно вразливими в цьому плані, що дає супротивнику нерозмірну стратегічну перевагу [Molander et al, 1996].

Окрім недержавних акторів, протиборство в інформаційному просторі ведуть і держави, переслідуючи політичні цілі, задіючи одночасно інформаційно-психологічний і інформаційно-технологічний фактори. У цьому випадку, як нам представляється, протиборство в інформаційному просторі набуває характер інформаційної війни.

На нашу думку, інформаційна війна являє собою трансформацію класичної війни в контексті появи нових можливостей, обумовлених визначальною роллю інформаційного фактора в житті сучасного суспільства. Однак багато зі стійких характеристик класичної війни зберігають свою актуальність. Суб'єктом інформаційної війни є держава, оскільки її дії переслідують радикальні політичні цілі, спрямовані на знищення опонента (іншої держави). Дані дії є системними й цілеспрямованими, вони носять наступальний і оборонний характер.

Найбільшій трансформації зазнають засоби ведення війни. Зокрема, активно використовується інформаційне протиборство, що представляє собою інформаційні вкиди, що несуть психологічний вплив, потрібний суб'єкту інформаційної

війни.

Дані методи боротьби, як відзначалося раніше, завжди були частиною військового протиборства, що підсилювали його ефект. У наш час вони набувають багато в чому самостійного значення, оскільки дозволяють досягтися бажаної мети практично безкровно. Полем інформаційного протиборства суб'єктів інформаційної війни стають насамперед ЗМІ й Інтернет, а його тимчасові рамки не обмежені воєнним часом.

Важливим складовим елементом інформаційної війни, як ми вже зазначали раніше, є дії інформаційно-технологічного характеру, що розвертаються в інформаційному просторі, які впливають на комп'ютерні програми й переміщені дані. Вони спрямовані на блокування, модифікацію, знищення інформації за допомогою цілеспрямованих, масованих інформаційних атак на сервери, бази даних, обладнання сполучення мереж і ін. Інформаційно-технологічні способи й методи можуть бути економічними (здійюються невеликі мобільні групи), децентралізованими (розосередженими в просторі), замаскованими (їх виявлення й знищення є вкрай утрудненим процесом). Об'єктами інформаційно-технологічного впливу виступає інфраструктура держави: воєнна промисловість, об'єкти оборонного призначення, збройні сили потенційного супротивника, а також структури,

відповідальні за безпеку суспільства й держави [Богачев, Редин, 2012].

Інформаційна війна передбачає використання сукупності специфічних засобів, позначуваних терміном «інформаційна зброя». До її характеристик прийнято відносити масштабність, а якщо буде потреба – вибірковість і потужність впливу; комплексність впливу на технічні системи й особовий склад; просторове розосередження і одночасно швидкість доставки [Бухарин, 2007]. Інформаційній зброї властиві «атакуючий характер, універсальність, скритність, радикальність впливу... можливості у виборі часу й місця застосування» [Вахтин, Попова, 2016].

Усе це спонукує Росію активно розбудовувати типи зброї, засновані на новітніх інформаційних технологіях з використанням Інтернету, а також створювати спеціальні підрозділи кібервоїнів. Їх ціль – підготовка «бойовища» за допомогою так званих логічних бомб і лазівок, їх розміщення на території інших країн. Нові інформаційно-технологічні методи ведення війни відкривають перед Росією можливість практично блискавичного ураження багатьох цілей у різних куточках планети [Кларк., Нейк, 2011].

Інформаційна війна, що ведеться Росією для досягнення своїх політичних цілей, не виключає, у всякому разі в наш час, застосування збройного

насильства, яке в усе більшій мірі залежить від інформаційного фактора. Найбільш яскравими прикладами стали війни, розв'язані РФ в Сирії, Грузії, Україні. У результаті бойові дії стають більш ефективними (скорочуються строки ведення війни, мінімізуються матеріальний збиток і людські втрати).

На закінчення хотілося б відзначити: психологічний і технологічний фактори інформаційної війни мають загальну основу – інформаційну сферу. Відмінність полягає в тому, що, по-перше, інформаційно-психологічний вплив носить відкритий характер, а інформаційно-технологічний – латентний; по-друге, інформаційно-психологічний вплив націлений на духовну сферу (свідомість), а інформаційно-технологічний – на матеріальну (інформаційну систему); по-третє, інформаційно-психологічний вплив використовує як інструмент вербально-маніпулятивні засоби, а інформаційно-технологічний впливає на бази даних і канали передачі інформації. Однак незалежно від об'єктів і використовуваних засобів результат завжди носить матеріальний характер – більш-менш віддалений за часом деструктивний вплив на інформаційну інфраструктуру держави і його політичну систему.

З підвищенням ролі інформаційного фактора у сучасному світі відбувається розмивання меж між

мирним і воєнним часом, засобами й методами ведення політичної й військової боротьби, цивільними й військовими сферами як об'єктами впливу. У результаті інформаційна війна набуває глобального, перманентного характеру і потенційно стає тотальною в житті держави й суспільства.

Вищесказане дозволяє дійти деяких висновків.

Інформаційна війна представляє найбільш масштабну й системну (інформаційно-психологічну й інформаційно-технологічну) форму протиборства в глобальному інформаційному просторі. Суб'єктом інформаційної війни є держава. Об'єкти інформаційної війни перебувають у діапазоні від свідомості до інфраструктури держави (цивільної й військової). Засоби інформаційної війни є варіативними: від пропаганди до деструктивного впливу на інформацію й мережі, що забезпечують передачу даних. Просторово-тимчасові характеристики інформаційної війни є необмеженими. Ціль інформаційної війни носить радикальний політичний характер.

1.4. Особливості інформаційного протиборства Росії та України: компаративний аналіз комунікативно-пропагандистських можливостей

Будь-який великий крок починається з малого. Інформаційні війни передують війнам у фізично-

му просторі. Але інформаційним війнам теж передують різні недружні кроки однієї держави проти іншої. Коли колишній мер Москви Юрій Лужков вимовляв гасло: «Купуй латвійські шпроти, підтримай ветеранів СС», то це й означало можливий перехід до інших методів взаємодії між країнами, який, на щастя, так і не відбувся.

Країни Прибалтики, Україна та Грузія завжди були негативними прикладами у російських ЗМІ. Агресії в Грузії передувала інформаційна агресія. Ту ж саму модель ми бачимо й у випадку створення передумов в інформаційному просторі для фізичної агресії проти України.

Тут слід додати, що якщо у випадку Криму діяли «увічливі зелені чоловічки», то у випадку Донецька й Луганська діяли проросійські сили, які склалися як з росіян, в основному колишніх військових, яких вербували російські військкомати, так і із громадян України, які за ідеологічних або фінансових міркувань, або навіть з примусу опинилися з автоматами на вулицях.

Тут слід визнати слабкі позиції України саме в комунікативно-пропагандистському аспектах. Державне телебачення було завжди нецікавим, власних патріотичних телесеріалів Україна не виробляла, політика партій навколо президента і його самого рухалась у бік усе більшого об'єднання з Росією. Тому основні інститути безпеки,

особливо Міністерство оборони та Служба безпеки, працювали в тому ж ключі на об'єднання, не маючи можливості подивитися на всю ситуацію під іншим кутом зору.

У перші місяці «м'якого протистояння» Україна продемонструвала недостатній професіоналізм власних військових і прикордонників, нездатність прийняття швидких рішень на найвищому рівні, велику корумпованість державного апарата, що в результаті призвело до «мирної» здачі Криму. Донбас і Луганськ стали набагато кращим прикладом дій, але результативність цих дій також бажає кращого.

З погляду результативності комунікативно-пропагандистської роботи у ході інформаційної війни Росії проти України можна виділити три її основні напрямки:

- 1) для власного населення,
- 2) для російськомовного населення,
- 3) для решти населення світу.

Росія змогла переконати власне населення у необхідності анексії Криму. Операція «Крим наш» підняла рейтинг Путіна на максимум за весь час його президентства. Після відключення російських телеканалів на території України ефективність їх впливу на українське населення звелася до мінімуму. Росія також програла у боротьбі за суспільну думку Заходу. Україна частково змогла

переконати власне населення, але не стільки інформаційною роботою, скільки реаліями, які стали визначати наше життя: страхом наближення справжньої війни й програшу в Криму. Люди відчули неспроможність держави виконувати свої базові функції, тому почали це робити замість неї. Звідси виникнення волонтерського руху у всіх сферах, включаючи військові формування й ведення комунікативно-пропагандистської роботи замість держави.

Україна виграла в суспільній думці Заходу, але тільки тому, що образ Росії як ворога є більш адекватним західній моделі світу. Причому як для політиків, так і для простих громадян. Україна дістала у свою користь результат, заради якого зробила досить мало.

Зіставляючи комунікативно-пропагандистську діяльність Росії й України, можна виділити принципова відмінність базового, організаційного й комунікативного рівнів.

До базових відмінностей відносимо наступні:

Росія, ставлячи перед собою більш масштабні завдання, як-то захоплення Криму, мала відповідно й більш складні інформаційні завдання, відповідно агресія у фізичному просторі корелюється з агресією в інформаційному просторі.

Переважна більшість населення Росії отримує інформацію від федеральних телевізійних ка-

налів, інформаційна політика яких формується урядом країни. Україна – має різні телеканали, на політику яких істотний вплив справляють олігархи-власники.

Російські федеральні канали з їхніми інформаційними програмами й політичними ток-шоу були в кожній українській квартирі, вони були захищені тільки з початком активних воєнних дій Росії.

Україна не має ані газет, а ні телеканалів, які були б доступні населенню Росії.

Організаційними відмінностями є такі:

Росія має єдиний центр прийняття рішень, Україна в цей час проходила зміну президентів: Янукович опинився в Росії, Порошенко ще не був обраний.

Росія має добре вибудовану вертикаль управління федеральними телеканалами, це було реалізовано і як щоденний досвід, і як досвід управління в кризових ситуаціях, наприклад, у російсько-грузинській війні.

Міністерство оборони РФ проводить конференції на теми інформаційних війн, протидії кольоровим революціям, м'якої сили й про застосування приватних військових формувань, говорить про принципове визнання військовими нових методів впливу.

Росія має доктрину «російського світу», яка на-

лаштована на підтримку російськомовного населення за межами Росії, Україна не має такого типу зовні орієнтованої доктрини.

До комунікативних відмінностей можна віднести такі:

Росія мала досвід інформаційних війн на пострадянському просторі, найбільш відомими з яких є: кілька російсько-українських газових і торговельних війн, російсько-грузинська війна 2008, російсько-естонська кібервійна.

Населення України знає російську мову, чого не можна сказати про знання української мови російським населенням, тому російський інформаційний продукт має принципово більше можливостей для поширення, ніж український.

Населення України споживає російські телесеріали, які несуть російську модель світу.

Населення України має загальну з Росією історію, що значно полегшує вплив на нього, оскільки «загальне» виявляється більш сильним, ніж «відмінне»;

Росія вже давно вела війну з Україною у фантастичній літературі й у відповідному кінематографі.

Слід також визнати, що Росія вже давно зафіксувала у своїх новинах Україну, як і низку інших пострадянських республік, як приклад країн, які коштують далеко позаду, таким чином, нова ко-

мунікативно-пропагандистська кампанія стала продовженням того, що говорилося завжди, а не чимось новим. Відповідно, дало значне полегшення для вибудовування пропагандистських комунікацій.

Проблемою для російської пропаганди стала необхідність вийти з безвиходу того, що радянська пропаганда завжди говорила про Україну як про братній народ. Цю проблему вирішили тим, що росіянам стали говорити про «неправильність» лише частини народу (так званих бандерівців), і про неправильність нової влади (нелегітимна або хунта).

Однак після виборів Президента України у травні 2014 року ідея нелегітимності зникла із пропагандистського вживання без усякого пояснення. Тепер увесь акцент було перенесено на правильність дій тих, хто воює на стороні російських сил на Донбасі. Але той негатив, яким раніше характеризували владу, тепер був перенесене на українських військових, які брали участь в антитерористичній операції. Виник навіть термін «каратели», узятий із часів другої світової війни.

У випадку Криму пропаганда приділяла увагу легітимації як нової влади Криму, так і псевдореферендуму щодо входження Криму до складу Російської Федерації. Тут Росія максимально використовувала і радянську, і дореволюційну сим-

мволіку.

Як бачимо, кожна частина військової операції мала власні цілі, які отримували або позитивне схвалення, або негативну характеристику. Росія також активно займалася створенням одностайної думки, не даючи можливості для висловлення точки зору, яка суперечить владної.

При цьому виник ще один парадоксальний результат. Російська комунікативно-пропагандистська кампанія була настільки агресивною й інтенсивною, що вона навпаки відштовхнула від себе українських глядачів, які мали можливість навчати фіксувати деякі відхилення від правди, на яких вона базувалася.

Саме це, а також реалії перших місяців військового протистояння (серед таких факторів можна згадати: деяку безпорадність українських військових, або тих, хто ними керував, і дивну нездатність українського телебачення зайняти активну позицію із спростування відвертої неправди російського телебачення) почали впливати навпаки – на формування української політичної нації. В армію стали записуватися як українці, так і росіяни. Тобто для росіян ця російська кампанія спрацювала на підняття рейтингу Володимира Путіна, але дивним чином для українців вона подіяла навпаки: падіння рейтингу Путіна й підвищення почуття власної гідності.

Використання усіх вербальних символів, якими російське телебачення описувало ситуацію в Україні (фашисти, бандерівці, неонацисти, хунта, нелегітимний уряд тощо), з одного боку, було зустрінuto з довірою більшістю населення Росії, але повністю підірвала довіру в населення України, тому що не відповідало її реаліям. Пропаганда виявилася мечем, який принципово не може давати однакові результати для споріднених, але все-таки різних аудиторій.

Україна вперше зіштовхнулася з війною, яку не так легко розпізнати як стандартний варіант війни. Одним з термінів для її характеристики виявився таким – гібридна війна. І саме це теж заважало прийняттю адекватних рішень з протидії їй, оскільки воювати з не-війною не так вже й легко.

Проте зрозумілим стала реальна відсутність адекватної системи захисту інформаційного (новини) і віртуального (література, культура, ідеологія) просторів країни. Власного конкурентного продукту так і не було створено за всі роки незалежності. Усі йшли легким шляхом використання чужого продукту.

Відсутність такої системи захисту робить український інформаційний і віртуальний простір частиною російського. Тому кошти треба вкладати не тільки в прямі військові завдання, але й в ті, які побічно впливають на них, а саме

створення контенту для власного інформаційного й віртуального просторів, які повинні створювати конкурентні переваги.

Ще одним наслідком війни стала активація якщо не імперського, то квазі-імперського дискурсу в Росії, оскільки саме на ньому базується експертне середовище, яке підтримує це військово-зіткнення. Це, як їх можна умовно позначити, групи «патріотів» і «імперців». «Ліберали» залишилися на анти-владних позиціях, але їх можна зустріти лише в Інтернеті.

Україна, навпаки, активізувала антиімперський дискурс у широких верствах громадян, який до того був надбанням лише вузької групи деяких експертів, які писали свої тексти з погляду колоніальної й антиколоніальної літератури, і до яких не було виявлено інтересу.

Радянський Союз тільки умовно можна визначати як імперію, а ось відхід від Радянського Союзу, а саме сьогоднішня ситуація у вигляді заборони російського інформаційного й віртуального продукту (і це не тільки Україна, але й, наприклад, Латвія, Молдова або Литва) є саме розставанням з імперією.

Імперії завжди породжують символічний продукт власними силами, не передаючи його в руки колоній. Сьогоднішнє споживання інформаційного й віртуального продукту середнім громадяни-

ном України було саме таким: більшість цього продукту була російським, і він представляв відповідну модель світу.

Розрив цієї моделі при відсутності адекватної власної буде мати негативні наслідки, але цей процес рано чи пізно Україна повинна була пройти. І держава повинна саме зараз вкласти кошти в породження власного продукту, але власним він буде не тому, що там згадується, наприклад, «рушник», як це було до цього. Це елементарне розуміння відділення «свого» від «чужого». Треба створити власний продукт, який буде відповідати новим вимогам. Він повинен бути: а) інтелектуальним, б) різножанровим, в) нести власну модель світу. У результаті він зможе давати відповіді на власні, а не чужі проблеми.

Сьогоднішній український новинний продукт начебто базується на колишніх «темниках», коли їх насправді давно немає. Увагу громадян намагаються втримувати трьома основними посланнями: успіхи в зоні ООС, підвищення цін і негатив у відношенні Росії й проросійських сил. Ще час від часу виникає інформація, яка відразу охоплює всіх – це наближення вторгнення російських військових формувань. Цього мало для розуміння складної ситуації, у яку потрапила Україна.

Усі імперії поступово проходять свій власний шлях розпаду. При цьому якщо Британська імперія

створила як наслідок розпаду імперії власну Співдружність націй, з якої донині ніхто не вийшов, а її мешканці з радістю користуються паспортами Співдружності, то Росія обрала не м'який, а жорсткий шлях для моделі цього розставання. Це помилка Росії, яку вона буде потім завжди виправляти. Вона прийняла тактичний виграш у випадку Криму за стратегічну перемогу. Але все виявилось навпаки, Росія отримала стратегічний програш, з якого не уявляє як буде виходити.

Росія помилилася й на Донбасі, втягнувши всіх у військову авантюру. Сучасний світ змінився принципово, інформаційна цивілізація не сприймає дій у фізичному просторі, перемогу вона бачить в інформаційному й віртуальному просторах. І Росія мала всі передумови для перемоги саме там, замість цього вона пішла шляхом фізичного простору, втративши на довгий час свої потенційні переваги в нефізичних просторах.

Таким чином, як було сказано вище, військові дії на Сході України є формою гібридного протистояння, тобто військовою стратегією, яка поєднує традиційну війну й інформаційну. Невід'ємною складовою такої гібридної війни є інтерпретація реальності шляхом масованого й тенденційного інформаційно-психологічного впливу, який, як правило, здійснюється своєрідною тріадою органів державної влади, аналітико-експерт-

них структур, а також ЗМІ. Для початку варто відзначити, що інформаційний масив центральних органів державної влади відіграє важливу роль у формуванні суспільної думки щодо сучасної ситуації на Донбасі.

Можна стверджувати, що ведення бойових дій на території України обумовлює гостру необхідність для України сформувати чітку й вольову, єдину й досить однозначну позицію щодо подій на Сході України. На основі проведення контент-аналізу виділимо декілька центральних семантичних конструкцій, які використовуються офіційним Києвом для формування однозначного сприйняття українською громадськістю подій, що відбуваються на Донбасі.

Україна сьогодні виступає з незаперечними свідченнями того, що російські військові прямо й опосередковано беруть участь у конфлікті на сході України – і це безсумнівно є порушенням територіальної цілісності й суверенітету України. Росія в такий спосіб трактується як країна-агресор, що стало стійкою формою при політичному аналізі подій на сході України. Прикладом тому служать численні коментарі Міністерства закордонних справ України: «незаконні дії Російської Федерації, грубе порушення державного кордону України, втручання у внутрішні справи нашої держави шляхом підтримки терористичних угру-

повань, що діють на Донбасі» [Міністерство ...]. Ідентичні позиції демонструє безпосередньо Міністри закордонних справ України, які говорять про причетність РФ до війни на Сході: «без Росії конфлікту на Сході України не було», так і агресії з її боку: «Російська агресія проти України, наслідком якої була незаконна окупація й анексія Автономної Республіки Крим і міста Севастополя, також як і напруга на Сході України, не тільки порушили територіальну цілісність і суверенітет нашої країни, але підірвали систему європейської безпеки» [Хотин, 2014].

Відзначимо й те, що для офіційного політичного дискурсу України в контексті війни на Донбасі, характерним є превалювання думки про те, що на сході України відбувається боротьба проти терористичних угруповань, звідки безпосередньо впливає назва «антитерористична операція». Так, зокрема, МЗС України неодноразово виступало із закликами до Європейському Союзу визнати те, що «на Донбасі діють не «ополченці», а справжні терористи».

Президент України Володимир Зеленський, як і його попередники, поряд із уже формалізованим визнанням причетності Російської Федерації до війни на Донбасі, у своїх офіційних промовах систематично апелюють до традиційних форм колективної свідомості, таким як любов і відданість

до батьківщини, патріотизм, прагнення до миру, згуртованість перед загальним для всіх українців ворогом – Росією. Для підтвердження сказаного слід виділити наступні офіційні висловлення Президентів України: «сьогодні країна об'єднана як ніколи раніше за роки свого існування», «ми повинні пам'ятати, що здатні захистити нашу державу», «Україна веде війну не тільки за свою незалежність, не тільки за територіальну цілісність. Ми ведемо війну за свободу, демократію й мир», «Україна і її союзники заважають Росії нарощувати свою агресію й поширювати свої смертельні неоімперські амбіції», «Мета російської агресії – розкол України» [Офіційне...].

Крім того, можна виділити наступні мовні конструкції, до використання й повторення яких у різних їхніх інтерпретаціях вдаються Президенти України: «Донецька й Луганська області є тимчасово-окупованими територіям», «РФ країна-агресор», «Росія – безперечно бере активну участь у воєнних діях на Сході України», «Україна перебуває в умовах агресії», «Росія цинічно розтоптала міжнародне право», «гібридна, неоголошена війна проти українського суверенітету».

Розуміння сучасної дихотомії інформаційного простору «Україна – Росія», що є наслідком ведення гібридної війни, неможливо без аналізу провідних тематичних блоків інформаційної кам-

панії офіційного Кремля щодо подій на Донбасі. Можна виділити наступний характер репрезентації реальності органами державної влади РФ: по-перше, офіційна Москва заперечує позицію, характерну для України, про присутність російських військ на Донбасі. Наприклад, для Міністра закордонних справ Російської Федерації Сергія Лаврова характерною є наступна риторика: «... в Україні воюють тільки добровольці з Росії», «Війська поблизу українського кордону переміщуються для забезпечення безпеки Росії».

По-друге, найбільш резонансною для офіційної позиції Кремля є антизахідна, а особливо антиамериканська риторика. Так, Лавров у своїх офіційних виступах неодноразово підкреслював безпосередність участі США у сучасних політичних процесах в Україні. Метою такого впливу, на думку офіційної Москви, є зміцнення США свого політичного значення у світі й остаточне витиснення РФ із кола держав – світових лідерів. Приміром, варто процитувати наступні заяви С. Лаврова: «Українська криза є прямим наслідком спроб Заходу зберігати й просувати на схід розділові лінії в Євроатлантиці», «США із самого початку брали участь в антидержавному перевороті» (в Україні).

По-третє, керівництво РФ намагається впровадити в суспільну свідомість думку про щирість

прагнення Росії допомогти Україні у розв'язку конфлікту на Донбасі. Росія виступає в цьому контексті не країною-агресором (як офіційно вважає Київ), а «країною-миротворцем», захисником російськомовного населення України. Підтвердженням вищесказаного служить подібна риторика Президента РФ Володимира Путіна: «операцію на Сході України веде Київська влада... Росія готова виступити в якості посередника в політичному діалозі в Україні».

Щодо аналітичної складової інформаційного фронту російсько-українського протиборства, забігаючи вперед, можна констатувати те, що аналіз доступних українських інформаційно-аналітичних матеріалів (Інституту Горшеніна, Центру глобалістики, Центру Разумкова, Фонду «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» тощо) показав однозначність підтримки українських експертних кіл офіційної позиції Києва відносно бачення процесів, які відбуваються на Донбасі. Такий консенсус у контексті російсько-українського інформаційного протиборства, на наш погляд, є проявом політичної консолідації, і служить діючим інструментарієм протистояння російській інформаційній блокаді.

Таким чином, можна констатувати наступне. По-перше, українські аналітики підкреслюють факт присутності російських військ на території

України. Приміром, В. Омельченко не виключає можливості масштабного вторгнення Росії на територію України, підтверджуючи при цьому думку, яка пронизує практично весь контент українських ЗМІ, про те, що «бойовики здійснювали обстріли мирних кварталів і українських військових з боку саме російського кордону»; причому в цій зоні спостерігається щільне «скупчення російських військ і відповідно російської військової техніки» [Омельченко, 2014].

По-друге, українські експерти неодноразово висловлювали думку про те, що російська присутність на Сході України є безпосереднім відбиттям прагнення РФ зберегти свою політичну вагу в регіоні. Однак, на відміну від офіційного Києва, більшість українських аналітиків менше уваги приділяють протистоянню по лінії РФ-США, апелюючи в більшості випадків тільки до регіональних амбіцій Росії, яка прагне зберегти важелі впливу на пострадянському просторі. Так, зокрема, В. Чалий відзначив те, що головною метою РФ є «не дати Україні визначити своє майбутнє, тримати її на повідцю; Володимир Путін прагне лише одного – щоб йому віддали патронат над Україною – економічний і політичний», – стверджує він [Чалий, 2015].

По-третє, найважливішим тематичним блоком української аналітики є вивчення ведення гібрид-

ної війни Росією проти України, засобами пропаганди, економічного тиску, військової сили, активно підтримуючи внутрішній сепаратистський початок парамілітаристських формувань. Варто відзначити й те, що Росія у своїй тактиці ведення гібридної війни ефективно використовує внутрішні дестабілізуючі процеси в Україні. Ось як, приміром, описує ситуацію медіа-експерт С. Єременко – донецькі газети «Донбас», «Життя», «Вечірній Донецьк», «Панорама» не виходять у світ. «Донецькі новини» (власність Р. Ахметова), за даними моніторингу ЗМІ, друкують до 15% прихованої реклами олігарха. Однак на сторінках цього щотижневика читач не знайде й натяку на осуд агресії Росії. Тут також немає суму за загиблими українськими воїнам, багато з яких є уродженцями Донбасу. Ще один факт... На початку весни 2014 р. вони (мешканці Донбасу) розуміли «що відбувається й хто винуватий», але за півроку під впливом російської пропаганди змінили свої погляди. Сьогодні ж вони схильні звинувачувати в розпаленні війни «майданівців, українську владу, Америку», ретранслюючи саме ті меседжі, які нав'язує Росія [Єременко, 2015, с. 18].

Аналізуючи російський аналітичний контент (Російського інституту стратегічних досліджень, Московського центру Карнегі, Левада-Центру, Аналітичного центру при уряді Російської Феде-

рації тощо), слід підкреслити деякі його складові позиції у висвітленні процесів на Донбасі, які контрастують із українським варіантом репрезентації реальності. Так, центральною ідеєю російської аналітики є теза про американське прагнення закріпити своє лідерство у світі, переформатувавши при цьому Євразійський простір і остаточно послабивши РФ. Виходячи із цього, більшість російських експертів переконані в тому, що українська криза є результатом ініційованих США геополітичних змін. Підтвердженням тому служать наступні меседжі: «Українська криза є новим етапом у рамках переформатування всього євразійського простору» [Озеров, 2015], «головна мета – зробити Україну прозахідною, русофобською... антиросійською, джерелом постійної напруги й конфліктів з Росією» [Украинский ..., 2014]. Ось що пише про роль США у конфлікті відомий російський учений і політик С. Глазьев: «у якості головної лінії розколу вони використовують Україну, розраховуючи, з одного боку, на послаблення й агресивну реакцію Росії, а з іншого, на консолідацію європейських держав у їхньому традиційному прагненні до колонізації українських земель. Контроль над Європою й Росією може дати США геополітичний і геоекономічний запас міцності, необхідний для збереження глобального домінування у конкуренції з

з Китаєм» [Глазьев, 2014].

На наш погляд, інформаційне супроводження гібридної війни Росією є набагато сильнішим й ефективнішим з погляду зробленого ним маніпуляційно-психологічного тиску на суспільну думку, ніж українське. Так, якщо українська аналітика характеризується висуванням ідей констатуючого характеру, які несуть інформаційну цінність, але разом з тим мають слабку емоційно-ідеологічну складову, то російське інформаційно-експертне тло гібридного протиборства є більш ідеологізованим, масштабним, продуманим у порівняння з українським. Російський контент включає в себе не тільки узагальнюючі, констатуючі матеріали щодо політичних подій на Донбасі, а представляє собою складний, написаний науковою мовою інформаційний масив, який є досить одномірним. Однак, як показує практика, саме така форма подачі інформації викликає довірчу консолідацію громадян навколо нав'язаною пропагандою в ЗМІ картинки дійсності.

Таким чином, у Росії спостерігається високий рівень інформаційно-аналітичної підтримки офіційного курсу Москви, що робить суспільну думку РФ більш одномірною у межах однієї символічної площини. Це, у свою чергу, посилює значення національної єдності, повернення до ідеї «імперського великого минулого», граючи при цьому на

протиставленні «свій-чужий», «друг-ворог», що служить поясненням домінуючої у російському суспільстві антиамериканської, а тепер, і антиукраїнської риторики.

У цих складних зовнішньополітичних умовах Україна також змушена вдатися до використання методів ведення інформаційної боротьби, які подібно російським передбачають апелювання до символічних площин колективної свідомості нації: почуття патріотизму, власної гідності, честі й гордості, згуртованості перед зовнішнім ворогом. Це, у свою чергу, каталізує пробудження різких антиросійських настроїв в українському суспільстві, що сприяє поглибленню непорозуміння й діскомунікації у відносинах між двома державами.

І, нарешті, найбільш сильним інструментом ведення інформаційного протиставлення по лінії Росія – Україна виступають ЗМІ, які в більшій мірі, ніж попередні інформаційні джерела впливають на формування політичної культури й світогляду суспільства, транслюючи певні цінності й нав'язуючи універсальні зразки поведінки, консолідують суспільну думку.

З одного боку, можна вважати російські й українські ЗМІ багатоголосними, однак з іншого боку – ідеологічно орієнтованими, тому що вони вдаються до використання численних засобів

маніпуляційного впливу: метафор, евфемізмів, епітетів, порівнянь і стереотипів для висвітлення подій на Донбасі. Наприклад, аналіз контенту українських новин показав, що тезаурус розповсюджуваних повідомлень є широким і більш емоційно-забарвленим, ніж тезаурус офіційних виступів представників влади або експертів. Загалом, для українських ЗМІ характерними є наступні словосполучення, які в силу їх постійного повторення стали найбільш уживаними словесними формами, які використовуються при описі війни на Донбасі, а саме: «на Донбасі присутні російські регулярні війська», «на Сході держави Україна де-факто воює не стільки з місцевими сепаратистами, скільки з найманцями й військовими з Росії», «терористи й російські війська готують наступ», а також: «Росія веде війну проти України», «місцеве населення страждає від зброї сепаратистів і російських регулярних військ», «на Сході України перебуває велика кількість російської військової техніки» і т.д.

Варто відзначити, що український медійний контент несе однозначно позитивне або однозначно негативне емоційне навантаження, апелюючи при цьому до простих інстинктивних почуттів. Підтвердженням вищесказаного є такі новинні заголовки: «гуманітарний конвой Росії ограбував стратегічні заводи України» («ТСН»), «Путінська

Росія нарощує обстріли й продовжує перекидання військ в Україну» («П'ятий канал»), «у Росії триває інтенсивний наступ на права людини» («УНІАН»), «список загиблих у результаті російського вторгнення в Україну» («Аргументи України»), «Росія змінила законодавство, щоб зірвати мобілізацію в Україні» («Українська правда»).

Крім того, значна частина меседжів ЗМІ сприяє формуванню образу Росії як країни, яка на чолі з В. Путіним намагається реалізувати власні великодержавні, шовіністичні амбіції за рахунок України. Приміром, в українських матеріалах ЗМІ можна знайти подібні мовні конструкції в різних їхніх інтерпретаціях: «Росія плекає імперські амбіції, Московське самодержавство, Путін-диктатор, шовініст, імперіаліст».

У свою чергу, контент-аналіз провідних російських ЗМІ показав те, що більшість матеріалів російського медіа-простору є вкрай ідеологізованими, хоча ступінь останнього, залежить безпосередньо від інформаційного джерела. У результаті аналізу російських новинних текстів, можна виділити наступні тематичні блоки, які інтерпретують процеси, що відбуваються на Сході України. По-перше, у російських ЗМІ прослідковується виразна негативізація образу України, шляхом примітивізації української влади й армії, наприклад: «Україна відправила на фронт 2 тис. недов-

чених курсантів», «Українські патріоти час від часу пострілюють по школі й дитячому садку», «СБУ опустилася до того, що переслідує навіть беззахисні родини біженців» («Сьогодні»), «Київська гуманітарна допомога: зошити з бомбами для Донецька» («Комсомольська правда»), «Україна зараз продемонструвала, що може воювати з мирним населенням» («НТВ»).

По-друге, ЗМІ гіперболізують антиросійські настрої в Україні, викликаючи в росіян страх перед, на їхню думку, радикальною й націоналістичною Україною, яка здійснює наступ на російськомовне населення й російський народ у цілому. Так, у російських ЗМІ часто спостерігаються висловлення подібного роду: «в Україні йде відкрите омертвляння російської мови, російської культури, у цій частині російського етносу, який насильницькими методами відірвали від матінки Росії в 1991 році», «Донбас – гаряча точка новітньої історії, де йде безжалісна атака на росіян і «Російський світ» («Сьогодні»).

По-третє, відбувається посилення антиамериканських почуттів росіян як постфактум «холодної війни». При цьому домінуючою ідеєю російського інформаційного простору є припущення того, що українська криза була ініційована за підтримки й при особистій участі США, які реалізують, таким чином, винятково власні геополітичні

інтереси. Ось приклади відповідних пропагандистських висловлень в ЗМІ: «На стороні Києва на Донбасі воює близько 500 найманців із приватної американської армії» («Комсомольська правда»), «Вашингтон посилить тиск на Росію й продовжить надавати підтримку Україні» («НТВ»).

По-четверте, прослідковується не тільки нейтралізація в ЗМІ ролі РФ у конфлікті, а й відверте обілення ролі Росії в конфлікті на Донбасі, зокрема про це свідчать новинні стрічки начебто, «пенсії на Донбасі виплатять за рахунок Росії», «Росія обігріє Україну» («Комсомольська правда»), «подальші спроби ігнорувати допомогу з боку Росії повинні призвести до розпаду України» («Комерсант»).

Таким чином, аналіз українського й російського інформаційних

просторів у контексті розгортання гібридної війни між двома державами продемонстрував те, що і Росія, і Україна використовують своєрідне партнерство державних інформаційних каналів, приватних ЗМІ й експертно-аналітичних центрів з метою формування уніфікованої позиції своїх громадян щодо подій, що відбуваються в Україні. При цьому важливо підкреслити: проведений аналіз інформаційного контенту показав те, що Російська Федерація вдається до набагато більш широкого й розгалуженого інструментарію при

веденні інформаційної війни, ніж Україна. Так, Росія активно використовує традиційний засіб пропаганди – «бомбардування метафорами». Наприклад, звучать подібні метафоричні форми – «Київ обрав курс на придушення Донбасу» (МЗС Росії), «неможливо Росії й Україні розлучитися» (С. Лавров), «відбувається демонізація всього російського, частини російського етносу, який насильно відірвали від матінки Росії».

Крім того, дослідження показало факт використання Росією крайніх методів пропаганди, а саме, так званого «новоязу» (поняття, уведене в обіг ще Дж. Оруелом). Зокрема, варто відзначити наступні приклади їх застосування: «Український проект» або «Проект-Україна», «Українське державне утворення», «Укрополенд», «Новоросія». Тобто, РФ вдається до винаходу помилкових, штучних, фіктивних політичних термінів, які відкладаються в пам'яті населення й впливають на громадян Росії з метою формування образу України як держави досить слабкої й непослідовної у своїй політиці.

Цілком можна погодитися з думкою українського політолога Є. Магди, який вважає, що в рамках воєнних дій на Донбасі, РФ використовує широкий спектр методів гібридної війни. Серед них «криве дзеркало» – викривлення й перекручування фактів і дискурсів; «спекуляції на історії», сут-

ність якого полягає в «педалюванні» дискусійних моментів україно-російської історії; «заперечення очевидного» – як метод створення видимості відсутності агресії з боку РФ; метод «показового миротворства» – створення ілюзії того, що Москва є мирно налаштованою й зовсім непричетною до конфлікту стороною.

І наостанок, Є. Магда називає метод «килимового бомбардування дезінформацією», метою якого є зростання панічних настроїв серед частини населення й збільшення численних ліній розколу в українському суспільстві [Магда, 2014]. У контексті вищесказаного також актуальною, на наш погляд є думка Головнокомандуючого об'єднаних Збройних сил НАТО в Європі Ф. Брідлава, на думку якого за масштабами інформаційної війни, розгорнутою Росією «це самий дивний інформаційний блицкриг, який ми коли-небудь бачили в історії інформаційних війн» [Vandiver, 2014].

Можна констатувати, що сучасний конфлікт на сході України є прямим наслідком ведення гібридної війни, яка супроводжується асиметричною комунікацією між РФ і Україною. Інформаційне протистояння між Росією й Україною є безпосередньо пов'язаним з використанням різних мовних конструкцій, які дуже часто вуалюють дійсний зміст і хід подій, переводячи їх в емоційний, підсвідомий шар колективної психіки, пригнічу-

ючи, таким чином, раціональні механізми сприйняття дійсності.

Отже, в умовах сучасної «сфабрикованої» реальності критично мислячим громадянам обох країн слід долати фрагментарність і мозаїчність нав'язаної ним картини реальності, раціонально мислити, відтворювати повний і реальний контекст тієї або іншої новини, здійснюючи пошук і аналіз прихованого змісту медійних повідомлень. При цьому органам державної влади України, у свою чергу, необхідно розробити комплексну інформаційну стратегію, яка б консолідувала українську суспільну думку й створило необхідний світоглядний стрижень, щоб протистояти в умовах внутрішньополітичної кризи нав'язаної ззовні – з боку Росії – гібридній війні.

РОЗДІЛ II. ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СПРОТИВУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ВПЛИВУ РОСІЇ НА УКРАЇНУ

2.1. Проблеми соціалізації молоді у сучасному інформаційному суспільстві в умовах інформаційних впливів

Соціалізація особистості – це безперервний процес, у результаті якого людина, первісно наділена певними біологічними задатками, набуває необхідні якості, досвід для повноцінної життєдіяльності у суспільстві. Вона містить у собі навчання, виховання, освоєння соціальних ролей, дорослішання, адаптацію. Соціалізація людини відбувається в суспільстві не тільки в умовах безперервного впливу на особистість обставин, але також при цілеспрямованому вихованні й освіті.

Однак потрібно відзначити, що у сучасному суспільстві динаміка інформаційних процесів є досить високою й опиратися на випадкові фактори соціалізації є неприпустимим. Особистість необхідно готувати до життєдіяльності в інформаційному суспільстві в умовах інформаційних впливів послідовно й цілеспрямовано.

Розглядаючи проблему соціалізації, слід зазначити, що суспільна сутність людини виражається поняттям особистості, тому що поза соціальними умовами одна тільки біологічна основа не робить

її такою. Людина протягом життя набуває особистісні якості, долучаючись до соціального досвіду й ціннісних орієнтацій суспільства. Завдяки розвитку системи освіти, можливостей комунікації, інтенсивному процесу інформатизації суспільства на базі електронних засобів масової інформації з дитячих років людина отримує в цей час набагато більше різноманітної інформації, ніж будь-коли в минулому, а це створює додаткові можливості для розвитку її особистості [Курило, Савченко, Караман, 2018].

Особливу актуальність процес соціалізації здобуває в інформаційному суспільстві. Людина постіндустріальної епохи проходить школу соціального навчання за допомогою посередника – комп'ютера, що суттєво змінює характер і напрямки соціалізації. В останні десятиліття інформаційно-комунікаційні технології набули статус одного з найважливіших факторів, які впливають на розвиток інформаційного суспільства, при цьому в сучасних умовах вони стають ключовою ланкою науково-технічного й інноваційного розвитку.

Сучасні інформаційно-комунікаційні технології відкривають для людини небачені раніше можливості доступу до інформації й знанням, дозволяють реалізувати свій потенціал і поліпшити якість життя. У той же час інформаційне суспіль-

ство несе численні ризики й небезпеки. Різка різниця в розвитку інформаційно-комунікаційної інфраструктури призводить до того, що цілі регіони, континенти, країни й суспільства виявляються витиснутими на узбіччя прогресу внаслідок виникнення й посилення нового виду нерівності – інформаційної [Jenkins et al, 2006].

Міць інформаційної техніки й технологій породжує небезпеку маніпулювання свідомістю й поведінкою людини, загрожує дегуманізацією. Ось чому в усьому світі усе сильніше усвідомлюється необхідність вирішення глобальної проблеми – вчасно підготувати суспільство до нових мінливих умов життя, а також до професійної діяльності людини у високоавтоматизованому і роботизованому інформаційному середовищі, навчити її діяти самостійно, ефективно використовувати його можливості, уміти захищатися від негативних впливів.

Визначальним фактором соціалізації в інформаційному суспільстві стає формування й розвиток інформаційної культури особистості – однієї з найважливіших складових частин загальної культури людини. Інформаційна культура – це сукупність системи знань і вмінь і інформаційного світогляду, які забезпечують самостійну, цілеспрямовану діяльність із оптимального задоволення інформаційних потреб спілкування з ви-

користанням нових і традиційних інформаційних технологій.

Особливе місце в змісті поняття «інформаційна культура особистості» у сучасному суспільстві приділяється його складовому компоненту «інформаційний світогляд». Це певна система поглядів людини на світ існуючої інформації і її місце в ньому, що включає в себе цінності, переконання, ідеали й принципи пізнання дійсності. Вона тісно пов'язана зі способом життя окремої людини, соціальної групи, суспільства в цілому. Саме це насамперед визначає успішність їх інформаційної підготовки.

Таким чином, розвиток інформаційного світогляду займає особливе місце в концепції формування інформаційної культури особистості. Людина, яка володіє нею, може відрізнити інформацію від дезінформації, здатна критично оцінювати чужу думку й аргументовано виражати власну точку зору.

У сучасному суспільстві процес соціалізації носить проблемний і суперечливий характер. Сьогодні умови життя стрімко змінюються, традиційні моделі поведінки найчастіше виявляються неприйнятними й неефективними. У той же час нові моделі й життєві стратегії, пропоновані молоді, також є досить суперечливими. Підвищення інтенсивності інформаційних потоків обумовлює

невизначеність цінностей і орієнтирів.

Усе це створює сприятливе тло для безлічі негативних факторів. Деспотичний вплив масової культури, широке використання деструктивних інформаційних технологій руйнівним чином впливають на свідомість і світогляд молоді. Бездуховність, соціальна апатія, падіння моральності, криміналізація усе сильніше проявляються в молодіжному середовищі.

При зростаючій останнім часом кількості робіт, присвячених характеристиці тих або інших аспектів і видів соціалізації молоді, слід зазначити недостатню розробленість проблем Інтернет-соціалізації. Спостерігається дефіцит досліджень з якісної оцінки змін, що відбуваються в процесі вторинної соціалізації сучасної молоді з урахуванням гетерогенного простору Інтернету. За даними соціологічних досліджень, частки добової, тижневої й місячної аудиторій Інтернету серед підлітків майже вдвічі перевищують частки аналогічних аудиторій серед дорослих [Бушман, 2015]. Зміни соціалізаційних процесів у молодіжному середовищі відбуваються на рівнях як агентів соціалізації, так і тих, хто соціалізуються. Конструюється новий тип соціального індивіда *homo virtualis* – людина, орієнтована на віртуальність, творець, носій, споживач віртуальної культури.

По суті, це новий тип цивілізації, який характеризується прискореною автоматизацією й комп'ютеризацією процесів виробництва й управління, новими технічними системами отримання, переробки, передачі й зберігання інформації, інтелектуалізацією виробничої діяльності, інформатизацією всіх сфер громадського життя, підвищенням якості життя, зміною соціальної структури суспільства і т.д. Очевидно, що нові системи зв'язку, здатні миттєво передавати інформацію практично в необмеженому обсязі на будь-яку відстань, кардинально змінюють вигляд людства, ведуть до принципово нового стану культури й цивілізації.

Інтернет-соціалізація є механізмом-транслятором соціокультурних і інституціональних норм і правил, практик повсякденної культури. У ній поряд із соціалізаційним відбувається процес ресоціалізації, тобто засвоєння нових норм і цінностей у зв'язку з переходом в інше комунікативне середовище.

Спираючись на ідеї комунікаційних траєкторій і моделей соціалізації сучасних учених, слід приділити особливу увагу моделюванню напрямків соціалізаційних траєкторій, пов'язаних з уявленнями молоді про Інтернет. За результатами авторських досліджень [Курило, Савченко, 2018; Курило, Савченко, 2020; Савченко, 2017; Савченко, Курило, 2018; Kurylo, Savchenko, Karaman, 2020;

; Savchenko, Kurylo, 2018], усі опитані респонденти вважають Інтернет сферою свого повсякденного життя, мультиресурсом, що дозволяє інтегруватися в освітній процес, адаптуватися до сучасної ситуації. На думку студентів, Інтернет є основним каналом інформації при підготовці до навчальних занять, що суттєво потіснив або виключив всі інші. Гіпертекстуальний простір надає величезні можливості доступу до інформації, обумовлює принципово нові взаємини людини з навколишнім світом.

Змістовні відмінності у відповідях респондентів можна об'єднати у дві основні групи: конструктивна й деструктивна соціальні траєкторії. В основі першої лежить уявлення про Інтернет як рівноправного «партнера» зі своїми достоїнствами й недоліками, який має велике значення, але не впливає на все життя. У цьому випадку мова йде про режим «епізодичного включення в Інтернет» відповідно до конкретного завдання. Деструктивна соціальна траєкторія ґрунтується на уявленні про Інтернет як незамінного помічника у всіх справах, єдиний канал достовірної інформації, унікальне поле для самореалізації. При цьому відзначається «режим постійного перебування в Інтернеті», нерідко на шкоду іншим формам організації дозвілля, молодіжного споживання.

Дослідження показують, що сучасні українські

медіасистеми зневажають інтересами молодіжного середовища. Найшвидшими темпами втрачають постійну аудиторію щоденні газети: щодня їх читають лише 27% респондентів. Більшість прихильників газет в Україні – це люди з вищою освітою, пенсіонери й працівники творчих професій. Соціологи зауважили, що українські читачі «старіють»: якщо в 2009 р. це були люди від 30 років і більше, то у 2020 р. середня вікова планка зрушилася до 40 років. Молодь, людей з базовою освітою і, як не дивно, покоління від 60 років преса приваблює незначно [Чічановський, 2010].

Висновок є однозначним: кількість читачів газет скорочується досить швидкими темпами. Причому менше стало й тих, хто переглядає газети щодня або кілька разів на тиждень, і «не читаючих ніколи». З'ясувалося також, що багато з людей відкривають газети всього кілька разів на місяць. Пізнавальний, соціально значущий контент підмінюється змістом, спрямованим на задоволення негайних потреб, що орієнтують на легке досягнення кар'єрного росту й фінансового благополуччя, на розваги, що, природно, приносить медіа-індустрії швидкий комерційний успіх.

Існуюча у суспільстві інформаційна нерівність відносно молоді проявляється не тільки в тому, що не задовольняються повною мірою потреби різних молодіжних груп в інформації, але й у

тому, що самі ці групи деякою мірою відчужені від ЗМІ. У наявності протиріччя між цілями виробників і споживачів інформації, відсутність погоджених механізмів їх взаємодії. Часто така ситуація супроводжується використанням у ЗМІ маніпулятивних технологій.

Усе це призвело до того, що сьогодні з аудиторії ЗМІ спостерігається інтенсивний відтік молоді, яка суттєво змінила свої медіасмаки й самостійно формує власне медіасередовище, яке характеризується використанням різних сучасних форм медіа. У їхньому числі – блоги, форуми, Інтернет-коментування, віртуальні співтовариства й багато чого іншого. За даними фонду соціологів, 25% авторів повідомлень, що циркулюють в інформаційному просторі, – люди у віці від 16 до 20 років [Філософські ..., 2013].

Важливим фактором подолання комунікативного протиріччя між ЗМІ й молодіжною аудиторією може стати оптимізація редакційної політики, орієнтованої на сприяння процесам соціалізації молоді. Насамперед, мова йде про використання в цих цілях системи медіаосвіти, що активно розвивається останнім часом у нашій країні. Виникають умови, при яких у сфері мас-медіа починає формуватися нова комунікативна стратегія. Вона опирається на медіаосвітні технології, які спрямовані не тільки на підвищення медіакомпетент-

ності, медіаграмотності молоді, але й на залучення її до участі в процесі медіавиробництва одночасно. Реалізація такої стратегії дозволяє ЗМІ гармонізувати свої відносини з аудиторією. У свою чергу, молодіжна аудиторія набуває здатність усвідомленого самовираження й можливість прояву своїх інтересів.

Аналіз різних аспектів взаємодії молодіжної аудиторії й ЗМІ, що сприяють соціалізації молоді і її адаптації до нових соціальних реалій, приводить до висновку, що два останні десятиліття радикальним чином змінили молоде покоління, що народилося в період незалежності України. Сьогодні доводиться констатувати той факт, що серйозні економічні проблеми, розпад системи цінностей, що панувала раніше, і морально-психологічних основ сприяли втраті молоддю зв'язку із соціокультурним середовищем. У зв'язку із цим виникає необхідність, з одного боку, відновити наступність поколінь, з іншого боку – знайти механізми відтворення соціально значущих цінностей, відповідних до сучасної епохи.

Зрозуміло, що інформаційна війна Росії проти України – це війна з використанням переважно інформаційної зброї, тобто інформаційних технологій, які базуються на брехні, напівправді; поширенні чуток, неправдивих версій, придуманих подій, обманних інтерпретацій того, що від-

бувається. Це тотальне нав'язування населенню, а головне – молоді, агресивної антиукраїнської інформації. У цій інформації чітко простежуються історичні, політичні, економічні, культурні, соціальні аспекти. Вони різняться за своїми масштабами, обсягами, рівнем брехні і цинізму, спрямованістю на різні верстви населення тощо. Проте об'єднує їх одна глобальна мета – формування у молоді негативного ставлення до України, її історії, традицій, невіра в перемогу, занепадницькі настрої, безвихідь, відсутність перспективи. Фактично наш ідеологічний противник ставить перед собою завдання управління життєвими цінностями, смислами і цільовими установками української молоді, підміняючи природні для нашого народу зразки на помилкові деструктивні ідеали.

Отже, можемо стверджувати, що об'єктом, на який спрямовано основний удар інформаційної війни, є психіка людини, особливо молоді людини, недосвідченої, некомпетентної, що не має достатнього життєвого досвіду, щоб самостійно розібратися в хитросплетіннях сучасного життя. У якості мети вибрано зміну свідомості молодого покоління українських громадян; основними механізмами – труднощі в доступі до правдивої інформації і нав'язування ворожого інформаційного продукту, а очікуваний результат лежить у

площині прийняття рішень. А оскільки прийняття будь-яких життєво важливих рішень залежить від аналізу об'єктивних даних, то при наявності недостовірної брехливої інформації ці рішення будуть прийматися неадекватно. Це ми в повній мірі спостерігаємо на прикладі молоді окупованого Донбасу, яка під впливом російської пропаганди та продажних місцевих ЗМІ активно вступає до лав ополченців, бере участь в антиукраїнських мітингах, сповідує чужі нам цінності, слідує за чужими ідеалами.

При цьому слід визнати, що російська пропагандистська машина особливою різноманітністю форм і методів роботи не відрізняється. На відміну від внутрішнього споживача – російських громадян – тут в основу покладені старі перевірені часом принципи геббельсівської пропаганди: інтелектуальне спрощення, обмеження фактичного матеріалу, фільтрація невігідної інформації, настирливе повторення основних тез й емоційне нагнітання. При цьому фундамент цього нехитрого пропагандистського набору становить брехня, і не просто, а брехня величезна, жахлива, і тоді в неї вірять. Особливо небезпечна така пропаганда для підлітків і молоді нашої країни. Це обумовлено тим, що в цьому віці відбуваються значні зміни у фізіологічному й психічному розвитку людини. У свідомості підлітка тільки формується критич-

не рефлексивне мислення, рівень якого недостатній для об'єктивного самостійного аналізу величезного масиву інформації. При цьому підліток може цього й не усвідомлювати, оскільки фактично вже на рівних спілкується з дорослими, аргументовано веде бесіду, має свою точку зору, планує свою діяльність. З іншого боку, оскільки за емоційним досвідом та змістом свідомості підліток залишається ще дитиною, у нього спостерігаються висока нервова збудливість, підвищена чутливість до негативних подій, нестійкість реакцій, позиційна нестабільність. Ці чинники можуть посилюватися під впливом цілеспрямованого інформаційного впливу, що неминуче веде до постійного інформаційного перевантаження у молодих людей.

Як вже було наголошено, особливе місце в потоці інформаційних впливів на молодь останнім часом займають соціальні мережі. Їхня специфіка полягає в тому, що до спільнот користувачів входять люди різновікового складу. Це, у свою чергу, визначає відому ієрархію відносин людей, які там «зависають». У підлітків, об'єднаних віртуальним зв'язком, може виникати ілюзія незалежності від дорослих, а тим часом багато хто з них не здогадуються, що різні факти, їх оцінка, судження, думки і погляди, які представлені в соціальних мережах, ретельно відібрані й мають

чітку спрямованість на певні категорії молоді.

Саме тому психолого-педагогічний супровід різновікових соціальних груп має велике значення. Правда, треба визнати, що подібні технології на сьогоднішній день слабо розроблені та їх застосування досить обмежене. Поки ж рідкісні дослідження в цій області й наше спостереження показують, що в різновікових групах домінує наслідувальний стиль поведінки. Підлітки легко зчитують задані будь-ким культурні цінності, традиції, мовні норми. При цьому в них відсутнє або, у кращому випадку, слабо розвинене критичне мислення; вони не здатні до рефлексії, об'єктивного аналізу; легко потрапляють під вплив носіїв псевдо ідеалів.

Які ж прийоми інформаційної війни найбільш часто використовуються для впливу на молодь? Назвемо деякі з них. Замовчування і спотворення історичних фактів, нав'язування чужих ідей, цінностей, зниження значущості подій, знецінення досягнень, маніпулювання свідомістю, програмування поведінки, заміна позитивних образів реальних героїв вигаданими неіснуючими зразками, знецінення героїчних вчинків, штучне створення негативного образу лідера за рахунок знецінення його заслуг та багато інших.

Що ж можливо й необхідно цьому протиставити? В основу контрпропагандистської діяльності,

метою якої є зниження та нівелювання негативних впливів ворожих засобів інформації на особистість, має бути покладено науковий підхід. Боротьба за уми та світогляд юних українців повинна спиратися на найпередовіші ідеї вітчизняної соціальної педагогіки та психології. Будь-які спроби протистояти професійним зусиллям російських медіатерористів на рівні аматорської самодіяльності будуть приречені на провал. Контрпропаганда, як і контрінформаційний супровід особистості, вимагають не менш професійних підходів та фахівців. Відзначимо також, що в закладах вищої освіти України необхідно почати підготовку кадрів не тільки для засобів масової інформації, а й для ефективного протистояння масової дезінформації.

Уже сьогодні можна констатувати, що зусилля російських медіатерористів дають свої негативні плоди. Результати емпіричних досліджень серед студентської молоді, яка проживала в зоні проведення антитерористичної операції й операції об'єднаних сил, показують наступне.

1. Більшість студентів відзначають, що хоча і не поділяють основні тези російської пропаганди щодо проблем України, війни на Донбасі, прогнозів розвитку ситуації на Сході, проте постійно стикаються з подібними пропагандистськими матеріалами на телебаченні або в соціальних мере-

жах.

2. 70% опитаних студентів вважають своє перебування в соціальних мережах нейтральним від політики й інформаційної війни і не віддають собі звіту в тому, що фактично є об'єктами інформаційної війни. Звідси можна зробити висновок про небезпечну розслабленість студентства «сірої зони», її довірливість, готовність некритично сприймати будь-яку інформацію.

3. На жаль, більшість студентів відзначають, що не зустрічали або вкрай рідко стикалися з переконливою й грамотною контрпропагандистською інформацією, а матеріалів про інформаційну війну, яку веде Росія проти України, взагалі не зустрічали.

4. Досить суперечливою є позиція багатьох студентів (понад 40%), що стосується їх ставлення до України. Практично всі вважають її своєю Батьківщиною, однак факт агресії проти неї з боку Росії не завжди отримує однозначну оцінку. Частина молоді, що не була безпосереднім свідком військового вторгнення російських військ та постійних брудних інформаційних атак, схиляється до думки (без сумніву, під впливом російської пропаганди), що причини агресії обумовлені виключно зовнішньою і внутрішньою політикою самої України.

5. Не додає оптимізму й той факт, що трети-

на студентської молоді досить індивідуально ставитися до політичного життя країни, її історії, традицій, особливостей розвитку Донбасу. Загалом багато хто вважає, що неважливо, як ситуація буде розвиватися надалі, і хто вийде в підсумку переможцем – аби все це швидше закінчилося.

Резюмуючи результати діагностичного опитування, можна стверджувати, що опитана категорія студентів показала слабку захищеність від загрози інформаційної війни, не усвідомлює її небезпеки, не готова до протидії. Фактично ця група є об'єктом впливу для російської пропаганди, а суб'єктом вона може стати тільки тоді, коли їй буде надана професійна соціально-педагогічна й психологічна допомога.

Таким чином, однією з категорій населення, що стала об'єктом і жертвою гібридної війни на Донбасі, є молодь, на яку було спрямовано основний удар інформаційної війни. Вибір у якості об'єкту інформаційного впливу цієї категорії населення обумовлено тим, що в молодому віці відбуваються значні зміни у фізіологічному й психічному розвитку людини, що супроводжуються високою нервовою збудливістю, підвищеною чутливістю до негативних подій, нестійкістю реакцій, позиційною нестабільністю, нерозвиненістю критичного рефлексивного мислення й неможливістю об'єктивного самостійного аналізу величезного

масиву інформації. Метою інформаційної війни було обрано зміну свідомості молодого покоління українських громадян; основними принципами – інтелектуальне спрощення, обмеження фактичного матеріалу, фільтрація невігідної інформації, настирливе повторення основних тез, емоційне нагнітання; провідними механізмами – обмеження доступу до правдивої інформації та нав'язування ворожого інформаційного продукту; очікуваним результатом – зміну ціннісних орієнтацій, смислової сфери особистості, поведінки.

У цілому, визначаючи роль засобів масової інформації у процесі соціалізації молоді в умовах інформаційного суспільства, можна зробити висновки, що ЗМІ є засобом формування «моделей» соціальної реальності, найважливішим джерелом нормативних зразків, що циркулюють у суспільстві, крім того, ЗМІ в значній мірі визначають норми мови й спілкування.

Актуальність інформаційної соціалізації молоді визначається складністю сучасної суспільної ситуації в Україні. Розпалися раніше створені молодіжні об'єднання й організації, молоді люди опинилися надані самим собі, почався процес де-соціалізації, який призвів до значного зростання числа молоді з девіантною поведінкою. Сьогодні ситуація життєвого самовизначення молоді є неоднозначною. З одного боку, представники моло-

дого покоління становлять значну частку в складі нових соціальних верств – підприємців, менеджерів, банківських працівників тощо. Збільшилося число молодих людей, що очолюють суспільні рухи й політичні партії. З іншого боку, молодь виявилася однією із самих незахищених соціальних груп, значно погіршилося її матеріальне становище, сповільнилося соціальне просування, спостерігається глибоке протиріччя, викликане невідповідністю нових соціально-економічних вимог і якостей особистості молодої людини, традиційно формованих соціальними інститутами українського суспільства.

Названі обставини вимагають активізації діяльності щодо соціалізації молоді, виховання її громадянських якостей. Найбільш актуальним у цьому зв'язку є виховання молоді в дусі високої моральності й патріотизму, посилення духовної складової в суспільній свідомості суспільства в цілому. Велике значення для вирішення цієї проблеми приділяється підвищенню освітнього рівня молоді. У цьому зв'язку необхідні заходи щодо організації навчальних ЗМІ для молоді, що сприяють вирішенню насущних молодіжних проблем, що допомагають вибору професії, отриманню освіти, що розбудовують і підвищують її духовний і інтелектуальний рівень. Засоби масової інформації є значущим чинником соціалізації

молоді. Молодь як категорія, що активно соціалізується, має гостру потребу у підвищенні ефективності роботи закладів освіти та інститутів ЗМІ.

2.2. Медіаосвіта як соціально-педагогічний чинник забезпечення інформаційної безпеки особистості і суспільства

Сучасна освіта – це процес динамічний, на який впливає безліч факторів. Наявність відкритого інформаційного середовища здійснює надзвичайно сильний вплив на освітній процес. Нові факти, нові інтерпретації цих фактів, різні підходи до трактування історичних фактів, хибні новини, інформаційні війни, – ось лише верхня частина того айсберга, який загрожує перевернути традиційні погляди в багатьох галузях людського знання.

Забезпечення орієнтації особистості в цінностях сучасного світу нерозривно пов'язане із використанням медіа: радіо, преси, телебачення, Інтернету. Немаловажне значення в цьому контексті має аналіз різних форм і методів соціально-культурних форм і методів медіаосвіти, що органічно включається в освітній процес сучасних закладів вищої освіти.

У документах Ради Європи медіаосвіта (media education) визначається як навчання/виховання,

яке прагне розбудувати медіакомпетентність, яка розуміється як критичне й вдумливе відношення до медіа з метою виховання відповідальних громадян, здатних висловити власні судження на основі отриманої інформації. Це дає їм можливість використовувати необхідну інформацію, аналізувати її, ідентифікувати економічні, політичні, соціальні й культурні інтереси, які з нею пов'язані. Медіаосвіта навчає інтерпретувати й створювати повідомлення, обирати найбільш придатні для комунікації медіа. Вона дозволяє людям здійснювати їхнє право на свободу самовираження й інформацію, що не тільки сприяє особистому розвитку, але також збільшує соціальну участь й інтерактивність. У цьому значенні медіаосвіта готує до демократичного громадянства й політичного розуміння. Необхідно розбудувати медіаосвіту як частину концепції навчання протягом усього життя людини.

З урахуванням того, що ЮНЕСКО визначило медіаосвіту як пріоритетну галузь культурно-педагогічного розвитку XXI століття, медіапедагогика має великі перспективи. Медіаосвіта з її багатою історією й великою географією виявляється усе більш затребуваною, а головне – необхідною у сучасній соціокультурній ситуації.

Суспільство сьогодні живе й працює в період інформаційних впливів, які радикально змінюють

відносини між людьми. Навчити сучасну молодь орієнтуватися у величезному інформаційному просторі є надзвичайно актуальним й важливим завданням.

В умовах відкритих суспільств формувати в студентів критичне мислення, медіакомпетентність важливо як в особистісному плані, так і в соціальному. Необхідний пошук нових форм організації освітнього процесу, які дозволили б:

- забезпечити високий рівень знань студентів, уміння правильно й результативно застосовувати їх на практиці;

- розбудовувати й підтримувати творчість студентської молоді;

- утягнути студентів у пізнавальний процес;

- грамотно працювати з інформацією;

- установити інтегровані зв'язки між усіма дисциплінами навчального процесу;

- організувати навчальну діяльність студентів так, щоб вона сприяла розвитку їх інтересів і можливостей.

Одна з найбільш необхідних, на наш погляд, форм організації роботи зі студентами, що забезпечує досягнення зазначених цілей, – інтеграція медіаосвіти в освітній процес ЗВО.

Необхідно наголосити на тому, що інформаційний вплив як просування дискурсу суб'єкта впливу здійснюється в рамках комунікації суб'єктів.

Виходячи з такого розуміння, виділимо наступні види ризиків для споживача інформації, пов'язаних з поширенням інформації, які сприяють неконтрольованому просуванню дискурсу суб'єкта впливу:

- особливості ситуації комунікації;
- особливості суб'єкта впливу;
- особливості споживача інформації.

Ризики – це виклик для суспільства, який воно може використовувати для саморозвитку. Розуміння ризиків дає можливість забезпечити умови розвитку суспільства, організувати заходи, що сприяють його інформаційній безпеці.

Внаслідок ускладнення й динамічності соціальних процесів у суспільстві усе менше відомостей, необхідних для своєї соціальної поведінки й життя в суспільстві, може отримати індивідуальний суб'єкт, ґрунтуючись тільки на своєму життєвому досвіді. Умови життєдіяльності людини задають інформаційні потоки, у які він занурений. У мінливому світі відбувається безперервне відновлення знань, а володіння інформаційними технологіями дозволяє отримувати конкурентні переваги. З розвитком цих технологій зростають швидкість і обсяги передачі інформації, світ робиться прозорим, коли кордони держав, у тому числі й межі інформаційних просторів, стають усе більш і більш умовними. Сучасний соціум стає проникним для

будь-яких інформаційних імпульсів. Завдяки телебаченню та Інтернету інформаційний простір, будучи одним з найважливіших інструментів масової комунікації, набуває ознаки глобальних структур.

Інформація впливає на прийняття багатьох рішень не тільки прямими силами, але й побічно, ефективно підготовлюючи й розбудовуючи суспільну думку у потрібному руслі. Кожний може розмістити в Інтернеті довільну інформацію, будь-яка соціальна група може генерувати й трансформувати інформацію в каналах комунікації відповідно до власних цілей. Множинність гравців на соціально-інформаційному полі, які отримали можливості інформаційних впливів, неконтрольований обсяг інформації, анонімні джерела інформації, можливість доступу до інформації для величезного числа людей призвели до зниження й навіть кризи керованості інформаційного простору. Інформаційна сфера суспільства, як сукупність медійних ресурсів, комунікативних технологій і культурного потенціалу суспільства, не має абсолютного захисту від прямого впливу.

Інтернет створює потенційну можливість для втручання у внутрішні справи держави, проникнення в закриті до цього сфери й галузі, що відносяться до сфер державних інтересів і національної безпеки. Стає можливим розкрадання

інформації, поширення комп'ютерних вірусів, таємний моніторинг мережі, злом мереж і ураження їх роботи. Суб'єкта впливу досить часто буває важко визначити й нейтралізувати. Інформаційне суспільство, знайшовши небачену раніше свободу, динамізм розвитку, знайшло й новий ступінь уразливості перед деструктивними факторами й різними соціальними девіаціями, які можуть призвести до дезорганізації суспільства [Кара-Мурза, 2004].

Соціальні конфлікти й катаклізми переносяться в інформаційну сферу, що призвело до розробки доктрин «інформаційних війн» [Почепцов, 2000; 2001; 2008; 2015]. В умовах глобалізації міжнародні структури можуть поставити під сумнів здатність практично будь-якої держави контролювати власний символічний простір. Транснаціональні корпорації, що працюють у сфері медіа-бізнесу, і світові ЗМІ, що мають на озброєнні сучасні інформаційні технології, можуть створити необхідну їм «картинку», понизити або підняти, залежно від завдання, рейтинг будь-якої країни [Горшков, 2013].

До того ж, традиційні інститути трансляції культури – сім'я й школа – вже не справляються зі своєю функцією програмування дискурсу підрастаючого покоління. Її переймають віртуальні простори, у яких споживачі проводять усе більше

часу. Щоденного споживання інформації телебачення й радіо протягом 4 годин цілком достатньо, щоб у частини глядачів і слухачів були сформовані уявлення, потрібні замовникам, навіть якщо ці уявлення суперечать реальності [Moffat, 2003]. Кількість часу, яка людина звикла проводити в соціальних мережах і зі своїм мобільним гаджетом, обумовлює її неприйняття нормативного дискурсу соціуму й протестну активність [Maratea, 2014]. Отримання інформації вважається процесом, повністю підвладним суб'єкту. У той же час у сучасному суспільстві індивідуальний суб'єкт перебуває під владою глобальних інформаційних потоків, не маючи можливості здійснювати контроль над ними, впливати на них і самостійно визначати цілі їх організаторів.

Сучасна епоха характеризується тим, що люди усе більше часу проводять в інформаційному просторі. Число людей, включених у глобальну мережу, до кінця 2019 р. склало 4,4 млрд., 62% з них користуються соціальними мережами, знаходження в яких є сьогодні самою популярною активністю Інтернет-користувачів. Число користувачів Facebook, хоча б один раз на місяць, що відвідують цю соціальну мережу, у 2020 р. перевищило 2,5 млрд. людей. Число активних користувачів Twitter у 2020 р. склало 330 млн. чоловік. На Facebook щодня завантажуються 500 млн. нових

фотографій, на Youtube щодня проходить 5 млрд. переглядів відеороликів [Інтеграція ..., 2020]. У світі, що глобалізується, вся соціально-економічна, політична й культурна структура пронизана інформаційними каналами, які становлять мережі, що перетворюються з технічного засобу в простір життєдіяльності. Нові інформаційні технології (віртуальне спілкування, ігри, соціальні мережі й інші Web 2.0 технології) дозволяють їхнім користувачам конструювати «нову соціальність», коли люди створюють віртуальну реальність, паралельну соціальному світу.

Мережна самоорганізація, свобода від держави, ідея рівності й прямої демократії, підтримка різноманітності й унікальності, безмежний простір самореалізації створюють у мешканців віртуального середовища ілюзію переваги їх співтовариств над традиційними суспільними інститутами. Якщо держава нездатна створити гідні умови для життя громадян, то учасники віртуальних співтовариств підтримують протестну активність і готові йти за своїми лідерами. При цьому вони переконані, що діють добровільно, самі обрали лідерів і самі їх контролюють. Разом з тим рівень сучасних інформаційних технологій дозволяє прихованим суб'єктам впливу конструювати це віртуальне середовище й управляти його процесами.

Енергія користувачів мереж витрачається в основному на повторюваність каналу комунікації й передачу чужого контенту, канал при цьому розмножується, забезпечуючи зв'язок через різні ресурси, у які включений реципієнт, але якісні параметри комунікації, пов'язані із засвоєнням інформації, її аналізом, власною інтерпретацією, осмисленням, різко знижуються. Із психологічної точки зору, користувач сприймає свою сторінку як якийсь особистий простір, що обумовлено особливостями соціальних мереж, такими як самостійний вибір кола спілкування й фільтрація контенту за допомогою участі в співтовариствах, цікавих користувачу. Саме через цю персоналізацію довіра користувача соціальної мережі до отриманої інформації апіорі є вищою, ніж до інформації, отриманої з інших джерел, таких як національні ЗМІ й навіть Інтернет-ЗМІ [Кібербезпека ..., 2013].

Система циркуляції інформації за допомогою фільтрів соціальних мереж, коли, наприклад, користувачі Facebook і Twitter можуть організувати спеціальні стрічки новин, повідомлення й sms-повідомлення, значно підвищує ступінь релевантності інформації очікуванню реципієнта. Умовно це можна назвати «віяловим» каналом комунікації, який забезпечує спілкування особистості відразу з багатьма, але не розширюючи

уявлення про дійсність, а уніфікуючи базові установки. Контент Інтернету і його формат націлені в більшій частині на миттєвий емоційний відгук, який утруднює раціональну, усвідомлену побудову цілісної картини того, що відбувається, і свого місця у цьому процесі [Кравченко, 2014]. При цьому консолідується квазіреферентна група, завдяки чому знову ж зростає довіра до інформації в Інтернеті [Лужецький, 2013]. Відсутність досвіду комунікації з інакомислячими суб'єктами утруднює конструювання з ними спільного дискурсу.

Інтенсифікація комунікацій з віртуальними одноподумцями не компенсує ослаблення соціальних зв'язків, почуття солідарності із суспільством, причетності до його конструювання, запускаючи механізм соціалізації, який девальвує цінність складноорганізованого суспільства. За допомогою Інтернету реалізується запит на спільну участь у діяльності, яку люди сприймають як значущу позитивну мету і відчувають свою причетність до певної місії. Самореалізація в акціях «малих справ», «малих свобод» і «малих справедливостей» створює ілюзію легких, «кнопкових» вирішень будь-яких проблем [Олійник, 2015]. Ці обставини суттєво змінили метрику сучасної дійсності й зробили практично непотрібною всю попередню культуру, яка формувалася в принци-

пово інших умовах. Екстраполяція поведінкових норм віртуального простору за його межі унеможливує їхнє використання в масштабних проектах усього суспільства, які передбачають узгодження цих проектів з іншими колективними суб'єктами й спільну складноорганізовану діяльність.

Віртуальний простір, як це часто представляється його учасникам, має ключову перевагу перед реальністю тим, що є простором прямої демократії. Користувачі в мережі методом прямого голосування можуть впливати на вирішення багатьох питань, як антитеза реальному світу, де державні, суспільні інститути й корпорації «загрузили в самозбагаченні» і управляють людьми шляхом обману. Люди, що утягуються у віртуальну реальність, протиставляють її організацію суспільному устрою реального світу, культура якого не може або не вважає потрібним компенсувати дефіцит ширості, організувати співробітництво на принципах товариства й братерства [Tatham, 2017].

У паралельному просторі немає місця традиційній культурі суспільства, його дискурсу, який розгортається в часі й базується на традиціях і історичній наступності. Складноорганізований світ не є передбачений, право на існування має тільки уніфікована глобальна культура інформаційного світу, яка поєднує «креативних» людей у

у соціальних мережах. У них віджили себе всі структури, характерні для національної держави, що, в остаточному підсумку, призводить до відмови від суверенітету держави на користь глобальних наднаціональних структур [Singer, Brooking, 2018]. Перспективи саморозвитку суспільства, його готовність до несподіваних випробувань ставляться під сумнів. При цьому самими непосвяченими, але самими активними, тими, які займаються інформаційно-психологічною обробкою рідного «суспільства-мішені» за власний рахунок у якості волонтера-ентузіаста, є учасники соціальних мереж [Watts, 2018].

Інтернет, що виник як технічний засіб передачі інформації, має й інші функціональні можливості. У споживачів інформації з'явилися нові форми участі в комунікаціях, коли вони можуть ставати співавторами простору соціальних комунікацій. Це дозволяє учасникам соціальних мереж конструювати паралельні соціальні реальності, більш значущі, ніж існуюча. Виникли нові технології управління індивідуальними суб'єктами, мережами, суспільством у цілому, які використовують технічні можливості для конструювання віртуальної реальності. Внаслідок поширення глобальних соціальних мереж вони стають частиною соціальної організації суспільства, до управління якими суспільство не має доступу. Ці ме-

режі, користуючись своїм положенням, можуть транслювати сторонній дискурс, який може не передбачати існування цього суспільства в майбутньому як самостійної держави й призвести до заміни традиційного дискурсу.

Можна виділити наступні особливості сучасної ситуації комунікації, що несуть ризики для споживача інформації: великий обсяг фрагментованої інформації, що поступає, зміст якої важко реконструювати; безліч прихованих авторів інформаційного простору, що утруднює їхню ідентифікацію й реконструкцію їх цілей; сучасні інформаційні технології, що дозволяють створювати усередині суспільств соціальні структури, до управління якими у суспільства немає доступу.

Основна мета суб'єкта впливу – це просування власного дискурсу з використанням основних механізмів інформаційного впливу: інформації, організації соціального контексту, програмування дискурсу. Загрозу для споживача інформації може представляти зміст інформації, організація простору соціальних комунікацій, неучасть у конструюванні спільного дискурсу.

Зміст інформації може нести загрозу для звичного функціонування суспільства, а сучасні інформаційні технології дозволяють забезпечити вільний доступ до подібної інформації. Інтернет може використовуватися у якості потужного кана-

лу дезінформації, для надання загального доступу до порнографії, для поширення посібників з виготовлення вибухових пристроїв, для пропаганди ідей екстремістського характеру, для розсилання комп'ютерних вірусів і т.д. Розповсюджувана інформація може загрожувати фізичному або психічному здоров'ю людини – релігійне сектантство, поширення містичних вчень, магії, шаманства, непристойностей. Проблема забезпечення безпеки ускладнюється відсутністю в мережі будь-якого керуючого або контролюючого органу, анонімністю суб'єктів зловмисних дій, що заподіюють збиток користувачу, відсутністю географічних меж, трудностю встановлення національної приналежності об'єктів мережі [Weber, 2009]. Проблема прихованого впливу є надзвичайно серйозною, тому що такий вплив може стати небезпечною інформаційно-психологічною зброєю в руках деструктивно налаштованих сил. Особливу роль у цих процесах відіграють ті мас-медіа, які відкрито відпрацьовують прийоми насильства над особистістю з метою примусу її до помилкової у духовно-моральному плані поведінки, розширюють форми й методи «інформаційного маскування» неправди, провокуючи тим самим різного роду поведінкові девіації.

В інформаційному суспільстві в просторі соціальних комунікацій зростає роль інформаційно-

го простору ЗМІ. Більшість індивідуальних суб'єктів, що регулярно контактують із інформаційним простором ЗМІ, орієнтуються на його домінуючий дискурс [Woolley, Howard, 2019]. Організація інформаційного простору буде обумовлювати присутність у ньому дискурсів різних політичних суб'єктів і можливість ознайомлення з ними. В умовах монополізації цього простору одним суб'єктом споживачі інформації будуть дотримуватися дискурсу цього суб'єкта. Відсутність контролю над власним інформаційним простором означає можливість неконтрольованого доступу в нього зовнішніх сил, що отримують сприятливі умови для просування власного дискурсу.

Управління організацією простору соціальних комунікацій дозволяє регулювати допуск у нього різних суб'єктів, що можуть нести загрозу традиційному соцієтальному дискурсу. Діяльність суб'єкта впливу з просування його дискурсу в простір соціальних комунікацій дозволяє прогнозувати можливі ризики для дискурсу цього соціуму.

Комунікація надає можливість конструювання спільного дискурсу. Можливість допуску споживача інформації до авторів спільного дискурсу й буде визначати, чи існує загроза його дискурсу. Виникає питання, чи володіє споживач інформації потенціалом, що дозволяють йому реконстру-

ювати цілі, закладені в знаковому тексті, в організації комунікації (соціальному тексті), у моделі організації спільного дискурсу (дискурсивному тексті) і порівнювати їхню відповідність. Прорахувати довгострокові цілі суб'єкта впливу є досить складним, він може їх уміло приховати, а найближчі цілі можуть змінюватися в ході комунікації або бути неконкретними (технологія «невизначеність домовленостей») [Jenkins et al, 2006]. Отже споживач інформації повинен уміти постійно відслідковувати динаміку цілей суб'єкта впливу.

Для споживача інформації ризику з боку суб'єкта впливу полягають у поширенні суб'єктом впливу деструктивної інформації, у захопленні ним контролю над управлінням простором соціальних комунікацій, в обмеженні суб'єктом впливу можливостей інших суб'єктів брати участь у конструюванні спільного дискурсу.

Інформаційний вплив розглядається як вплив інформації, автора і його дискурсу. Як споживач інформації, суспільство повинне вміти розпізнавати небезпеки, які може нести інформація, протистояти суб'єктові впливу й неконтрольованому просуванню його дискурсу. Відмітною рисою інформаційного суспільства є діяльність з роботи з інформацією (обробкою даних, управлінням інформаційними потоками й аналізом інформації).

Виникає проблема підготовки людей до нових умов життя й професійної діяльності у технологізованому інформаційному середовищі, навчання їх самостійно діяти в ньому, ефективно використовувати його можливості й захищатися від негативних впливів. Якість соціетального дискурсу повинна надавати можливості індивідуальним суб'єктам розпізнавати в інформації суб'єктів впливу і їх цілі й забезпечувати умови соціалізації (систему освіти) індивідуальних суб'єктів, що сприяють засвоєнню цієї якості.

Протистояти суб'єкту впливу здатне «здорове» суспільство, суб'єкти якого задоволені життєдіяльністю суспільства, наявним дискурсом і можливістю його корекції. Виникають питання, наскільки організація життєдіяльності суспільства сприяє процвітанню його суб'єктів, чи забезпечує суспільство умови для самореалізації людей або в ньому спостерігаються соціальна невизначеність, тривожність, низький рівень довіри до соціальних інститутів і до влади. Якщо індивідуальні суб'єкти не задоволені якістю життя, то чи мають вони можливість вносити зміни в існуючий соціетальний дискурс.

Вакуум стратегій творчого розвитку сприяє розшаруванню суспільства за майновими, етно-релігійними, регіональними і культурно-естетичними ознаками, до самозамикання в субкультурах

і напруженості між ними. У результаті суспільство відчужується від культурних традицій, закладених у соцієтальному дискурсі, і готове орієнтуватися на соціальні проекти, запропоновані в рамках інших дискурсів. У всіх різновидах інформаційної війни найважливішим завданням є підкорення у культурному плані, коли слабка сторона не має доступу до конструювання змістів і цілей свого майбутнього. Якщо в суспільстві не розвинена інформаційна інфраструктура соціальних комунікацій, що дозволяє використовувати сучасні інформаційні технології, і воно не керує простором соціальних комунікацій, то його можливості протистояти деструктивним технологіям суб'єкта впливу знижуються.

В інформаційну епоху ризику просування дискурсу іншого суб'єкта завжди присутні, інша країна, пропонуючи зовні більш привабливий дискурс і володіючи технологіями інформаційного впливу, може потіснити інший дискурс, аж до його стирання. До основних ризиків неготовності суспільства до інформаційних взаємодій відносяться: неякісний соцієтальний дискурс, коли суб'єкти суспільства, працюючи з інформацією, не вміють виділити автора дискурсу й розпізнати його цілі; нестійкість стану суспільства, коли частина його суб'єктів не задоволена соцієтальним дискурсом і запропонованою в ньому програмою

життєдіяльності суспільства, у якій відсутні привабливі змісти й цілі для цих суб'єктів; непривабливість дискурсу суспільства, коли його дискурс не становить інтерес для інших суспільств, що не сприяє конструюванню спільного дискурсу на рівноправних умовах.

Виділяються наступні ризики для споживача інформації, які сприяють просуванню дискурсу суб'єкта впливу:

- неконтрольоване поширення інформації прихованих суб'єктів впливу, який викликає зниження керованості суспільства;
- наміри інших суб'єктів одноосібно управляти процесами конструювання спільного дискурсу;
- малий потенціал дискурсу, що не дозволяє споживачу інформації опанувати сучасними технологіями роботи з інформацією, налагодити рівноправні взаємини із суб'єктом впливу, пропонувати моделі спільного майбутнього, цікаві для інших суб'єктів.

Інформаційний вплив розглядається як складова частина процесу комунікації, у ході якого здійснюється просування дискурсу суб'єкта впливу. Суспільство як відкрита система передбачає співробітництво з іншими суб'єктами, включаючи обмін інформаційними потоками. Під інформаційною безпекою ми розуміємо управління комунікаціями в умовах інформаційного впливу ін-

ших суб'єктів, що сприяє відтворенню дискурсу суспільства, його просуванню й удосконалюванню його якості.

Стратегії інформаційної безпеки суспільства повинні спиратися на різні парадигми комунікації. Управління комунікаціями, що базується на суб'єкт-об'єктній парадигмі комунікації, передбачає обмеження доступу до інформації з дискурсом іншого суб'єкта, яке досягається контролем над інформаційним простором суспільства. Інформація з дискурсом іншого суб'єкта розглядається як погроза функціонуванню власного дискурсу в умовах прямої конкуренції й не допускається в інформаційний простір соціуму. У сучасних умовах заборонними заходами захистити інформаційний простір досить складно (але на якийсь час можна). По-перше, існує технічна можливість обійти обмеження й отримати інформацію (мобільний зв'язок, супутникове телебачення, Інтернет). По-друге, існують міжнародні стандарти допуску до інформації, і їх порушення може викликати відповідні заходи. По-третє, у суспільстві створюється атмосфера недовіри, коли одна частина суспільства диктує всім іншим, що дивитися, про що і як думати, позбавляючи інших можливості самостійно обирати інформацію.

Забезпечення інформаційної безпеки, що спирається на суб'єкт-суб'єктну парадигму комуніка-

цією в умовах відкритості інформаційного простору, якщо інші суб'єкти мають до нього доступ. Інформаційна безпека досягається контролем над системою відтворення дискурсу (управління діяльністю інститутів суспільства, простором соціальних комунікацій, системою самоорганізації дискурсу). Передбачається можливість доповнення власного дискурсу фрагментами дискурсів інших суб'єктів. В умовах відкритого суспільства можливості інформаційного впливу з боку іншого суб'єкта обмежені. Існуюча система самоорганізації суспільства, доступ до структур якої з боку іншої держави обмежений, у ході життєдіяльності відтворює соціетальний дискурс, знижуючи можливості просування дискурсу іншого суб'єкта.

Інформаційна безпека, що ґрунтується на парадигмі колективного суб'єкта, коли всі суб'єкти суспільства можуть виступати у якості співавторів спільного дискурсу, здійснюється в умовах вільного поширення інформації в соціумі. Поширення інформації не належить до ворожих дій, що прямо загрожують безпеці суспільства, а навпаки, можливість вільного доступу до неї проголошується одним з досягнень технічного прогресу. Інформаційна безпека суспільства досягається можливістю управління процесами конструювання спільного із суб'єктом впливу дискурсу, який буде задавати напрямки перетворень дискурсу

кожного суспільства. Перетворення соціетального дискурсу проходять під управлінням системи самоорганізації дискурсу, яка здатна до навчання. Ця система забезпечує (ре)конструювання соціетального дискурсу, його відтворення в часі. Суб'єкти системи самоорганізації дискурсу, що забезпечує його перетворення, становлять частину суспільства. У ситуації вільного поширення інформації існує можливість, просуваючи дискурс на малу частину суспільства (суб'єктів системи самоорганізації дискурсу суспільства), трансформувати в потрібному напрямку соціетальний дискурс. Надалі відтворення впровадженого дискурсу буде здійснюватися соціальними структурами самого суспільства.

Система освіти суспільства, частиною якої є медіаосвіта, організує підготовку студентів до життя в інформаційнім суспільстві. Грамотність суб'єкта можна розглядати як інструмент для читання знакових текстів, медіаграмотність – як інструмент суб'єкта інформаційного суспільства для роботи з інформацією, що обумовлює його медіакомпетентність. Термін «медіакомпетентність» визначає суть наявних в індивіда вмій використовувати, критично аналізувати, оцінювати й передавати медіатексти в різних видах, формах і жанрах, аналізувати складні процеси функціонування медіа в соціумі [Хімей, 2014]. Медіакомпе-

тентність розглядається як частина медіакультури, яка має на увазі ще й дотримання учасниками конструювання спільного медіапростору деяких норм, що сприяють подоланню «розколу» у суспільстві в умовах інформаційного впливу [Duma, Monda, 2013]. Медіакультура – це культура споживання медіа, обговорення їх змісту з іншими суб'єктами, участь у виробництві медіаконтента. Будучи частиною загальної культури в одній зі сфер життєдіяльності, вона неможлива без уміння суб'єкта, включеного в інформаційний простір соціуму, працювати з інформацією.

Слід зазначити, що термін «медіаосвіта» дотепер залишається дискусійним. Для професіоналів мас-медіа це, в першу чергу, професіоналізація, раннє навчання професійній майстерності майбутніх журналістів, режисерів, операторів та ін. З появою комп'ютерних мультимедіа в середовищі непрофесіоналів утвердилася думка, що це використання інформаційних технологій в освіті.

Враховуючи, що термін народився в педагогічному середовищі, необхідно визнати, що обидва тлумачення не є цілком точними. Для педагогів медіаосвіта – це, в першу чергу, використання ЗМІ як матеріалу для аналізу на заняттях і освоєння предметного змісту через створення власних повідомлень-медіатекстів. На перший план виходить розвиваюча й формуюча функції медіа-

освіти, вона є одночасно й засобом для збагнення предмета, і засобом для формування загальної інформаційної культури студента – критичного мислення, умінь працювати з інформацією тощо. Технології медіаосвіти, з одного боку, є прикладними, з іншого боку – допомагають об'єднати вивчення предметів і окремих навчальних курсів у єдиний процес освіти, оскільки основне завдання медіаосвіти – формування загальних інформаційних умінь, культури роботи з інформацією, етики й естетики спілкування у світі масових комунікацій.

В епоху активізації інформаційних впливів нас оточує символічно-знакове середовище, де вплив прихованих змістів медіатекстів (реклами, листівок, вивісок, преси й т.п.) постійно зростає. У цих умовах надзвичайно важливим є не тільки навчити молоде покоління основам критичного мислення, але й допомогти дорослим зняти стрес, породжуваний агресією медіатекстів.

Одним з найбільш важливих факторів, що визначають зміни в сучасній освіті, стає зростаючий вплив зовнішнього медіасередовища. Однією з найбільш значущих складових інформаційного середовища освіти сьогодні є медіакомунікація (масова преса; радіо; кінематограф, телебачення, відео; комп'ютерні мультимедіатехнології тощо).

Необхідно зорієнтувати студента на життя у

відкритому інформаційному просторі, при відкритому діалозі культур. Особливий інтерес у цій ситуації представляє одна з теорій походження й розвитку культури – теорія діалогу культур.

Тільки у творчості, у діалозі, у взаємодії людини й світу відбувається розвиток. Тільки в ситуації діалогу можливо розвиваюче навчання. А медіакомунікація – це постійний діалог, і сучасний студент активно освоює нові для нього інформаційні простори.

Розглядаючи роль мас-медіа в житті сучасного студента, необхідно відзначити, що сучасна медіакомунікація виступає для юнака не тільки як джерело інформації, що має освітнє значення, але і як привід для формування системи поглядів на світ, формування особливого роду культури – медіакультури тих, хто навчаються. Це відбувається не тільки при пасивному сприйнятті різних медіатекстів, але, в першу чергу, при спробі створити власні тексти, використовуючи мову масової комунікації. І якщо раніше для більшості студентів останнє було малодоступним, то завдяки сучасним гаджетам студент скоріше стає „письменником” (творцем медіатекстів), ніж „читачем”.

Студент зустрічається з медіатекстами щодня. Їхнє сприйняття, розуміння, створення власних текстів передбачає наявність деякого стартового рівня інформаційної культури. Однак формування

інформаційної культури можливо тільки в процесі цілеспрямованої роботи викладача й студента. Звідси й виникає необхідність розробки й застосування широкого спектра технологій медіаосвіти у сучасному навчальному процесі.

У постіндустріальному суспільстві інформаційна культура стає не стільки набором прикладних знань, що дозволяють орієнтуватися в бібліотеках, медіатеках, комп'ютерних мережах, скільки певним критерієм розвитку особистості, що характеризують діалогічність сприйняття, варіативність, відкритість системи знань. Наявність інформаційної культури передбачає також ступінь оволодіння особистістю навичками пошуку, передачі, обробки й аналізу інформації, особливими – найбільш загальними – методами й технологіями.

Медіаосвіта виступає тут як педагогічна система, яка дозволяє використовувати сучасні методики й технології (формування комунікативної компетенції, аудіовізуальної й інформаційної грамотності) на основі світоглядних позицій (розвиток критичного мислення, вироблення власних концепцій на базі інформаційних потоків, переданих по різних каналах зв'язку), використання сучасних технічних засобів навчання стає більш інтенсивним, активно формується інноваційне інформаційно-освітнє середовище.

Зараз, коли можна дати об'єктивну оцінку під-

сумкам першого етапу „інформаційного вибуху” кінця ХХ століття, більшість дослідників, що займаються вивченням проблем змін в освіті, говорять про необхідність формування інформаційної культури студентів. Саме поняття інформаційної культури містить у собі поряд з інформологічним аспектом (сукупність умінь, знань і навичок пошуку, відбору, аналізу інформації, спрямованих на задоволення потреб в інформації), аспекти культурологічний (що розуміється як спосіб буття людини в інформаційному суспільстві) і світоглядний (який визначає частку активної участі особистості у перетворенні світу).

З погляду дидактики освітнього процесу застосування технологій медіаосвіти є гнучким і універсальним процесом, який надає широкі можливості для розвитку критичного мислення й реалізації творчого потенціалу особистості. Однак слід урахувати, що зміст педагогічної діяльності при цьому суттєво відрізняється від традиційного освітнього процесу. По-перше, значно ускладнюється діяльність викладача. Він повинен не тільки мати спеціальну підготовку в галузі освоєння мультимедійних технологій, але й активно застосовувати ті прийоми педагогіки, які пов'язані з культурою використання технічних засобів навчання, зі стимулюванням самостійної творчості студентів. По-друге, частина процесу

навчання й виховання переноситься на самих студентів, залежить прямо від їхньої активності, що сприяє формуванню індивідуальних освітніх траєкторій. У цих умовах пояснення навчального матеріалу вимагає набагато більш активних і інтенсивних взаємодій між викладачем і студентом. Значно ускладнюється й сама технологія проведення занять – викладач повинен одночасно викладати матеріал, контролювати застосування мультимедійних засобів навчання й чуйно реагувати на будь-яку зміну стану аудиторії для організації ефективного зворотного зв'язку.

Таким чином, технології медіаосвіти стають логічними елементами сучасного освітнього середовища. І формування критичного мислення, і реалізація художньо-творчого потенціалу особистості перебувають у руслі базових напрямків роботи сучасної вищої школи. Однак педагогічні концепції медіаосвіти є ширшими за вузькопрофесійні предметні методики – цей напрямок педагогіки не обмежується пошуками ефективного використання всіх можливостей мультимедіа або телекомунікацій. Це „ідеологія педагогічної діяльності”, найбільш загальна стратегія формування критичного мислення й загальної інформаційної культури на матеріалах ЗМІ.

У рамках медіаосвітніх програм у кінці ХХ ст. на передній план висувалося вміння організову-

вати самостійний пошук інформації в Інтернеті. Надалі акцент у навчанні робився на вмінні брати активну участь у процесі формування інформаційних потоків, представляючи їх значення як для власної життєдіяльності, так і для суспільства в цілому, і вмінні впливати на ці потоки в бажаному напрямку [Dyer-Witthford, Matviyenko, 2019]. Крім навчання людей умінням організовувати свій інформаційний простір і своє перебування в ньому, система медіаосвіти повинна забезпечувати оволодіння технологіями управління організацією соціального контексту комунікації й можливостями своєї участі в конструюванні спільного дискурсу. Якщо організація політичної системи суспільства не передбачає можливість артикуляції альтернативних соціальних проєктів устрою соціуму, то медіакомпетентність і медіакультура індивідуальних суб'єктів не завжди надають їм можливість всебічно оцінити повноту пропонуваної інформації й уникнути однобічного впливу трансльованого дискурсу. Таке розуміння означає, що медіаосвіта індивідуальних суб'єктів суспільства виходить за рамки системи освіти. Вона повинна здійснюватися шляхом самоосвіти суб'єктів і в ході кожної комунікації, і в процесі життєдіяльності, коли вони як споживачі інформації зможуть реконструювати застосовані технології інформаційного впливу й використовувати

це знання надалі.

У сучасних умовах інформаційна безпека суспільства забезпечується якістю соціального дискурсу, який у ході соціалізації засвоюють індивідуальні суб'єкти, (ре)конструюють у своїй життєдіяльності й проявляють у конкуренції з носіями інших соціетальних дискурсів. У зв'язку з постійним відновленням знань зростає роль базового програмування, здійснюваного в дитячі роки сім'єю, системою освіти, суспільством, чій моделі організації комунікацій і способів конструювання спільного дискурсу будуть прийняті як зразок.

Стратегії інформаційної безпеки суспільства мають на увазі управління життєдіяльністю суспільства, простором соціальних комунікацій (включаючи інформаційний простір), самоорганізацією дискурсу. При організації інформаційної безпеки суспільства упор робиться на створення життєздатного суспільства, що поєднує соціально відповідальних індивідуальних суб'єктів, які мають можливість брати участь у конструюванні соціетального дискурсу. У такому суспільстві управління інформаційним простором соціуму передбачає завдання стандартів якості інформаційного продукту шляхом створення конкуренції в середовищі самих ЗМІ і їх конкуренції з іншими соціальними інститутами, а також шляхом фор-

мування аудиторії, що складається зі свідомих, критичних споживачів інформації, вимогливих до якості інформації.

Організація освітнього процесу в умовах сучасного ЗВО у контексті інформаційних впливів повинна забезпечувати студентству можливості стати повноправними громадянами своєї країни, які володіють академічними знаннями, уміннями жити у сучасному інформаційному просторі. Створення необхідних умов для якісної професійної підготовки й конкурентоспроможності майбутніх випускників здійснюється за допомогою планомірного розвитку соціально-культурного середовища ЗВО.

Одним з важливих факторів тут виступає організація соціально-культурної діяльності засобами й на матеріалі медіакультури, що сприяє розкриттю творчого потенціалу, поглибленню знанневої бази, розширенню можливостей для розкриття професійних умінь студентів.

Сучасна людина повинна бути готовою до вміння орієнтуватися в інформаційному потоці, знаходити необхідну інформацію, здатною до повноцінного сприйняття, оцінки медіатекстів, розумінню соціокультурного й політичного контексту функціонування медіа у сучасному світі, кодових і репрезентативних систем, використовуваних медіа, тобто бути медіакомпетентною.

Навчання медіаосвіті у сучасних ЗВО України все ще перебуває в стадії становлення. Однак студентська аудиторія усе активніше включаються у медіаосвітній процес, активно займається медіаторчістю.

Медіаторчість, за визначенням Н. Ф. Хілько, являє собою «процес творчої діяльності в медійній сфері і його предметні результати; взаємозалежні процеси проєктивної діяльності й виробництва медіатекстів» [Хілько, 2008]. На матеріалі аудіовізуальних медіа (кінематографа, телебачення, відео, Інтернета) виділяються наступні види медіаторчості: анімація, дизайн, редагування, зйомка, віртуальні екранні сюжети. Звідси виникає: кіно-, відео-, телевізійна, комп'ютерна й мультимедійна творчість. Відповідно, під аудіовізуальною творчістю особистості автор розуміє «поєднання образного бачення світу з віртуальним відбиттям особистісних змістів на екрані. Його сутність полягає в культурно-ціннісному виборі форм поєднання образного бачення з віртуально багатозначними, що ілюзорно виражаються враженнями у звукозорових образах» [Хілько, 2008, с. 24].

Художньо-творча діяльність студентів на матеріалі медіакультури може здійснюватися в таких формах як кружки, клуби, студії, тематичні виставки, конкурси й ін. До найпоширеніших ви-

дів студентської медіаторчості можна віднести діяльність студентських теле- і кіностудій, що висвітлюють основні заходи ЗВО; самодіяльні студентські газети, журнали, сайти, на сторінках яких представлені медіаматеріали студентів; співтовариства в соціальних мережах і т.д.

Одним з актуальних напрямків сучасної медіаторчості студентів у ЗВО виступає створення молодіжних ЗМІ (газет, інтернет-сайтів, телестудій, фотостудій і т.п.). Молодіжні ЗМІ належать до особливої галузі сучасної медіакультури, орієнтованої в умовах ЗВО на студентську аудиторію. Функції, які вони виконують, тісно пов'язані зі специфікою цільової аудиторії.

Приміром, студентське телебачення являє собою суспільне об'єднання студентів, яке існує в рамках студентського самоврядування. Звичайно організаторами студентського ТБ виступають студенти, які проявляють соціальну активність і добровільну зацікавленість, які мають здібності до журналістської роботи, які бажають реалізувати свій творчий потенціал.

Університетське телебачення сьогодні перебуває в стадії інтенсивного розвитку, являє собою багатогранний творчий і технічний процес. У багатьох закладах вищої освіти нашої країни існують власні телестудії. Університети випускають різноманітні телевізійні продукти, у тому числі

освітні програми, науково-популярні, культурно-просвітницькі, інформаційно-розважальні передачі, документальні й художні фільми, які відіграють важливу роль у формуванні соціально-культурного середовища ЗВО. Беручи участь у проєктах студентського телебачення, студенти опановують навичками професійної майстерності, вчать мислити, розбудовують навички комунікації, виробляють почуття толерантності, активної громадянської позиції, удосконалюють способи й методи одержання й подачі медіаінформації.

Цікавим прикладом з цієї точки зору є діяльність Університетської телерадіостудії Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Вона була створена в 2020 оці як проєкт під назвою "Університетська телерадіостудія як засіб формування українського молодіжного медіапростору регіону".

Метою проєкту є сприяння відновленню будівництва на території університету та створення умов для навчання та проходження практики студентів спеціальності "Журналістика", які були б конкурентоспроможними на ринку праці.

Реалізований проєкт доповнив вже існуючу на той час онлайн-радіостанцію "Університетська хвиля", яка розпочала свою роботу в травні 2017 року. Телестудія дозволила якісно покращити го-

тувати журналістів-практиків, які досконало володіють професійними навичками та інструментами для роботи в редакціях різних медій; професійних фахівців, зорієнтованих на створення якісного контенту в умовах стрімкого розвитку засобів комунікації та розгалуженої системи традиційних і нових медій. Так, студенти, які покращували свої професійні навички на студентській телерадіостудії успішно працевлаштовувалися в регіональних (редакція тижневика "ТЕЛЕгазета") та обласних ЗМІ (телеканал UA:Донбас).

Основними завданнями студентської телерадіостудії «Університетська хвиля» є:

- інформування населення про освітні послуги ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»;
- формування єдиного інформаційного простору разом із регіональними телерадіокомпаніями для здійснення освітньої діяльності на території Луганської та Донецької областей;
- оперативне висвітлення подій, що відбуваються в університеті;
- створення та розповсюдження інформаційних, науково-просвітницьких, музичних передач з метою формування сучасного зовнішнього іміджу ДЗ "Луганський національний університет імені Тараса Шевченка".

За час існування телестудії контент офіційно-

го сайту інтернет-телебачення ЛНУ імені Тараса Шевченка "Університетська хвиля" вдалося наповнити новинами, інтерв'ю, рубрикою "Ви запитуйте – ми відповідаємо". В прямому ефірі відбуваються трансляції загальноуніверситетських заходів, які доступні для глядача у будь-якій країні, головна умова – доступ до мережі "Інтернет".

Онлайн-радіо "Університетська хвиля" наповнено освітніми ("Світ професій", "Живогляд"), музично-розважальними ("Музичні хіти") та культурно-історичними програмами, авторами яких стали завідувач кафедри історії України навчально-наукового інституту історії міжнародних відносин і соціально-політичних наук Олександр Вікторович Набока ("Життя видатних людей") та Відокремлений підрозділ "Лисичанський педагогічний коледж Луганського національного університету імені Тараса Шевченка" ("Живогляд"). Але, безумовно, основним продуктом є інформаційно-ознайомчі програми, серед яких "Новини ЛНУ", "Інтерв'ю". У вкладці "Корисно знати" можна, зокрема, прослухати інформацію про особливості вступної кампанії, вступ до університету завдяки роботі Освітнього центру ЛНУ "Донбас-Україна", подивитися відеоролики надані фондом Відкрита політика, такі як "Доступну освіту – кожному!", "Рівність права

на освіту”, ”Успішні історії молодих людей”. У вкладці ”Абітуріентам” є рубрика ”Запрошуємо на навчання” де навчально-наукові інститути та факультети мають змогу розмістити інформацію про свій структурний підрозділ.

Сьогодні ставить перед закладами освіти все нові й нові виклики, це стосується і нашого університету. Зокрема, запровадження карантинних заходів викликає певні труднощі в проведенні профорієнтаційної роботи та вимагає перегляду форм та змісту роботи в цьому напрямку, більш широкого застосування інтерактивних онлайн технологій. Основну роль у проведенні профорієнтаційної роботи в умовах карантину відіграє своєчасне, повне, зручне у пошуку та наглядне інформаційне наповнення університетської телерадіостудії. Так, завдяки створенню нової рубрики „Ви запитуєте – ми відповідаємо” планується сприяння налагодження зворотного зв’язку між університетом та майбутніми абітуріентами.

Завдяки функціонуванню студентської телерадіостудії здійснюється:

- підготовка фахівців спеціальності ”Журналістика”;
- розвиток організаторських якостей у студентів, їх здатності до роботи у колективі;
- інформування населення про освітні по-

слуги ДЗ "Луганський національний університет імені Тараса Шевченка";

- оперативне висвітлення подій що відбуваються в університеті;
- видача в ефір програм, підготовлених заздалегідь, музики і джінглів з накопичувальних джерел (носіїв) голосів ведучого і гостей;
- запис, монтаж і зведення передач, рекламних роликів, репортажів і джінглів власного виробництва для подальшої їх видачі в ефір або записи на носії для довгострокового зберігання;
- складання і ведення власного архіву звукової інформації.

Отже, усі можливості реалізованого проекту "Університетська телерадіостудія як засіб формування українського молодіжного медіапростору регіону" дозволяють організувати мовлення з урахуванням уподобань слухачів, сформуванню постійну аудиторію за інтересами, посилити сприйняття трансльованих програм за рахунок мультимедійного супроводу, забезпечити необхідну якість трансляції незалежно від місця прийому сигналу.

Важливим напрямком соціально-культурної діяльності студентства виступає добровольча діяльність. До форм такої діяльності на матеріалі медіакультури у ЗНО можна віднести створення волонтерських медіаоб'єднань соціально-куль-

турної спрямованості (кіно- і медіагуртків, кіноклубів для студентів, вихованців дитячих будинків, для людей похилого віку, для людей з обмеженими можливостями здоров'я і т.д.).

Додаткова освіта – ще один напрямок соціально-культурної діяльності студентської молоді, який може включати медіаосвітній компонент. Додаткова освіта «сприяє реалізації соціальної, рекреативної й дозвільної функції вільного часу, дозволяє використовувати його з максимальною користю, поєднуючи дозвілля з розвагами, святом, творчістю» [Плющ, 2017, с. 67]. На сьогоднішній день сфера додаткової освіти представлена численними школами мистецтв, студіями, Центрами художньої творчості. Установи додаткової освіти мають унікальний досвід створення дитячих і молодіжних колективів самих різних напрямків.

Невипадково в багатьох ЗВО створюються об'єднання додаткової освіти для студентів. Тут найбільш значну роль відіграють самодіяльні гурткові й студійні об'єднання: танцювальні, хорові, театральні гуртки й студії, медіаклуби, аматорські фото- і кіностудії і т.д. До їхніх переваг належать добровільний характер, необмеженість ані рамками, ані часом проходження програми.

Зупинимося на такій організаційній формі соціально-культурної діяльності як студентський медіаклуб. У сучасній соціокультурній ситуації

медіаклуб являє собою поліфункціональне об'єднання, яке виконує цілу низку основних функцій: розвиваючу, інформаційно-просвітницьку (кіноосвітню), кіновиховну, анімаційну, рекреативно-оздоровчу, культуротворчу, комунікативну.

Серед основних форм роботи студентських кіно/медіаклубов виділяються перегляди фільмів, обговорення, дискусії, «круглі столи», зустрічі з режисерами, акторами, операторами, сценаристами, відвідування кінофестивалів і т.д.

Інтеграція різних медіа дозволила розширити можливості клубної діяльності й використовувати в медіаклубі такі види медіа-культури як Інтернет, преса, фотографія і т.д.

Ще однією організаційною формою медіаосвітньої діяльності у ЗВО може стати медіагурток. Структура гурткової роботи так само, як і в медіаклубах, на відміну від обов'язкових навчальних предметів відрізняється добровільністю участі в заняттях, наявністю інтересу до тієї діяльності, яка в ньому здійснюється. Організація роботи гуртка дозволяє педагогам ставити власні оригінальні, авторські програми. До позитивних моментів проведення занять у гуртках можна віднести «відсутність традиційної оцінної системи; строгі правила при виборі гурткових видів занять практично відсутні. Крім того, робота гуртка проводиться з урахуванням побажань, інтересів учас-

ників» [Дубровская, 2013].

Важливою умовою продуктивної роботи медіагуртка є створення сприятливого емоційного мікроклімату в колективі. Доброзичлива обстановка сприяє тому, що в процесі занять учасники можуть краще довідатися один одного, відкрити нові сторони характеру, розвинути свої творчі здібності, виявити себе в колективі.

Такі об'єднання, як студентські медіаклуби й медіагуртки, на думку О. Дубровської, «здатні задовольнити не тільки «титульний» інтерес своїх учасників до музики, поезії або до кіно, але в силу різнобічного характеру своєї діяльності (пізнання, спілкування, відпочинок) дозволяють вирішувати цілий комплекс соціокультурних завдань. У цьому випадку відбувається об'єднання функціональних можливостей як самого мистецтва, так і пов'язаної з ним, організованої на його основі клубної діяльності» [Дубровская, 2013, с. 111].

Реалізація основних функцій, виконувана цими об'єднаннями, дозволяє студентам не тільки вивчати медіамистецтву, але й опановувати соціальним досвідом, отримувати нові знання, формувати «ціннісне відношення студента до використання інформаційно-комунікативних технологій» [Самсонова, 2016]. Таким чином, створення об'єднань за інтересами у процесі соціально-культурної діяльності у ЗВО сприяє живому спілкуванню,

розвитку студентської творчості, розширенню кругозору всіх учасників.

Істотну роль у медіаосвітньому процесі відіграють технології розвитку медіакомпетентності. Н. І. Чеботарьовою визначені концептуальні підстави даної технології: застосування компетентнісного підходу в педагогічній роботі з попередження маніпулятивного впливу ЗМІ на студентську аудиторію, що є головною метою медіаосвітнього процесу, яка полягає в розвитку медіакомпетентності як «інтегрованої якості особистості, необхідної для життя в сучасному інформаційному світі, що і є найважливішим компонентом професійної компетенції фахівців гуманітарних спеціальностей» [Національні ..., 2014]. На думку автора, серед основних факторів у цьому процесі виступають формування й закріплення самостійності застосування студентами набутих знань і навичок, що складають медіакомпетентність, серед яких центральними є:

- критичне мислення, критична автономія й рефлексія;
- опора на індивідуально-орієнтований підхід у розвитку медіакомпетентності, що забезпечує студентам «активну, вільну позицію в педагогічному процесі, яка виражається в розумінні студента як суб'єкта власної діяльності з саморозвитку, здатного до активної спрямованої діяльності. Осо-

бистісний підхід реалізується в педагогічній технології в низці особливостей педагогічного процесу, у тому числі в принципі діалогічної взаємодії, принципі переведення процесу розвитку медіакомпетентності в режим самоорганізації, саморозвитку» [там само];

- розвиток медіакомпетентності студентів включає використання діяльнісного підходу, під яким розуміється орієнтація на «активну, продуктивну, самостійну й групову діяльність, активні методи навчання, співвіднесення результату діяльності із заявленими цілями» [там само].

Медіаосвітня проектна діяльність досить давно використовується в практиці розвитку медіакомпетентності студентів.

І. Чалишева відзначає, що проектна діяльність студентів на матеріалі медіакультури може здійснюватися в ході інтерактивних навчальних ділових ігор, реалізовуватися при підготовці випусків студентських науково-методичних журналів, газет. Крім того, своєрідними формами творчих медіапроектів студентів може стати створення медіатеок, мережних дозвільних організацій (так званих «онлайнних співтовариств»), віртуальних музеїв, клубів і кафе, видання інформаційно-просвітніх електронних газет й журналів, створення інтерактивні Web-сайтів з відповідною блогосферою (чатами), ведення електронної пошта й

проведення електронних конференцій, створення пошукових Web-порталів, електронних бібліотек, електронних інформаційних колекцій і т.д. [Чельшева, 2019]. На думку автора, медіаосвітній проект сприяє активізації інтересу студентської аудиторії до збору різноманітних фактів, даних, їхнього вивчення й аналізу.

Потенціал медіаосвітньої проектної діяльності визначається тим, що «медіаосвітні проекти виступають важливим засобом розвитку пізнавальної активності, креативності й одночасно формування певних особистісних якостей студентів. Метод проектів, орієнтований на дослідницьку діяльність студентів, спрямований на застосування вже отриманих і освоєння нових знань про медіакультуру. Проектна діяльність на матеріалі медіа дозволяє аудиторії стати активними учасниками освітнього процесу, сприяє вмінню працювати в колективі. Особливе значення проектна діяльність набуває в процесі розвитку критичного мислення студентської аудиторії» [там само, с. 64].

Отже, соціально-культурна діяльність студентів з елементами медіаосвіти дозволяє суттєво розширити рамки виховної роботи, сприяє розвитку пізнавальних здібностей молоді, розширенню кругозору, розвитку естетичного смаку і т.д.

Медіаосвіта активно використовується не тільки в освітній, але й у дозвільній діяльності сту-

дентської молоді. Медіаосвітній потенціал реалізується як у традиційних організаційних формах дозвільної діяльності: гуртках, клубних об'єднаннях і т.п., так і знаходить своє відбиття в інноваційних формах і методах соціокультурної діяльності, у числі яких використання інноваційних інформаційно-комунікативних технологій, медіаторчість, медіапроектна діяльність і т.д.

Використання медіаосвіти сприяє розробці й впровадженню в соціально-культурне середовище ЗВО нових форм взаємодії освітнього співтовариства – від регіональних до міжнародних. Сюди можна віднести проведення інтернет-конференцій, віртуальних виставок, інтерактивних інтернет-музеїв, експозицій і екскурсій, вебінарів і т.п.

Медіаосвітня проектна діяльність може бути включена практично в усі види соціально-культурної діяльності студентів. Сюди можуть відноситися такі форми роботи студентів, як створення власних фільмів, газет, рекламних роликів різної тематичної спрямованості і т.д.; розробка сценаріїв заходів; розробка й здійснення молодіжних проектів і програм, проведення фестивалів, виставок студентської творчості, ярмарків ідей і т.д.

2.3. Роль бібліотечних закладів та університетських бібліотек в інформаційному протистборстві

Розвиток глобалізації й науково-технічний прогрес в останні десятиліття в усе більшому ступені переконують наукове середовище передових країн світу в тому, що технологічні переваги, воєнна міць самі по собі не забезпечують беззастережного лідерства й світової гегемонії. Усе частіше всупереч цим аргументам гегемонії значна частина громадян багатьох країн світу діє, здавалося б, нелогічно, іноді навіть всупереч власним економічним і іншим інтересам, орієнтуючись на соціально-психологічні установки. Можна згадати кольорові революції: у Лівії (з одним з найвищих показників за рівнем життя в Африці), у Тунісі, Єгипті й у деяких інших країнах сьогоденного світу.

При цьому слід зазначити, що ще в 90-х роках ХХ в. американські фахівці дійшли висновку, що швидкий розвиток інформаційних технологій, насичення ними органів державного управління, силових структур і політичних інститутів суттєво розширює можливості вирішення політичних, економічних і воєнних завдань за рахунок цілеспрямованого інформаційного впливу на ці структури. Використання таких ресурсів уже офіційно прийняте державними структурами США, Великобританії, Китаю, Німеччини, Франції, Росії й багатьох інших держав.

Реалізація даних завдань здійснюється у двох

напрямах діяльності. Один з них спрямований безпосередньо на країну-об'єкт впливу й вимагає ретельного вивчення цього об'єкта з погляду факторів, які найбільше впливають на емоційну, психологічну сферу людини і її світосприймання. При цьому йдеться про:

- сферу національних традицій, уявлень, вірувань, у якій виховувалася переважна більшість населення країни, джерела духовно-ціннісних орієнтирів, святково-обрядові механізми формування особистості. При цьому здійснюється аналіз даних факторів впливу на людину з погляду придатності для використання в заходах інформаційного впливу, або ж необхідності дискредитації у випадку недоцільності використання як архаїчних – тих, які не відповідають завданням сучасного розвитку;

- історичні й ідеологічні особливості політичних процесів, політичні симпатії і антипатії у країні, їх використання з посиленням емоційних факторів впливу на громадян, про специфіку таких впливів на різні їхні категорії з урахуванням соціально-етнічної структури суспільства, мовних, культурних особливостей та ін.;

- вивчення особливостей суспільного впливу політичних лідерів певної країни, діючого керівництва держави, факторів, мотивів, якими вони керуються у своїй діяльності, джерел популяр-

ності в суспільстві й механізмів впливу на них для реалізації цілей інформаційного впливу, або дискредитації й знищення (найчастіше політичного) у випадку неможливості використання;

- визначення основних проблем, що хвилюють суспільство країни: економічні, політичні, культурні, пов'язані з національною безпекою, резонансні події у житті країни, вироблення механізмів впливу на їхнє сприйняття в суспільстві, використання цих факторів для дискредитації «недружніх» управлінських структур і політичних сил і, відповідно, підтримки потрібних для реалізації цілей інформаційного впливу;

- вивчення наявних протиріч із іншими державами, міжнародними організаціями, релігійними центрами, вироблення механізмів посилення емоційного забарвлення цих проблем для населення країни й використання в інтересах інформаційного впливу.

Інший напрямок ураховує розвиток глобальних процесів у світі, формування глобального інформаційного простору й поширення інформатизації.

Загальноцивілізаційні ресурси й засоби їх використання становлять глобальний інформаційний простір, який перебуває в процесі прискореного розвитку й задає загальний темп перетворень в інформаційній сфері кожної нації й держави.

У складі цивілізаційної інформаційної бази

електронних ресурсів, яка швидко стає основним компонентом інформаційної основи нашої цивілізації, на сьогодні вже розмежовуються певні групи інформаційних ресурсів з їхніми характерними ознаками.

Глобальні інформаційні ресурси, таким чином, це ресурси, що відбивають рівень саме цивілізаційного розвитку, на основі яких вирішуються проблеми даного розвитку. Це та частина інформаційних ресурсів людства, яка є загальною його власністю або ж пропонується в загальну власність і освячується авторитетом міжнародного співтовариства.

Дана сукупність інформації розміщується в системі контрольованих міжнародними організаціями баз даних, у системі найбільших бібліотечних установ, інших суспільно важливих центрів, що забезпечують доступ до глобальних інформаційних ресурсів усім користувачам.

Вважаємо доцільним підкреслити, що загальноцивілізаційні ресурси самоорганізуються й мають, деякою мірою, розвиток самостійний. Відповідно, метою їх використання повинна бути реалізація саме глобальних завдань розвитку нашої цивілізації. У комплексі вони створюють усе більш відчутний інформаційний, а за ним і психологічний вплив на населення будь-якої країни, яка може бути об'єктом інформаційного впливу.

І сьогодні ця властивість глобальних інформаційних ресурсів активно використовується в технологіях інформаційних впливів. Для цього розробляються спеціальні інформаційно-психологічні засоби, зовні замасковані під інформаційно-аналітичні продукти для цілеспрямованого тиску на глобальний інформаційний простір і, таким чином, з опосередкованим використанням міжнародного авторитету, здійснюється корекція поведінки громадян країни, що перебуває під інформаційним впливом.

Досвід інформаційно-психологічного впливу в міждержавних відносинах протягом останніх десятиліть показав його ефективність і це, у свою чергу, обумовило розширення його використання.

Як ми вже говорили, збройні конфлікти кінця ХХ – початку ХХІ ст. свідчать про те, що технологія ведення війни, спрямована на досягнення перемоги, поряд із засобами ураження й фізичного знищення супротивника, обов'язково містить спеціальні засоби його дезінформації, зниження морально-психологічної стійкості, паралічу волі до опору, формування депресивних і панічних настроїв населення, створення сприятливої для ініціатора війни соціально-психологічної ситуації.

Ученими доведене, що в представників різних етносів різний «образ світу», який як переживання індивідом навколишнього простору й часу

необхідний для нормального протікання життя [Чічановський, 2010]. Він виконує функцію забезпечення безперервності світу й підготовки індивіда для його освоєння. Однак тут потрібно відзначити, що менталітет не можна штучно відновити. Він існує здавна як загальна духовна настроєність етнічних утворень у процесі історичного розвитку.

Досягнення цілей у системі інформаційних впливів не обмежується формуванням вигідних для інформаційного агресора настроїв на тому або іншому етапі протистояння. Мова йде про одержання остаточних результатів, необоротність впливу на соціально-психологічний стан населення певної території, ліквідацію ментальних стереотипів, що склалися всією безліччю попередніх поколінь на даній території, і заміщення цих стереотипів іншими, порівнянних із завданнями інформаційного впливу. Таким чином, досягнення результату передбачає остаточне вирішення проблеми й не вимагає повторної організації впливів [Solomin, 2015].

У цілому, сучасні технології інформаційних впливів, за своєю суттю, є технологіями ментальних впливів. Глибина ж психологічного враження й неможливість відновлення втрачених якостей людей, що піддалися даним впливам, при цьому дає підставу класифікувати їх як самодостатню

інформаційно-психологічну війну, яка має можливість забезпечення результату без застосування традиційних збройних сил. У сучасній інформаційно-психологічній війні вирішується низка взаємозалежних завдань, що передбачають заміну наявних логічних і інформаційно-психологічних орієнтирів об'єкта впливу на орієнтири, закладені в структуру бойових інформаційних ресурсів, які необхідні для вирішення спільних завдань цієї війни.

Слід зазначити, що оскільки ментальні характеристики сучасної людини сформовані під впливом комплексу факторів, то, відповідно, і впливи щодо корегування цих характеристик повинні мати також комплексний характер. І про роботу в даному напрямку свідчать дослідження останніх років. Маніпулятивний вплив, проєктований на ментальність населення, здійснюється в першу чергу засобами масової інформації. Він все частіше сприймається відповідно до заданої маніпулятором схемою. І це зрозуміло, адже постійний вплив засобів масової інформації на людину стає своєрідним тренінгом у засвоєнні інформації. Досягненнями цього тренінгу є зниження критичності в оцінці інформації індивідом і зменшення порога психологічного опору. У результаті, як відзначає дослідник феномена масової культури К. Делокаров, «у подібній атмосфері людину фор-

мує не дійсність у всій повноті й різноманітності, не спілкування із природою, а багато в чому засоби масової інформації й масова культура. Людина стає усе легше керованою і навіть маніпульованою» [Делокаров, 1994].

Зі становленням інформаційного суспільства засоби масової інформації, стаючи усе більш діючим інструментом впливу на маси, в усе меншому ступені відповідають ілюзіям суспільної нейтральності. З розвитком електронних інформаційних технологій вони містять у собі постійно розширюваний арсенал способів впливу на психіку окремого індивіда або мас із метою впровадження в підсвідомість психологічних установок і формування стереотипів поведінки й некритичного сприйняття психічно певних установок. Таким чином, ЗМІ мають можливість змінювати не тільки звички людей, уводячи їм у підсвідомість нові установки, ініційовані владою й/або капіталом (маніпулятором), але й у корені змінювати (нав'язувати) необхідні точки зору, бачення тієї або іншої ситуації, погляди. За допомогою ЗМІ при постійній і системній роботі з використанням відповідних методик відбувається зомбування масової свідомості. Відповідно, закодовані в такий спосіб люди починають діяти в інтересах маніпулятора, зовсім цього не усвідомлюючи.

Слід зазначити, що маніпулятивні інформацій-

ні впливи, спрямовані на ментальність того або іншого народу, відбуваються за «загальними правилами», прийомам маніпулювання свідомістю будь-яких соціальних груп або індивідів. М. Присяжнюк визначає на сьогоднішній день найбільш застосовувані серед них в Інтернет-просторі й ЗМІ. І, дійсно, у публікаціях ми все частіше зустрічаємося з посиланням на анонімний авторитет (людина близька до президентського оточення, високопоставлений чиновник у міністерстві, що просив не називати прізвище й т.п.). Даний прийом уведення в оману відноситься до «сірої пропаганди». Відповідно, «авторитет» не ідентифікований і автор повідомлення не несе прямої відповідальності за недостовірну інформацію [Присяжнюк, 2011].

Ще один прийом, на яке звертає увагу дослідник, – навмисна повсякденна розповідь про трагічні події, економічні, політичні й інші прорахунки конкретних чиновників, що приносять страждання народу. Якщо потрібно «привчити» людей до якоїсь події або «вкласти» відповідне йому сприйняття (наприклад, сприйняття насильства, убивств, усякого роду злодіянь), то щодня в ЗМІ повідомляється про самі яскраві, важкі з них. Через кілька тижнів такої «обробки» населення перестає реагувати на найжахливіші злочини, що відбуваються в суспільстві. Наступає психологіч-

ний ефект звикання.

Серед цих прийомів також і створення ситуації, здавна відомої під заклик «тримай злодія», коли винні, почувавши провал, першими піднімають лемент і направляють гнів народу в іншу сторону. Серед них інформаційна блокада достовірної інформації, відволікання уваги від найважливіших подій емоційним зосередженням на менш важливих, прийом дозованої інформації й багато інших прийомів, використання яких диктується конкретною ситуацією [Присяжнюк, 2011].

У контексті розгляду інформаційного маніпулятивного впливу на ментальність населення становить інтерес і використання пресупозицій – базових принципів нейро-лінгвістичного програмування, в основу яких покладені узагальнення закономірностей функціонування (особливостей сприйняття, специфіки поведінки і т.д.) людини в навколишньому світі; твердження, ідеї, думки, які сприймають як аксіоми, на віру, без доказів. У цілому, способів маніпулювання досить багато, але зовсім очевидно, що головним є контроль маніпулятора над інформаційним апаратом і апаратом формування ідей.

При всьому цьому звертає на себе увагу те, що входження України в глобальні процеси має переважно пасивно-споживчу спрямованість, властиву країнам, що перебувають в умовах залежного

розвитку, що актуалізує комплекс питань соціально-економічного й ментального характеру. Кризові явища в галузі національної культури, разом із кризовим станом соціально-економічного середовища на тлі глобалізаційних процесів, підсилюються й можуть призвести до розщеплення культури, навіть стирання, підміни ментальної своєрідності, що являє загрозу національній безпеці України.

При цьому в ситуації, що склалася, слід зазначити, що, незважаючи на те, що в нинішній період суспільного розвитку у зв'язку із впровадженням електронних інформаційних технологій, забезпеченням доступу до Інтернету відбулося істотне зменшення уваги до бібліотечних установ та університетських бібліотек як до актуального інформаційного ресурсу (актуальність не стає одним з найважливіших факторів при зростаючих темпах сучасного життя), можна спрогнозувати, що значення бібліотек на новому, інформаційному етапі розвитку буде зростати. На користь даного прогнозу свідчить низка аргументів.

По-перше, бібліотечні установи із давніх часів збереглися як суспільна мережа інформаційних центрів з фондами літератури, періодики, у якій у значній мірі представлені духовні традиції українського народу, світової культури. І хоча цей ресурс представлений у переважній більшості на

паперових носіях, при належній популяризації його, розвитку традиційних форм бібліотечної роботи на основі комп'ютеризації він може бути ефективно задіяний у сучасній культурно-просвітній роботі.

По-друге, включення бібліотечних установ та університетських бібліотек у систему сучасних Інтернет-комунікацій у значній мірі буде сприяти реалізації державної програми інформатизації, забезпеченню доступу громадян до вітчизняних інформаційних ресурсів.

По-третє, бібліотечні установи та університетські бібліотеки в процесі зміцнення їх техніко-технологічної бази зможуть стати сучасними інформаційними центрами з акумуляції найбільш затребуваної на сьогоднішній день електронної інформації, здійснювати відбір суспільно значущих Інтернет-ресурсів із глобального інформаційного простору, їх організації для ефективного використання в інтересах національного розвитку.

По-четверте, сукупний інформаційний ресурс вітчизняної бібліотечної системи при його відповідній організації може стати важливим фактором якісного вдосконалювання інформаційного обігу у вітчизняних соціальних мережах, важливим фактором протистояння негативним інформаційним впливам, орієнтованим на ментальну сферу українців.

При цьому слід зазначити, що дослідники в галузі психології виділяють три рівні організації психологічного захисту: соціальний (у масштабах суспільства в цілому), соціально-груповий (у рамках різних соціальних груп і організацій), індивідуально-особистісний [Панкратов, 2004]. І на кожному із цих рівнів функції бібліотечної діяльності проявляються по-різному.

На першому рівні захист здійснюється через регулювання й організацію інформаційних потоків (через формування системи поширення інформації в суспільстві). На цьому рівні суб'єктами захисту виступають держава й суспільство через діяльність своїх соціальних інститутів (система освіти, система поширення цінностей, традицій, соціальних норм ментальності і т.д.). У сучасних умовах даний рівень організації ментальної безпеки вимагає створення ефективної електронної мережі взаємодії бібліотечних установ та університетських бібліотек, об'єднання їх фондів, координацію роботи сайтів бібліотечних установ, організацію обслуговування користувачів у загальнонаціональному масштабі, забезпечення лідерства в конкурентній боротьбі за користувача в рамках національного інформаційного простору на базі зміцнення національних інформаційних традицій.

На другому рівні психологічний захист здійс-

нюється, використовуючи внутрігрупові інформаційні потоки й джерела, специфічні для конкретних соціальних груп і організацій способи соціальної взаємодії, а також переробку й оцінку групових норм, орієнтації, переваг певних комунікаторів, регламентацію правил і процедур роботи й взаємодії із зовнішніми інформаційними джерелами й т.п. На цьому рівні в якості суб'єктів психологічного захисту особистості виступають сім'я, виробничі, суспільні, політичні, релігійні й інші об'єднання й організації.

Даний рівень захисту ментальних характеристик певних груп людей, об'єднаних загальними суспільними інтересами, обумовлює необхідність розвитку активних форм бібліотечної роботи. Вони пов'язані з використанням електронних інформаційних технологій, розвитком прямого, адресного дистанційного бібліотечного обслуговування, підготовкою тематичного матеріалу до повнотекстового забезпечення, спеціальних інформаційно-аналітичних видань бібліотечних установ та університетських бібліотек, орієнтованих на корпоративного замовника, а також встановлення з ним інтерактивного співробітництва в інформаційній сфері. Даний вид обслуговування може замістити в значній мірі потребу користувача в інформації, яка може становити ментальну небезпеку для колективів, соціальних структур в

Україні.

На третьому, індивідуально-особистісному рівні психологічна безпека особистості забезпечується механізмами індивідуального психологічного захисту (комплекс захисних механізмів і способів поведінки окремої особистості). На цьому рівні захист від психологічного маніпулювання може бути як свідомим, так і неусвідомленим. Обидва рівня цього захисту ґрунтуються як на індивідуальному обслуговуванні в сучасних бібліотеках, так і на вході бібліотечних установ та університетських бібліотек у систему національних інформаційних комунікацій із суспільно значущою, актуальною інформацією, адресованою для всієї диференціації соціальних груп користувачів, до задоволення індивідуальних інтересів.

У рамках розвитку вітчизняної інформатизації бібліотечні установи та університетські бібліотеки повинні постійно вдосконалювати форми своєї роботи з урахуванням розвитку інформаційних технологій, еволюції індивідуальних запитів людей, у тому числі й у зв'язку із проявом загальної закономірності – посиленням національної самоідентифікації. Розвиток інтересу до національної проблематики формує нові, важливі запити до бібліотечної діяльності, свідчить про об'єктивну перспективу зростання суспільної затребуваності в еволюції традиційних бібліотечних установ у

сучасні інформаційні й науково-інформаційні центри. Такі центри з відповідним технічним оснащенням усе ширше використовуються не тільки для формування фондів книжкової продукції й створення умов для користування книгою в читальних залах, але й у якості джерела наповнення різних сучасних інформаційних комунікацій суспільства. Дані центри розбудовують дистанційні форми роботи, стають активними суб'єктами розвитку інформаційної діяльності в нашій державі.

Цікавий досвід з роботи бібліотек накопичений в Луганському національному університеті імені Тараса Шевченка. Так у науковій бібліотеці університету ведеться цілеспрямована систематична робота щодо протидії інформаційній агресії.

Така робота здійснюється одразу за декількома напрямками:

- розвиток критичного мислення – адекватне ставлення до інформації;
- розвиток медіаграмотності – уміння працювати з медіаінформацією;
- культурно-просвітницька робота – виховання національних і загальнолюдських цінностей.

Виокремлення цих напрямків пов'язане з особливостями інформаційної агресії та специфіці її запобігання.

Розкриємо особливості такої роботи за кожним

напрямом.

Розвиток критичного мислення полягає в адекватному ставленні до інформації, вмінні аналізувати її, робити правильні висновки на підставі аргументів, доказів тощо.

З метою розвитку критичного мислення працівників бібліотеки їм було прочитано лекцію «Критичне мислення: що це і з чим його їдять?». Вони закінчили курси «Критичне мислення для освітян» на платформі «Прометеус» та «Бібліотека – відкритий публічний простір» на платформі «ВУМ онлайн».

Окремо також проведено роботу з розвитку критичного мислення професорсько-викладацького складу університету: цикл лекцій-тренінгів («Критичне мислення: що це і з чим його їдять?», «Методи критичного мислення», «Критичне мислення і робота з інформацією: їх взаємозв'язок»).

Активно проводиться робота з розвитку критичного мислення зі здобувачами. Для цього було розроблено низку тренінгів: «Я – критичний мислитель?», «Критична робота з інформацією: як це?», «Уміння ставити запитання: чи вміємо ми це робити?».

Робота з розвитку медіаграмотності полягає у формуванні вмінь працювати з медіаінформацією, адже найбільший інформаційний вплив здійснюється саме через засоби медіаінформації:

телебачення, інтернет джерела, соціальні мережі тощо.

Ця робота також здійснюється, перш за все, через підготовку фахівців бібліотеки. Так, спільно з Window on America та Луганською обласною універсальною науковою бібліотекою працівники бібліотеки взяли активну участь в семінарі-навчанні «Роль бібліотек у сучасному світі та професійний розвиток бібліотекарів», однією зі складових якої було заняття з кібербезпеки. Під час цього заняття були представлені такі аспекти: «Сепульки в сепулькарії, або народження інформації з нічого», «Як розпізнати фейк у медійному просторі», «Ознаки емоційно-упередженої новини», «Загрози: від мобільного телефону, веб-камери, Facebook», «Як убезпечити себе в цифровому просторі».

Бібліотекарі також взяли участь в онлайн-тренінгу з медіаграмотності «Журналістські стандарти: як не потрапити у пастку хибних думок». Семінар було проведено директоркою ЛОУНБ С. Моїсєвою. Під час тренінгу були розкриті такі аспекти: від чого залежить подання інформації у ЗМІ; стандарти інформаційної журналістики (баланс думок, точність, достовірність, відокремлення фактів від думок, повнота подачі інформації, оперативність, неформальні ознаки); ознаки замовленої інформації.

Отримані знання бібліотекарі успішно ретранслявали здобувачам і професорсько-викладацькому складу університету. У бібліотеці було проведено семінари «Соціальні мережі: загрози і небезпеки», «Фейк у медіа: чи дійсно він існує?», «Як убезпечити себе в інформаційному світі: чи дійсно існують загрози?», «Як шукати якісну та надійну інформацію».

Для унаочнення основних правил медіаграмотної поведінки в читальному залі бібліотеки представлено плакати: «О.Б.А.Ч.Н.О. з псевдо-новинами» та «Чи варта ця історія поширення?». На першому плакаті представлено 6 способів оцінити інформацію: ознаки (чи пов'язані факти), база джерел (хто автор і чи можна довіряти йому), аналіз тексту (яка загальна картина), читачі (на кого направлена інформація), намір (навіщо створено цю новину), опис (як цю інформацію було подано). На другому – алгоритм дій для поширення певної історії і три варіанти прийняття рішення: звичайно варто поширювати, можливо варто поширювати, можливо не варто поширювати.

Культурно-просвітницька робота. Цей напрям роботи з протидії інформаційній пропаганді спрямований на відродження національної культури, краєзнавства, формування у здобувачів активної громадянської позиції, національної свідомості, високі моральні якості тощо. Адже лише

людина зі стійкою національною і громадянською позицією та високими моральними якостями може активно протидіяти інформаційній пропаганді.

З метою виховання національної гідності і поваги до українських традицій, народних і загальнолюдських цінностей, поваги до інших людей і народів в бібліотеці університету проводиться активна робота, яка полягає в проведенні заходів і тематичних виставок, присвячених:

– відзначенню національних державних свят і пам'ятних дат: 22 січня – День Соборності України; Міжнародний день рідної мови; 75-річниця перемоги над нацизмом у Другій світовій війні; День визволення України від нацистських загарбників, День пам'яті Героїв Крут; День Героїв Небесної Сотні, річниця трагедії на Чорнобильській АЕС; День пам'яті жертв Голодомору; День Свободи і Гідності; День Конституції України, День Незалежності та ін.

– відзначенню визначних подій: День української вишиванки; День писемності; День Козацтва в Україні;

– відзначення пам'ятних дат відомих українських діячів, письменників педагогів: Т. Шевченка, В. Сухомлинського, Остапа Вишні, П. Грабовського, М. Коцюбинського та ін.

Така робота здійснювалась під час тематичних

виставок, перегляду фільмів, проведення лекцій, заходів, зустрічі з представниками різних організацій тощо.

Серед інших презентовано тематичні виставки: «Нові надходження від Національного музею Голодомору-геноциду» (понад п'ятдесят сучасних книг, що розкривають страшні факти голодомору в Україні); «Міжнародний день ООН», «Всесвітній день дитини», «День української писемності та мови», «Козацькій славі жити у віках», «Дзвони Чорнобиля».

З метою виховання цінності здоров'я проводиться свято до Всесвітнього дня здоров'я.

У бібліотеці проводяться також зустрічі з представниками різних організацій, серед яких ОБСЄ, Червоний хрест, „ЛІКБЕЗ. Історичний фронт” та ін.

Так, під час зустрічі з представниками „ЛІКБЕЗ. Історичний фронт” було представлено презентацію видань громадського проекту „ЛІКБЕЗ. Історичний фронт»: 10-томна популярна серія «Історія без цензури»; „Війна з державою чи за державу? Селянський повстанський рух в Україні 1917-1921 років”; „Українські жінки у горнилі модернізації”; „Український націоналізм. Короткий курс з історії України”; „Формування східного кордону України. Український Донбас,.. Було проведено відкриту лекцію: „Як сформувалася сучас-

на лінія державного кордону України на сході: плани та реалії” (Генадій Єфіменко).

Негативний інформаційний вплив на систему українських інформаційних комунікацій обумовлює необхідність активізації національних бібліотечних установ та університетських бібліотек у забезпеченні цих комунікацій, по-перше, якісною, необхідною для національного розвитку інформацією в основних сферах суспільної діяльності.

По-друге, концентрації у фондах бібліотек вітчизняної контрпропагандистської інформації й розкриття цього ресурсу в орієнтації на саму широку аудиторію.

Слід підкреслити, що тільки з використанням бібліотечних фондів, масивів інформації, яка становить реальну інформаційну основу існування цивілізації, гарантується ефективне використання змісту нової інформації в соціальних комунікаціях, її конкурентоспроможність. За допомогою бібліотечних установ – сучасних інформаційних центрів:

1. Знаходяться відповідні пропорції між змістовним наповненням комунікацій новою інформацією, узагальнюються нові явища дійсності й інформації, виробленої попередніми поколіннями, що може бути орієнтиром користувачам при оперуванні новими ресурсами.

2. Може бути підвищена ефективність використання спеціальної інформації, орієнтованої на протиставлення негативним інформаційним впливам. Для цього бібліотечні установи та університетські бібліотеки повинні вдосконалити, з урахуванням вимог теперішнього часу, стратегії комплектування інформаційними ресурсами, удосконалити форми інформування потенційних користувачів про наявні ресурси (розвиток електронних каталогів, видання тематичних реферативних матеріалів, організація власної інформаційно-аналітичної й наукової діяльності, спрямованої на розкриття фондів, виявлення нових закономірностей розвитку інформаційних процесів у суспільстві та ін.).

3. Враховуючи прояви інформаційної агресії й необхідність оперативного реагування на її аргументацію, повинна здійснюватися робота з первинної організації відповідних тематичних ресурсів для допомоги відповідним державним структурам їх ефективного використання в інформаційних контрзаходах. Для цього необхідно налагодження й підтримка широкого спектра дистанційних зв'язків, у тому числі орієнтованих на тривалу перспективу.

4. В умовах розвитку глобальних процесів, зростаючого впливу глобального інформаційного простору на мережу інформаційних комунікацій

суспільства можуть бути укріплені процеси національної самоідентифікації, духовно-ціннісних орієнтирів суспільства.

Слід зазначити, що національні інтереси в умовах інформаційної війни концентрують особливу увагу на необхідність дотримання власних інтересів в інформаційних обмінах. При цьому в середовищі дослідників із усіх багатоаспектних дискусій, що стосуються сфери інформаційних впливів, можна на сьогоднішній день зробити один висновок: вплив глобальних процесів на будь-яку інформаційну базу є позитивним лише доти, поки сприяє створенню нової інформації в традиціях даної людської спільності інформації, що відбиває навколишню дійсність і сприяє її освоєнню в інтересах цієї спільності [Горовий, 2005].

Таким чином, слід підкреслити, що й становлення українського ринку інформаційних послуг, і всі інші механізми інформаційних обмінів, які практикуються на сьогоднішній день, повинні розвиватися з урахуванням необхідних заходів, що забезпечують інформаційну, ментальну безпеку суспільства. Вони повинні нейтралізувати можливі загрози існуванню й розвитку України, забезпечувати захист економічного й політичного суверенітету й власної соціокультурної ідентичності.

2.4. Патріотичне виховання молоді в умовах інформаційної війни

Проблематика соціалізації в сучасній науці міцно зайняла свою нішу в дослідженнях, орієнтованих на вивчення впливу соціуму на формування особистості. Накопичений великий теоретичний і емпіричний матеріал, що пояснює механізми соціалізації, її інститути, визначені основні агенти, етапи. У той же час не можна сказати, що в цих процесах усе остаточно зрозуміло, а головна соціалізаційна теорія близька до свого наукового завершення. Це пов'язано з тим, що самі соціальні процеси є настільки різноманітними, а їх вплив на різні соціальні групи (причому незалежно від вікових особливостей) є досить суперечливим й слабо передбачуваним. Важливою особливістю є й те, що вивчені соціальною педагогікою механізми, характерні для однієї суспільної ситуації, раптом кардинально трансформуються при змінах соціальних умов. Прикладом можуть служити процеси соціалізації особистості мирного часу в умовах переходу до соціальних викликів на прикладі інформаційної війни в Україні. Найбільше чітко це проявляється в такій особистісній якості як патріотизм.

Насамперед, відзначимо, що перехід від миру до війни, навіть якщо ця війна є неоголошеною

й носить гібридний характер, супроводжується змінами в балансі, що встановився, особистісних якостей і ціннісних орієнтацій. Ті з них, які домінували раніше відходять на другий і третій плани, а деякі, такі як патріотизм, стають домінуючими. Із усіх характеристик патріотизму нас, у першу чергу, цікавлять ті, які відбивають його соціальну природу. А головною його соціально-психологічною характеристикою є та, що він формується тільки в соціумі, у процесі соціалізації, тобто через її механізми.

Ведучими серед них, безумовно, є цілеспрямоване навчання, і виховання, реалізоване в дитячих дошкільних, шкільних, студентських, армійських колективах. Однак соціальний простір для розвитку патріотизму цим не обмежується. Велику роль тут відіграють сім'я й інші соціальні інститути, такі як засоби масової інформації, громадські організації, установи культури й спорту, релігійні організації, правоохоронні органи, установи соціального захисту, корпоративні об'єднання і т.д.

Роль патріотизму для соціалізації молоді багато в чому обумовлені його універсальністю як соціального явища, багатозначністю прояву, інтегрованими взаємозв'язками з іншими значущими для людини особистісними утвореннями [Savchenko, Kurylo, 2018].

Для розуміння впливу патріотизму на результат

соціалізації особистості важливо розглянути його потенціал і психологічні механізми, за допомогою яких в особистісному розвитку відбуваються істотні зміни.

Насамперед, відзначимо, що патріотизм може суттєво впливати на формування політичної культури особистості в цілому, визначаючи її відношення до історії, традицій, релігійних уявлень свого народу, оцінку його сучасного положення у світі.

Сформовані у процесі соціалізації патріотичні установки визначають орієнтацію індивіда відносно «своїх і чужих», тим самим забезпечуючи його політичну ідентифікацію. Причому, що особливо важливо, ці механізми працюють і у випадку формування зв'язків на рівні макросоціуму – відношення до великих соціальних груп, етносів, народів, інших країн.

Патріотизм впливає на формування політичних стереотипів у світогляді молодих людей. При цьому він аж ніяк не є гарантією якоїсь об'єктивності, навпаки, під його впливом у свідомості молоді можуть формуватися спрощені, схематичні, деформовані під конкретну політичну ситуацію уявлення про історію, окремі факти, політичні події у тієї або іншої країні. Прикладом є скривлення правди про Київську Русь, у цілому про українську історію, її історичні персонажі на до-

году російській пропаганді. Все це подається під прапором російського патріотизму, істинності православної віри, вірності подвигам великих предків та ін.

З іншої сторони зневага до патріотичних цінностей, відсутність ефективного патріотичного виховання може призводити до високих суспільних ризиків і проблем. Людина, яка не зазнає любові до своєї батьківщини, поваги до її історії, почуття приналежності до співвітчизників як єдиної соціальної спільності, у будь-якій критичній ситуації може поводитися байдуже або навіть вороже стосовно своєї країни. Так і трапилося на Донбасі в 2014 році, коли більшість населення зреагувала на російську агресію в значній мірі індиферентно, а значна частина відкрито стала на сторону агресора, перетворившись у зрадників і колабораціоністів.

Серед низки причин, які призвели до цього, не останнє місце належить відсутності системної роботи з патріотичного виховання на Донбасі протягом усієї історії незалежної України. Недооцінка патріотизму як найважливішої складової суспільної свідомості закономірно призвела до ослаблення соціально-економічних, духовних і культурних зв'язків із центральною Україною, негативному сприйняттю українського суспільства й держави, що не могло не позначитися на якості соціалізації

підростаючого покоління.

Передували цьому пострадянські роки кардинальних суспільних і ринкових перетворень, коли були деформовано багато норм соціального життя, що породили у свідомості молоді апатію, цинізм, безвідповідальність, індивідуалізм, егоїзм, неповажне відношення до держави й соціальних інститутів.

Вивчення патріотизму і його впливу на соціалізацію вимагає розгляду такого важливого аспекту як формування світогляду молоді. Виховання молодих патріотів, відродження української патріотичної ідеї – найважливіше завдання держави, яке не може бути вирішене без повноти знань про місце, яке патріотизм займає в системі ціннісних орієнтацій, його ролі у формуванні світогляду молодих українців. Події на сході України показали, що мала місце невідповідність між проведенням роботи із засвоєння мешканцями Донбасу цінностей патріотизму й стихійним формуванням у молодіжному середовищі цінностей, які розуміються інакше, ніж це визначене в офіційних програмах патріотичного виховання. Ця невідповідність відбиває суперечливість завдань патріотичного виховання, яке полягає в дисонансі між декларативними установками й реаліями громадського життя, особливо в прифронтовій зоні Донбасу. Триваючі спроби директивної трансля-

ції патріотичних цінностей українськими ЗМІ на-трапляють на агресивну пропаганду російських мас-медіа, яка, найчастіше, виявляється більш ефективною й всеосяжною.

Істотною особливістю патріотизму як особистісної якості є різноманіття його проявів у різних соціальних групах – школярів, молодих робітників, безробітних, інтелігенції, студентів. Нас, у силу специфіки нашого дослідження, цікавлять останні. І тут ми на великому емпіричному матеріалі визначили специфіку прояву патріотизму у студентському середовищі, яка раніше не була так значно виражена. Йдеться про взаємозв'язок рівня матеріального забезпечення студентства з його патріотичними установками. У сучасній Україні (і не тільки) істотне погіршення матеріального становища студентства змушує молодих людей поєднувати навчання із трудовою діяльністю. Це, з одного боку, негативно позначається на освітньому процесі, а з іншого – за рахунок трудового досвіду, що набувається, трансформує процес формування ціннісних орієнтацій, розмиваючи вплив ЗВО, який повинен соціалізувати. Таким чином, професійний педагогічний вплив на формування патріотизму заміняється стихійними впливами, які визначаються специфікою його трудової діяльності, соціальним оточенням, відносинами в колективі. На жаль, економічна ситуація в Україні

не може бути визнана задовільно позитивною, що визначить вплив цієї складової ще на невизначений строк.

Таке положення не може не впливати на процес формування ціннісних орієнтацій, сприяючи посиленню негативних оцінок і протестних настроїв, зниженню загального рівня патріотизму. У силу цього реальне розуміння патріотизму студентами й прояв його як ціннісної орієнтації не завжди збігаються з нормативною моделлю, закріпленою в програмах патріотичного виховання.

Небезпека такої ситуації полягає в тому, що студентство, будучи за своєю природою провідною референтною групою для більшості молоді, транслює такі настрої на інші молодіжні групи: учнів шкіл, робітників, молодих бізнесменів, сільську молодь тощо. Це певною мірою сприяє маргіналізації молодого покоління України, зростанню в молодіжному середовищі рівня тривожності, незадоволеності життям, агресивності, соціальної апатії. Природно, що такі умови не сприяють зростанню патріотичних настроїв на сході України, а на Заході породжують хвилі міграції в країні Євросоюзу.

Сказане дозволяє стверджувати, що патріотизм виступає як складне соціокультурне явище, що характеризується багатоаспектністю свого змісту й різноманітням прояву в різних соціальних ситуаціях.

І все-таки є сфера суспільного життя, у якій найбільш сильно проявляється соціалізаційний потенціал патріотизму, і це галузь політики, а, відповідно, політичної соціалізації, під якою розуміється процес засвоєння індивідом політичних знань, норм і цінностей, що дозволяють йому функціонувати в якості зрілого члена суспільства. При цьому патріотизм виступає саме як найважливіший елемент цілеспрямованого впливу на особистість, її виховання, а не як стихійний, спонтанний процес, що впливає на її формування. Політична соціалізація у комбінації з історичним досвідом конкретної країни й народу визначають моделі політичної поведінки індивіда, соціальних груп і соціальних інститутів.

Одна з неформальних функцій патріотизму – корекція основних функцій політичної культури. Він задає певні стандарти, як у зміст, так і в механізми його реалізації на практиці. Це дозволяє особистості: а) орієнтуватися в політичних процесах, порівнюючи їх зі своєю світоглядною позицією; б) успішно адаптуватися до незнайомого політичного середовища; в) відпрацьовувати первісні навички політичної поведінки; г) визначати свою політичну ідентифікацію й соціальну приналежність; д) здійснювати комунікацію з різними суб'єктами політики на основі загальних політичних інтересів.

Поряд із цим патріотизм може виступати і як деструктивне особистісне утворення, нав'язуючи індивідам і соціальним групам агресивні політичні ідеології, які служать фундаментом політичної культури. При цьому феномен патріотизму може призвести до домінування в суспільстві політичних ідеологій досить різноманітного спектра, від украй правих до ліворадикальних.

Однією з найдавніших і активно експлуатованих функцій патріотизму, що впливає на результати соціалізації особистості, є його міфотворча функція. З найдавніших часів політична історія людства створює різні міфи, що стосуються історії, релігії, науки, суспільних і політичних діячів. За допомогою міфологізації створюються довговічні стереотипи, які спираються на віру й дозволяють у потрібній версії інтерпретувати факти й події, що стосуються минулого, сьогодення й майбутнього. Потужним знаряддям патріотизму, поряд з міфологізацією, є політичний символізм. Такі символи як прапор, герб, гімн, політичні гасла, заклики, пам'ятні дати, політичні ритуали – усе це впливає на відношення індивідів, соціальних груп і суспільства в цілому до організації своєї життєдіяльності.

Підводячи підсумки розгляду проблеми взаємодії патріотизму й політичної культури, визначимо наступні напрямки впливу патріотизму,

й політичної культури, визначимо наступні напрямки впливу патріотизму, як особистісної якості, на процес формування політичної культури.

Патріотизм визначає політичні орієнтації особистості у відношенні до політичних інститутів суспільства, політичної системи, а також до власної участі у політичному житті.

Патріотизм впливає на формування політичного досвіду особистості, допомагаючи їй зробити усвідомлений ідеологічний вибір, при цьому патріотизм активно нав'язує індивідам, соціальним групам і суспільству в цілому політичні ідеології найрізноманітнішого спектра.

Патріотизм впливає на існуючі в суспільстві політичні стереотипи, визначає їхні характерні риси.

Патріотизм виступає як найважливіший елемент цілеспрямованого впливу на особистість, що в комбінації з історичним досвідом старших поколінь визначає моделі поведінки індивіда, соціальних груп і соціальних інститутів.

Таким чином, патріотизм має величезний потенціал у соціалізації дітей і молоді. Завдання полягає в тому, щоб надати можливість його максимально реалізувати на рівні молодіжної й освітньої політики, політики в галузі дитинства.

Для сучасної України, яка на Донбасі фактично

веде війну з Росією, патріотизм виступає найважливішою цінністю, що інтегрує в собі не тільки соціальний, але й духовний, моральний, культурний потенціал особистості.

Отже, патріотичне виховання студентів – це важлива складова свідомої розвиненої особистості, яка здатна сприяти формуванню сучасного позитивного іміджу країни, може переосмислити уроки минулого, знати та вивчати історію свого краю. Враховуючи особливості організації освітнього процесу в Луганському національному університеті імені Тараса Шевченка (переміщений університет з 2014 року), сучасні суспільно-політичні умови, у яких перебуває наша держава, гостру необхідність виховання свідомих громадян своєї країни, формування у них почуття національної гідності та патріотизму, відповідальності за майбутнє України, викладачі нашого університету постійно проводять тематичні заходи щодо зміцнення національної єдності та консолідації українського суспільства.

Так, наприклад, у ЗВО систематично проводяться заняття з історії, спрямовані на утвердження національно-патріотичної свідомості студентів, ушанування героїв боротьби українського народу за незалежність і територіальну цілісність. На занятті студенти готують доповіді та презентації на теми: «Сторіччя гербу», «Національно-виз-

вольний рух 50-60-х років 19 століття», «Великий українець – В'ячеслав Чорновіл», «Українська Гельсінська група» тощо. Після оголошення доповідей студенти обговорюють порушені питання, діляться своїми думками щодо ролі історичного минулого та його впливу на державотворчі процеси України, перспективи розвитку нашої держави в європейській спільноті.

В університеті щорічно урочисто відзначається День захисника України. Давнє свято Покрови, яке особливо глибоко шанувалося нашими пращурами-козаками, сьогодні набуло нового, колоритного та важливого у сучасних реаліях значення. Наразі День захисника України символізує нерозривний зв'язок усіх поколінь українських воїнів, борців за свободу та незалежність нашої держави. Для нашого університету це свято є вкрай значущим, і традиційно цього дня в закладі відбуваються урочистості за участю представників громадськості та Збройних сил України. Кульмінацією свята стає ритуал посвяти студентів в козаки та прийняття присяги. Після урочистих промов молодь проголошує клятву та присягає бути вірною державі й українському народові. Творчий і волелюбний дух наших предків об'єднує студентів та стає уособленням сили й міцності нації. Напередодні Дня захисника України, молодь та викладачі нашого університету готують подарунки, які потім

вони урочисто вручають військовослужбовцям з побажанням незламної волі в подоланні труднощів, надійного родинного тилу та багатирського здоров'я.

У 2015 – 2016 н. р. кафедрою географії факультету природничих наук було організовано та проведено фотоконкурс «77 чудес Луганщини». Назва конкурсу була обрана не випадково, адже на Луганщині є чимало прекрасних місць і унікальних природних та історико-культурних об'єктів, про які повинні дізнатися інші люди. Метою проведення конкурсу було виявлення і розвиток творчих здібностей в учнів, мотивація до пошукової, дослідницької та краєзнавчої діяльності, національно-патріотичне виховання, презентація цікавих і унікальних об'єктів та місцевостей Луганщини. До участі у конкурсі було запрошено учнів 8 – 11 класів загальноосвітніх закладів Луганської області (шкіл, ліцеїв, гімназій), вихованців закладів соціальної сфери (інтернатів, будинків дитини, центрів соціальної реабілітації тощо).

До Дня Збройних Сил України у коледжах ЛНУ, а також на факультетах і в інститутах університету, щорічно проходить низка заходів. Так, серед студентів проводиться тематична інтелектуальна гра «Брейн-ринг» – «Наше військо – Наша слава», головними завданнями якої є формування патріотичної свідомості, відповідальності і мужності,

готовності до захисту рідної Батьківщини. Учасники змагаються у знаннях з історії Українського війська. Студентським самоврядуванням університету до цього визначного свята випускаються стіннівки на тему: «Мужність та відвага!». У них студенти відображають своє бачення українського воїна-захисника. Аби віддати шану воїнам, які ціною свого життя захищали мир та спокій рідної Батьківщини, студенти відвідають пам'ятник загиблим за незалежність України у м. Старобільськ, покладають квіти та вшановують пам'ять хвилиною мовчання.

Треба нагадати, що Луганський національний університет імені Тараса Шевченка перебуває у вимушеній евакуації в м. Старобільськ, в якому розміщуються військовослужбовці Збройних сил України. Офіцери групи ЦВС ОТУ «Луганськ» намагаються налагодити співпрацю з усіма верствами населення регіону. У зв'язку з тим, що за роки вимушеного переміщення студентами нашого університету стали сотні абітурієнтів із «сірої зони» та тимчасово неконтрольованої території Луганської області, співпраця з військовими, налагодження їх взаємодії з студентами та просвітницька діяльність щодо особливостей роботи ЦВС є необхідними складовими успішного розвитку університету. Саме тому офіцери групи ЦВС ОТУ «Луганськ» постійно проводять занят-

тя з військово-патріотичного виховання зі студентами ЛНУ. Перед початком цих занять викладачі ЛНУ проводять ретельну підготовку студентів. До матеріалів занять включають інформацію про сучасний стан Збройних Сил України та особливості роботи груп ЦВС в зоні проведення АТО (ООС). Заняття проводяться у формі лекції-бесіди. Студенти уважно слухають доповідачів, відповідають на запитання офіцерів та ставлять свої питання, які їх цікавлять. Особливий інтерес з боку студентської молоді викликає інформація про роботу СІМІСів (органів цивільно-військового співробітництва – CIVIL-MILITARY CO-OPERATION). Під час таких заходів в аудиторії панує творча, відкрита атмосфера взаєморозуміння та єдності.

Отже, враховуючи суспільно-політичну ситуацію, що склалася в Україні, усе більшої актуальності набуває виховання в молодого покоління почуття патріотизму, відданості загальнодержавній справі зміцнення країни, активної громадянської позиції тощо. У цих умовах для нашого університету пріоритетним напрямком роботи є патріотичне виховання особистості, спрямоване на формування національно-патріотичної свідомості, особистісної ідентифікації зі своєю нацією, віри в духовні сили та майбутнє країни; усвідомлення моральних та культурних цінностей України.

ПІСЛЯМОВА

В умовах, що склалися, новою задачею сучасної соціальної педагогіки стає організація спротиву інформаційному впливу Росії на Україну, а у більш широкому контексті – організація інформаційної безпеки української молоді та українського суспільства в цілому.

Інформаційна безпека – це здатність держави захистити всі сфери суспільного життя, свідомість і психіку громадян від негативного інформаційного впливу, забезпечити суб'єктів політичної діяльності даними для успішної модернізації суспільства, не допустити витоку закритою, суспільно важливої інформації й зберегти постійну готовність до інформаційного протиборства усередині країни й на світовій арені, сприяти досягненню соціальної стабільності й злагоди у суспільстві. Необхідно враховувати важливість та можливості використання інформаційно-політичних технологій, тому що з їхньою допомогою можна створювати висококультурний у політичному змісті, активний, свідомий соціум, або ж поширювати чужі для народу ідеологію, цінності тощо.

Беззаперечним є той факт, що в сучасному інформаційному протиборстві в якості засобів активно використовуються можливості інформаційно-телекомунікаційної мережі Інтернет. Їхні

можливості активно вивчаються військовими теоретиками. Особливості інформаційно-психологічного впливу в соціальних мережах полягають у тому, що у віртуальних співтовариствах розміщується інформація, що представляє собою сукупність суб'єктивних думок осіб, що є свого роду «лідерами суспільної думки».

Перед освітніми закладами різних рівнів постає завдання організації цілеспрямованого, комплексного освітнього процесу, спрямованого на формування у молоді почуття любові до Батьківщини, її історії, культури, рідної мови, традицій, обрядів і звичаїв, формування патріотичних переконань та поведінки щодо морально-психологічної готовності розбудовувати й захищати Батьківщину, своїми діями сприяти її зміцненню й процвітанню, зростанню авторитету на міжнародній арені.

Не менш важливим завданням освіти в сьогоденнішніх умовах інформаційної війни РФ проти української молоді є створення простору для розвитку інформаційної культури особистості, яка сприяє формуванню самостійного мислення, відчуття нового, уміння відслідковувати зміни та реагувати на них, приймати рішення в складних нестандартних ситуаціях, що можливо лише за умов повного інформування людини. При такому підході у молоді повинна складатися свідома мотивація на постійне розширення професійного та

загальнокультурного світогляду, а також уявлення про відкритість системи знань, які набуваються у закладах освіти, переконання у тому, що основу міцності та надійності знань дає лише безперервний процес пошуку та споживання інформації, її критична обробка протягом всього життя.

Наголошуємо, що будь-який спротив ідеологічним, психологічним та інформаційним впливам не може будуватися лише (як мінімум, у першу чергу) на встановленні обмежень або повної заборони доступу молоді до інформаційних джерел. Такі обмеження й заборони можуть викликати лише зворотній ефект: пошук шляхів їх подолання. Зрозуміло, що мова не йде про те, що в українському телеєфірі можуть вільно транслюватися російські телеканали, а в інформаційному просторі України можуть безперешкодно друкуватися й розповсюджуватися російські газети та журнали, теренами нашої країни можуть спокійно гастролювати російські театри та співаки. Усе, що порушує закони України та використовується в якості елементів інформаційної війни РФ проти нашої країни та її громадян, повинне бути заборонено відповідно до вимог чинного законодавства. Але головне завдання держави в умовах інформаційної війни, на наш погляд, повинне полягати не стільки у встановленні перешкод у доступі до небажаних інформаційних ресурсів, скільки у

створенні власних, ефективних україномовних й, найголовніше, україноментальних інформаційних продуктів, новітніх за своєю сутністю та за своїми формами, відповідаючи вимогам сучасного світу.

Отже, узагальнюючи поданий вище матеріал, зазначимо, що інформаційна війна, розв'язана РФ проти України, стала поштовхом для виділення нового напрямку досліджень щодо інформаційно-психологічного впливу на особистість, державу і суспільство в різних галузях знань, зокрема в соціально-педагогічній науці. Проте, недослідженим залишалися питання організації спротиву інформаційному впливу як необхідної умови забезпечення інформаційної безпеки держави, суспільства й особистості. У зв'язку з цим виникає потреба в розвитку теорії і практики соціальної педагогіки шляхом виділення нового напрямку досліджень, пов'язаного з науковим обґрунтуванням сутності та механізмів організації спротиву інформаційному впливу на особистість, суспільство і державу.

Ми наголошуємо, що сутністю інформаційного спротиву є створення на рівні держави, суспільства й особистості системи захисту від негативного впливу інформації, яка передбачає, з одного боку, комплексний деструктивний вплив на інформацію та інформаційну інфраструктуру про-

тиборчої сторони, а з іншої, захист власної інформації та інформаційної інфраструктури від зовнішнього деструктивного впливу; створення якісного вітчизняного інформаційного контенту та медіапродукту. Метою і результатом інформаційного спротиву є завоювання й утримання інформаційної переваги над протиборчою стороною.

Сутністю спротиву інформаційному впливу як нового напрямку соціально-педагогічної науки є створення умов для забезпечення успішної соціалізації та інформаційної безпеки особистості, передусім молодого людини, та суспільства в цілому соціально-педагогічними засобами (освіта, виховання, соціально-психолого-педагогічна підтримка особистості тощо). Основними механізмами організації спротиву інформаційному впливу РФ на особистість та українське суспільство в контексті нової задачі сучасної соціальної педагогіки повинні стати: освіта, виховання й формування світорозуміння громадян України; формування висококультурного, активного й свідомого соціуму; просування аксіологічних норм та ідеологічних установок української держави; створення семантичних імперативів й огорожувальних бар'єрів від інформаційної агресії супротивника; об'єктивне інформування суспільства; генерація об'єктивного інформаційного поля й суспільної думки та ін.

Коли монографія вже була підготовлена до друку, надійшло повідомлення про те, що Президент України Володимир Зеленський своїм указом увів у дію рішення Ради національної безпеки та оборони, яким забороняється діяльність декількох проросійських пропагандистських телеканалів на території нашої країни. За словами Президента, «санкції – це складне рішення. Україна рішуче підтримує свободу слова. Однак не пропаганду, яку фінансує країна-агресор, яка підриває Україну на шляху до ЄС та євроатлантичної інтеграції. Боротьба за незалежність – це боротьба в інформаційній війні за правду та європейські цінності». Гідне рішення гідного Президента своєї країни. Саме завдяки спільним зусиллям політиків, економістів, соціологів, психологів, педагогів та усіх небайдужих громадян України ми зможемо здобути перемогу над супротивником, який розв’язав війну проти нашої країни.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Абакумов В. М. Інформаційні війни як одна із форм реалізації загроз інформаційній безпеці держави. *Право і Безпека*. 2008. №7'2. С. 34–39.

Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави / зб. тез наук. доп. наук.-практ. конф. (Київ, 4 квітня 2019 р.). Київ: Нац. акад. СБУ, 2019. 384 с.

Алямкін Р. В. Правове забезпечення національної інформаційної безпеки. *Наук. зап. Ін-ту законодавства Верхов. Ради Укра-їни*. 2013. № 4. С. 91–96.

Аналітична доповідь Центру Разумкова „Гібридна війна Росії – виклик і загроза для Європи”. *Національна безпека і оборона» № 9-10*. 2016. с. 2-16. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD167-168_2016_ukr.pdf.

Андрієнко В. М. Інформаційні ресурси сучасного суспільства: навч. посіб. / Донец. нац. ун-т, Екон.-прав. ф-т, каф. інформ. систем упр. Донецьк: ДонНУ, 2013. 144 с.

Балуев Д. Г. Информационная революция и современная мировая политика. Н. Новгород : ННГУ, 2004. 107 с.

Баровська А. Інформаційні виклики гібридної війни: контент, канали, механізми протидії: аналіт. доп. Київ: НІСД, 2016. 109 с.

Богатуров А. Д. Международные отношения России в «новых политических пространствах». Космос. Приполярные зоны. Воздушные и морские пространства. Глобальная информационная сфера. Москва: ЛЕНАНД, 2011. 268 с.

Боднар І. Р. Сучасні реалії інформаційного суспільства: проблеми становлення та перспективи розвитку: монографія. Львів: Вид-во Львів. комерц. акад., 2013. 319 с.

Больш Н. Азбука медиа. Москва: Европа, 2011. 136 с.

Бондаренко В. О. Інформаційна безпека сучасної держави: концептуальні роздуми. URL: <http://www.crime-research.iatp.org.ua/library/strateg.htm>.

Брицко Ф. Російська гібридна війна проти України і світу. URL: <http://rionews.com.ua/newspaper/all/20170108/nl4247172317>.

Бурило Ю. П. Участь недержавних суб'єктів у здійсненні державного управління інформаційною сферою. *Прав. інформатика*. 2007. № 4. С. 31–41.

Бурячок В. Л. Політика інформаційної безпеки: підручник / Нац. авіац. ун-т, Держ. ун-т телекомунікацій. Київ: Задруга, 2014. 221 с.

Бухарин С. Н., Глушков А. Г., Ермолаев И. Д. Информационное противоборство : в 2 т. Москва : Полиори, 2004. Т. 2. 501 с.

Бушман І. О. Ціннісні орієнтири сучасного су-

часного суспільства. *Гілея : наук. вісн.* 2015. Вип. 102. С. 201–205.

Вахтин Р. Ю., Попова С. В. Информационное оружие как современное средство ведения экономических войн. *Апробация.* 2016. № 1 (40). С. 153–155.

Вирен Г. Современные медиа: Приемы информационных войн. Москва: Аспект Пресс, 2013. 126 с.

Волкова А. А., Мишина Н. А. Информационная политика. *Мир в эпоху модернизации и глобализации: политические, экономические и социокультурные аспекты* : сб. ст. Междунар. науч.-практ. конф. Пенза: Приволжский дом знаний, 2014. С.14–16.

Гібридна війна і журналістика. Проблеми інформаційної безпеки: навч. посіб. / за заг. ред. В. О. Жадька ; ред.-упор. : О. І. Харитоненко, Ю. С. Полтавець. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. 356 с.

Гіда О. Ф. Міжнародні ініціативи у сфері посилення інформаційної безпеки та протидії організованим злочинності. Боротьба з організ. злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2012. Вип. 1. С. 258–266.

Гіда О. Ф. Фактори, що впливають на формування викликів національним інтересам України в інформаційному просторі. *Боротьба з організ.*

злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2013. № 2. С. 228–236.

Глазьев С. Ю. О внешних и внутренних угрозах экономической безопасности России в условиях американской агрессии. Научный доклад, Москва: Российская академия наук, 2014. 60 с.

Гнатюк С. О. Кібертероризм: історія розвитку, сучасні тенденції та контрзаходи. *Безпека інформації*. 2013. 19, № 2. С. 118–129.

Головка А. А. Громадянське суспільство як суб'єкт забезпечення інформаційної безпеки України. *Україна в процесах глобального інформаційного обміну: матеріали наук.-практ. конф.* (м. Львів, 26–27 трав. 2016 р.). Львів: Нац. ун-т Львів. політехніка, 2016. С. 103–105.

Горбань Ю. О. Інформаційна війна проти України та засоби її ведення. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2015. Вип. 1. С. 136–141.

Горовий В. М. Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства. Київ: НБУВ, 2005. 203 с.

Горпинюк О. П. Інформаційна приватність та її захист від злочинних посягань в Україні: монографія. Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів: БОНА, 2014. 323 с.

Горшков О. Ф. Актуальные проблемы информационной войны в политической лингвистике.

Мир образования – образование в мире. 2013. № 2. С. 165–172.

Гриняев С. Н. Взгляды военных экспертов США на ведение информационного противоборства. *Зарубежное военное обозрение.* 2001. № 8. С. 11–23.

Гурковський В. Механізми використання дезінформації в умовах російської гібридної агресії. *Укр. наук. журнал „Освіта регіону. Політологія. Психологія. Комунікації”.* 2016. № 4. URL: <http://social-science.com.ua/article/1393> (дата звернення: 24.02.2020).

Гусаров В. Кремль розпочав нову інформаційну операцію проти України. URL: <http://www.osvita.mediasapiens.ua/material/34281>.

Делокаров К. Э. Мировоззренческие основания современной цивилизации и ее глобальный кризис. *Общественные науки и современность.* 1994. № 2. С. 91.

Дзьобань О. П. Проблеми захисту національних інтересів України у сфері державної безпеки в умовах геополітичних трансформацій ХХІ століття: монографія / О. П. Дзьобань, В. Я. Настюк, В. В. Белєвцева ; Нац. ун-т „Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого”, Нац. акад. прав. наук України, НДІ інф-ки і права. Харків: Право, 2013. 295 с.

Дмитерко Ю. Ю. Відображення дійсності у ЗМІ: державно-правовий аспект журналістики. *Ефективність держ. упр.* 2014. Вип. 38.

Доклад Группы правительственных экспертов по достижениям в сфере информатизации и телекоммуникаций в контексте международной безопасности (А/65/201). Нью-Йорк: Организация Объединенных Наций, 2012. 57 с.

Доктрина информационной безопасности РФ. URL: <https://rg.ru/2016/12/06/doktrina-infobezobasnost-site-dok.html>.

Доктрина інформаційної безпеки України від 25 лютого 2017 р. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>.

Дубина А. М. Інформаційно-психологічні війни і їх вплив на масову свідомість. Київ: НТУУ „КПІ”, 2011. 57 с.

Дубов Д. В. Майбутнє кіберпростору та національні інтереси України: нові між-народні ініціативи провідних геополітичних гравців: аналіт. доп. Київ: НІСД, 2012. 32 с.

Дубровская О. В. Медиаобразование в процессе социализации. *Психолого-педагогичні проблеми становлення сучасного фахівця*: матеріали Міжнародн. науч.-практ. конф. (Харьков, 15–16 апр. 2013 г.). Харьков, 2013. С. 109–113.

Еляшевська Н. Ф. Вразливість України до інформаційної війни. *Теле- та радіожурналістика*. Львів, 2015. Вип. 14. С.165–169.

Еляшевська Н. Ф. Інформаційна війна між Україною та Росією: стереотипи, наслідки, шляхи

подолання. Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави: Зб. тез III Всеукр. наук-практ.конф. 21 травня 2014 р. Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2014. С. 172–174.

Еременко С. В комсомольском гетто, или Почему почти за год войны украинская власть не сделала практически ничего, чтобы донести объективную информацию до восточных просторов страны, 27-28 февраля, День, 2015, С. 18.

Забезпечення інформаційної безпеки держави: навч. посіб. / І. С. Іванченко та ін. / за ред. проф. В. О. Хорошка ; Нац. авіац. ун-т. Київ: Задруга, 2013. 169 с.

Зайцев М. М. Суб'єкти забезпечення інформаційної безпеки України. *Форум права*. 2013. № 3. С. 231–238.

Законодавче забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні: матеріали парламент. слухань у Верховній Раді України 18 черв. 2014 р. Верховна Рада України, Ком. з питань інформатизації та інформ. технологій. Київ: Парламент. вид-во, 2014. 194 с.

Запобігання новим викликам та загрозам інформаційній безпеці України: правові аспекти: матеріали наук.-практ. конф. 06 жовт. 2016 р. / Упоряд. В. М. Фурашев. Київ: НТУУ „КПІ імені Ігоря Сікорського”, Вид-во «Політехніка», 2016. 204 с.

Захист інформаційної безпеки як функція держави. URL: <http://www.mego.info/матеріал/23-захист-інформаційної-безпеки-як-функція-держави>.

Зязюн І. А. Криза цінностей – катастрофа суспільств і держав. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2010. № 2. С. 7–19.

Интеграция медиаобразования в условиях современной школы / сб. научных трудов Международной научно-практической конференции /

А. В. Федоров и др. Берлин: Директ-Медиа, 2020. 211 с.

Информационные войны как борьба геополитических противников, цивилизаций и различных этносов / Сб. трудов Всероссийской научной конференции (г. Новосибирск, 26-27 апреля 2018 г.) / под науч. ред. проф. В. Ш. Сабирова; СибГУТИ. Новосибирск: СибГУТИ, 2018. 820 с.

Інформаційна безпека держави у контексті протидії інформаційним війнам: навч. посіб. / за заг. ред. В. Б. Толубка. Київ: НАОУ, 2004. 315 с.

Караман О. Л. Чинники абераційної соціалізації особистості в умовах гібридної війни на сході України. *Вісник Луган. нац. унту імені Тараса Шевченка (педагогічні науки)*. 2017. № 7 (312) червень 2017. Ч. І. С. 52–67.

Кара-Мурза С. Г. Манипуляция сознанием. Москва: Эксмо- Пресс, 2004. 368 с.

Карпець О. Сепаратизм в Україні та його соціальні причини. URL: <http://eizvestia.com/uk/politika-ukr/full/706-separatizm-v-ukraini-ta-jogo-socialni-prichinihttps://dt.ua/internal/ukrayina-glibina-nerivnosti-.html>.

Кастельс М. Власть коммуникации: учеб. пособ. Москва: Изд. дом Высш. шк. Экономики. 2017. 563 с.

Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. Москва: ГУ-ВШЭ, 2000. 608 с.

Кирильчук Є. О. Проблеми національної інформаційної безпеки України в контексті сучасних національних державотворчих процесів та світової інтеграції. *Наук. пр. МАУП*. 2013. Вип. 1. С. 60–63.

Кібербезпека мереж наступного покоління: навч. посіб. у галузі знань 1701 „Інформаційна безпека” / О. О. Вараксін та ін. / за ред. чл.-кор. МАЗ В. Г. Кононовича; Одес. нац. акад. зв’язку ім. О. С. Попова. Одеса: ОНАЗ ім. О. С. Попова, 2013. 238 с.

Кларк Р., Нейк Р. Третья мировая война: какой она будет? СПб.: Питер, 2011. 336 с.

Клаузевиц К. фон. О войне : в 2 т. Москва: АСТ; СПб.: Terra Fantastika, 2002. Т. 1. 558 с.

Комов С. А. Информационная борьба в современной войне: вопросы теории. *Военная мысль*.

№3. 1996. С. 73.

Концептуальные взгляды на деятельность Вооруженных Сил Российской Федерации в информационном пространстве. URL: <http://ens.mil.ru/science/publications/more.htm?id=10845074@cmsArticle>.

Концепция внешней политики Российской Федерации (утверждена президентом Российской Федерации В. В. Путиным 12 февраля 2013 г.). URL: http://www.mid.ru/foreign_policy/official_documents/.

Концепція національної безпеки України. URL: http://www.w1c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1.

Кравченко Т. О. Аксиологічний аспект інформаційно-мережевої парадигми. *Філософія науки: традиції та інновації*. 2014. № 1. С. 53–63.

Крынина О. Ю. Дефиниции понятия «Информационная война» анализ российского и зарубежного опыта. *Новые технологии*. № 3. 2009. С. 68–70.

Кудинова А. Е. Информационно-психологическая война. Москва: МОФ ЭТЦ, 2013. 384 с.

Курило В. С., Савченко С. В. Організація супротиву інформаційному впливу Росії на Україну як нова задача сучасної соціальної педагогіки. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. № 2 (333). Ч. II. 2020. С. 181–189.

Курило В. С., Савченко С. В., Караман О. Л. Соціалізація особистості в умовах гібридної війни на сході України: монографія. Київ: Талком, 2018. 240 с.

Лисичкин В. А., Шелепин Л. А. Третья мировая (информационно-психологическая) война. Москва: Академия социальных наук, 2000. 304 с.

Ліпкан В. А., Максименко Ю. Є., Желіховський В. М. Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції: навч. посіб. Київ: КНТ, 2006. 280 с.

Лужецький В. А., Кожухівський А. Д., Войтович О. П. Основи інформаційної безпеки: навч. посіб. / Вінниц. нац. техн. ун-т. Вінниця: ВНТУ, 2013. 220 с.

Магда Є. Гібридна війна: вижити і перемогти. Харків: Віват, 2015. 304 с.

Макарова Ю. О. Особенности осуществления информационных войн в Интернете. *Вестник ЗабГУ. № (108). 2014. С. 72–78.*

Манойло А. В. Технологии современных информационных войн. *Политическая наука. 2017. Спецвыпуск. С. 306–325.*

Марута Н. О., Маркова М. В. Інформаційно-психологічна війна як новий виклик сучасності: стан проблеми та напрямки її подолання. *Український вісник психоневрології. 2015. Т. 23. Вип. 3 (84). С. 21–28.*

Медвідь Ф. Інформаційна безпека України:

виклики та загрози: URL: <http://www.nato.ru.if.ua/journal/2009-2-28.pdf>.

Методи інформаційного захисту простору. Інформаційна безпека України. URL: <http://www.ua.textreferat.com/referat-7471.html>.

Міністерство закордонних справ України. Офіційний сайт. <https://mfa.gov.ua>.

Мониторинг ВЦИОМ „Деятельность общественных институтов”. URL: https://wciom.ru/news/ratings/odobrenie_deyatelnosti_obshhestvennykh_institutov/.

Мудрик А. В. Социальная педагогика : учеб. для студ. пед. вузов / под ред. В. А. Слостенина. Москва: Изд. «Академия», 2000. 200 с.

Національні інформаційні ресурси як інтеграційний чинник вітчизняного соціокультурного середовища: монографія / О. С. Онищенко та ін.; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ: Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського НАНУ, 2014. 294 с.

Озеров А. А., Аверьянов А. В. Конфликт на Украине: попытка дестабилизации всего евразийского пространства. URL: <http://riss.ru/analitics/7316/#.VNIGviy3o3w>.

Олійник О. В. Інформаційний суверенітет як важлива умова забезпечення інформаційної безпеки України. *Наук. зап. Ін-ту законодавства Верхов. Ради України*. 2015. № 1. С. 54–59.

Омельченко В. Нельзя исключать масштабного вторжения российской армии в Украину. URL:

http://institute.gorshenin.ua/news/1131_nelzya_isklyuchat_masshtabnogo.html?print.

Опрос молодежи: досуговые и интернет-практики. Опрос ФОМ. URL: <https://fom.ru/posts/13103>.

Офіційне Інтернет-представництво Президента України. www.prresident.gov.ua.

Панарин И. Н. Технология информационной войны. Москва: КСП+, 2003. 319 с.

Панкратов В. Н. Защита от психологического манипулирования. Москва: Изд-во Института психотерапии, 2004. С. 98–115.

Парфенюк І. М. Стратегічні та стандартні інформаційні війни в Україні (на прикладі інформаційної агресії РФ). Український інформаційний простір. Київ, 2014. №2. С. 298–305.

Петрик В. М., Остроухов В. В. Сучасні технології та засоби маніпулювання свідомістю, ведення інформаційних війн і спеціальних інформаційних операцій: навч. посіб. Київ: Росава, 2006. 208 с.

Пирумов В. С., Родионов М. А. Некоторые аспекты информационной борьбы в военных конфликтах. *Военная мысль*. № 5. 1997. С. 44–47.

Плющ А. Н. Социально-психологические механизмы информационного влияния: монография. Нежин: «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2017. 244 с.

Почепцов Г. Г. Информационные войны. Москва : Рефлбук, 2008. 576 с.

Почепцов Г. Г. Информационные войны. Київ: Ваклер, 2001. 576 с.

Почепцов Г. Г. Информация и дезинформация. Київ: Ника-Центр, 2001. 256 с.

Почепцов Г. Г., Чукут С. А. Інформаційна політика: навч. посіб. Київ: Знання, 2008. 663 с.

Почепцов Г. Г. Как ведутся тайные войны: психологические операции в современном мире. Харьков: Консум, 2000. 200с.

Почепцов Г. Г. Сучасні інформаційні війни. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2015. 497 с.

Присяжнюк М. М. Прийоми маніпулювання свідомістю людей через засоби масової інформації. URL: http://kobzar1814.blogspot.com/2011/04/blog-post_29.html.

Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України. Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2014 р. URL: <http://www.zakon5.rada.gov.ua/laws/show/n0004525-14>.

Прокофьев В. Ф. Тайное оружие информационной войны: атака на подсознание. Москва : СИНТЕГ, 2003. 395 с.

Расторгуев С. П. Философия информационной войны. Москва: Московский психолого-социальный институт, 2003. 496 с.

Савченко С. В., Караман О. Л. Розвиток теорії соціалізації особистості в умовах гібридної війни. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка (Педагогічні науки)*. 2017. № 1 (306). С. 57–65.

Савченко С. В., Курило В. С. Молодь як жертва несприятливих чинників соціалізації в умовах гібридної війни на сході України. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2018. № 1 (315). С. 47–54.

Сайт Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. URL: <https://razumkov.org.ua>.

Самсонова Т. Н. Гражданское образование в условиях глобализации: проблемы и пути совершенствования. Кризис цивилизации в контексте политических процессов XXI века / под ред. А. И. Костина. Москва, 2016. С. 222–247.

Самуляк О. В. Проблеми ідентифікації інтернет-ЗМК. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2012. Т. 47. С. 82–84.

Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. Київ: ШСД, 2017. 496 с.

Семен Н. Ф. Російські інтернет-ресурси як чинник інформаційної війни проти України (на прикладі сайтів „Правда.Ру” та „Российский диалог”): автореф. дис. ... канд. наук соц. комун.:

27.00.01. Дніпро: Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, 2018. 23 с.

Слипченко В. И. Войны шестого поколения. Оружие и военное искусство будущего. Москва: Вече, 2002. 384 с.

Смола Л. Є. Детермінанти політичного процесу сучасності: теоретико-методологічний аналіз в інформаційно-психологічному вимірі. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. 320 с.

Станевич А. Ю. Политические настроения российской молодежи: состояние и особенности. *Вестник Московского университета*. Серия 18. Социология и политология. 2018. № 4. С. 254–272.

Створення комплексної системи захисту інформаційних ресурсів у національній грид-інфраструктурі України: монографія / А. Г. Загородній та ін. / Нац. акад. наук України, Ін-т теорет. фізики ім. М. М. Боголюбова, Ін-т програм. систем НАН України. Київ: Сталь, 2014. 371 с.

Сунь-Цзи Мистецтво Війни. Львів: Видавництво Старого Лева, 2015. 108 с.

Сунь-Цзы. Трактат о военном искусстве. Искусство стратегии. Москва: Эксмо; СПб.: Мидгард, 2006. 528 с.

Сучасні телекомунікації. Мережі, технології, безпека, економіка, регулювання: монографія / Довгий С. О. та ін. / за заг. ред. чл.-кор. НАН

України Довгого С. О. / Нац. акад. наук України, Ін-т телекомунікацій і глобал. інформ. простору, Одес. нац. акад. зв'язку ім. О. С. Попова. Київ: Азимут-Україна, 2013. 607 с.

Ткаченко В. В. Адаптація інформаційного законодавства України до міжнародних правових стандартів в умовах розвитку інформаційного суспільства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2014. 22 с.

Толубко В. Б. Інформаційна боротьба (концептуальні, теоретичні, технологічні аспекти): монографія. Київ: НАОУ, 2003. 320 с.

Украинский кризис: опасности и угрозы: официальный сайт Российского Института Стратегических Исследований, Аналитика. URL: <http://riss.ru/analytics/5993/>.

Фигуровский Н. Фактчекинг бьет фейк-ньюс. *Культура*. 2019. № 15.

Філософські та суспільно-правові проблеми становлення і розвитку інформаційного суспільства: матеріали круглого столу / НДІ інформатики і права Нац. акад. прав. наук України, Ін-т політології і права Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Ужгород : ІВА, 2013. 193 с.

Хилько Н. Ф. Педагогика аудиовизуального творчества в социально-культурной сфере. Омск: Изд-во ОмГУ, 2008.

Хімей В. Основні сучасні проблеми інформа-

ційної безпеки України. *Теле- та радіожурналистика*. 2014. Вип. 13. С. 127–132.

Хорошко В. О., Хохлачова Ю. Є. Інформаційна війна. ЗМІ як інструмент інформаційного впливу на суспільство. Частина 1. Інформаційна безпека. 2016. № 22 (3). С.283–288.

Хотин Р. Клімкін: на Донбасі – „гібридне перемир’я”. Офіційний сайт Радіо Свобода. URL: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/26725670.html>.

Цымбал В. И. О концепции информационной войны. *Безопасность (информационный сборник)*. 1995. № 9. С. 35.

Чалий В. Приєднання українських земель не є метою Росії. Офіційний сайт Фонду „Демократичні ініціативи Ілька Кучеріва”. URL: http://www.dif.org.ua/ua/commentaries/expert_opinion/valerii-chalii/jjvbowtjggorjg.htm.

Чельшева И. В. Теория, методика и практика развития медиакомпетентности современного педагога. Москва, Берлин: Директ-Медиа, 2019. 149 с.

Чічановський А. А., Старіш О. Г. Інформаційні процеси в структурі світових комунікаційних систем: підручник. Київ: Грамота, 2010. 568 с.

Швец Д. А. Информационное управление как технология обеспечения информационной безопасности. Массовая коммуникация и массовое

сознание. Москва, 2003. С. 43–58.

Шевцов О. М. Механізми формування інтегрованої архітектури електронних комунікацій органів державної влади: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. Київ, 2014. 20 с.

Шевченко О. М., Штофер Л. Л. Политический ресурс духовной сферы общества и его роль в обеспечении духовной безопасности государства. *Гуманитарий Юга России*. 2017. Т. 6. № 5. С. 138–150.

Юсупов Р. М., Шишкин В. М. Информационная безопасность, кибербезопасность и смежные понятия: cyber security vs информформационной безопасности. *Информационное противодействие угрозам терроризма*. 2013. № 21. С. 27–35.

Явір В. Федералізм як технологія сепаратизму в Україні. URL: <http://www.viche.info/journal/4826/>.

Alberts David S., et al. Network Centric Warfare: Development and Leveraging Information Superiority. Washington, DC: National Defense University Press, May 1999. 256 p.

Andress J., Winterfeld S. Cyber Warfare: Techniques, Tactics and Tools for Security Practitioners / ed. by A. Ward. Elsevier, 2011. 320 p.

Arquilla J., Borer D. A. Information strategy and warfare: A guide to theory and practice (contemporary security studies). New York: Routledge, 2007. 252 p.

Benkler Y., Faris R., Roberts H. Network

propaganda: manipulation, disinformation, and radicalization in American politics. New York, NY: Oxford University Press, 2018. 462 p.

Best J., Harris S. Making Sense of Social Problems: New Images, New Issues. Boulder CO: edited by Lynne Rienner Publishers, 2013. 9 p.

Bhan R. Information War – (Dis) information will Decide Future Wars. Educreation Publishing. 2017. 202 p.

Bjola C., Pamment J. Countering online propaganda and extremism: the dark side of digital diplomacy. Abingdon, Oxon; New York, NY: Routledge, 2019. 213 pp.

Boisot M. H. Knowledge Assets. Oxford: Oxford University Press, 1998. P. 14, 23, 35.

Brown J. A. C. Techniques of persuasion: from propaganda to brainwashing. Harmondsworth, 2013. 82 p.

Brownlee B. J. New media and revolution: resistance and dissent in pre-uprising Syria. Montreal; Kingston; London; Chicago: McGill-Queen's University Press, 2020. 270 p.

Cares, Jeffrey R. Distributed Networked Operations: The Foundations of Network Centric Warfare. Newport, RI: Alidade Press, 2005. 201p.

Dauber C., Winkler C. Visual Propaganda and Extremism in the Online Environment. United States Army War College Press, 2014. 242 p.

Denning D. Information warfare and security. Boston: Addison-Wesley. 1999. 552 p.

Der Derian J. Virtuous War. Virtual Theory. International Affairs. No. 4 (76), 2000. P. 771–778.

Duma L., Monda E. Impact of ICT Based Education on the Information Society. Journal of Futures Studies. 2013. No.18. P. 27–31.

Dyer-Witthford N., Matviyenko S. Cyberwar and revolution: digital subterfuge in global capitalism. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2019. 228 p.

Forno R., Baklarz R. The Art of Information Warfare: Insight into the Knowledge Warrior Philosophy. NY.: Universal Publishers, 1999. P. 43.

Gomez, Richard M. Centralized Command: Decentralized Execution: Implications of Operating in a Network Centric Warfare Environment. Maxwell AFB, AL: Air University, Air War College, 2003. 34 p.

Hodgson Q., Logan M., etc al. Fighting Shadows in the Dark: Understanding and Countering Coercion in Cyberspace. 2019. URL: <https://apps.dtic.mil/sti/citations/AD1086680>.

Jenkins H., Clinton K., Purushotma R., Robison A. J. & Weigel M. Confronting the Challenges of Participatory Culture: Media Education For the 21st Century. Chicago: The MacArthur Foundation. 2006. 300 p.

Jowett J. C., O'Donnell V. Propaganda and persuasion. Newbury Park etc., 2012. 144 p.

Kurylo V., Savchenko S., Karaman O. Aberrational Socialization as a New Type of Socialization of an Individual in Modern Information Society. *Postmodern Openings*. 2020. 11. P. 225–237. 10.18662/po/117.

Mann S. R. The Reaction to Chaos. In: *Complexity, Global Politics, and National Security* / ed. by David S. Alberts and Thomas J. Czerwinski. Washington, D.C.: National Defense University, 1997. P. 135–149.

Maratea R. J. The Politics of the Internet: Political Claims-making in Cyberspace and Its Effect on Modern Political Activism. Lexington Books, 2014. 176 p.

Mazarr M. Casey A. et al. Hostile Social Manipulation Present Realities and Emerging Trends. 2019. URL: <https://apps.dtic.mil/sti/citations/AD1081269>.

Mazarr M., Bauer R., et al. The Emerging Risk of Virtual Societal Warfare: Social Manipulation in a Changing Information Environment. 2019. URL: <https://apps.dtic.mil/sti/citations/AD1086465>.

Mitchell Paul T. Network Centric Warfare: Coalition Operations in the Age of US Military Primacy. London: International Institute for Strategic Studies, 2006. 90 p.

Moffat J. Complexity Theory and Network Centric Warfare. Washington, DC: DoD Command and Control Research Program, 2003. 160 p.

Molander R. C., Riddile A. S., Wilson P. A. Strategic Information Warfare: A New face of War. Santa Monica, CA : RAND, 1996. P. xiv.

Poindexter D. F. The New Cyberwar, Technology and the Redefinition of Warfare. McFarland & Company, Inc. 2015. 221 p.

Ridolfo J., Hart-Davidson W. Rhet ops: rhetoric and information warfare. Pittsburgh, Pa : University of Pittsburgh Press, 2019. 262 p.

Rona T. Weapon Systems and Information War. Seattle, WA : Boeing Aerospace Co., 1976. 176 p.

Savchenko S., Kurylo V. Patriotic Education in the Process of Youth Socialization in Conditions of Hybrid Warfare.. The Journal of Social Sciences Research. 2018. P.1121-1125. 10.32861/jssr.spi5.1121.1125.

Saydjari O., Tinnel L., Farrell D. Cyberwar strategy and tactics: An analysis of cyber goals, strategies, tactics, and techniques. In 2002 IEEE Workshop on Information Assurance, United States Military Academy, West Point. NY, USA. 2002. P. 228–234.

Schmitt M. N. The Impact of High and Low-Tech Warfare on the Principle of Distinction. Briefing paper, Program on Humanitarian Policy and Conflict Re-search at Harvard University, 2003. P. 105–121.

Schwartau W. An introduction to information

warfare. War in the information age: new challenges for U.S. security policy. Washington etc., 1997. P. 5–11.

Singer P., Brooking E. Likewar: the weaponization of social media. Boston: Houghton Mifflin Harcourt, 2018. 405 p.

Singer P. W. Robots at war: The new battlefield. *Wilson Quarterly*, 33(1), 2009. P. 30–48.

Smith Edward R., Jr. Effects Based Operations and Applying Network Centric Warfare to Peace, Crisis, and War. Washington, DC: DoD Command and Control Research Program, 2002. 558 p.

Solomin Y. Luhansk regional television: from aggression on television screen to the war in the east. *Social and Human Sciences. Polish-Ukrainian scientific journal*, 02 (06), P. 120-133.

Stein G. J. Information Attack: Information Warfare in 2025. *White Papers: Power and Influence*. 1996. Vol. 3. P. 98.

Steinhoff U. On the ethics of war and terrorism: Oxford University Press, 2007. 160 p.

Taddeo M. Information Warfare: A Philosophical Perspective. *Philosophy and Geography*. 25. 2011. P. 105-120. 10.1007/s13347-011-0040-9.

Tatham S., Tunncliffe I. Social Media – The Vital Ground: Can We Hold It?. 2017. URL: <https://ssi.armywarcollege.edu/social-media-the-vital-ground-can-we-hold-it/>.

Thompson J. B. Ideology and Modern Culture: Critical Social Theory in the Era of Mass Communication. Stanford: Stanford University Press, 1990.

P. 56.

Vandiver J. SACEUR: Allies must prepare for Russia's "hybrid war". URL: <http://www.stripes.com/news/saceur-allies-must-prepare-for-russia-hybrid-war-1.301464>.

Vockers M. G. Warfare in 2020: A Primer. Washington, DC: Center for Strategic and Budgetary Assessments, 1996. 16 p.

Wall D. S. Introduction cybercrimes, cyberspeech and cyberliberties. International Review of Law Computers & Technology, 2000. 14(1), P. 5–9.

Watts C. Messing with the enemy: surviving in a social media world of hackers, terrorists, Russians, and fake news. New York, NY: Harper, an imprint of Harper Collins Publishers, 2018. 289 p.

Weber J. Robotic warfare, human rights & the rhetorics of ethical machines. In R. Capurro, M. Nagenborg (Eds.), Ethics and robotics. 2009. P. 83–104).

Wilson C. Network Centric Warfare: Background and Oversight Issues for Congress. RL32411. Washington, DC: Congressional Research Service, Library of Congress, 2005.

Woolley S., Howard P. Computational propaganda:

political parties, politicians, and political manipulation
on social media. New York, NY, United States of
America: Oxford University Press, 2019. 263 p.

Наукове видання

КУРИЛО Віталій Семенович
САВЧЕНКО Сергій Вікторович

ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНО-
ГО СПРОТИВУ ЗОВНІШНІЙ ІНФОРМАЦІЙ-
НІЙ АГРЕСІЇ

Монографія

При оформленні видання використані фото з офі-
ційної сторінки Міністерства оборони України –
<https://www.facebook.com/MinistryofDefence.UA>

Формат 60x84/16. Папір офс. Гарнітура Times New Roman
Друк офс. Наклад 100 екз.

Видавець і виготовлювач ТОВ «Талком»
03115, м. Київ, вул. Львівська, 23,
тел./факс (044) 424-40-69, 424-56-26
E-mail: ukraina.vdk@email.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4538 від
17.05.2013 р.

